

60.008

1875.

Émlékül

Szeretett Tanítómántól.

1892.

Horváth János
J. L. János.

A ZENEKÖLTÉS ZET TUDOMÁNYA.

ELMÉLETILEG S GYAKORLATILAG TÁRGYALVA.

NÉGY RÉSZBEN.

IRTA:

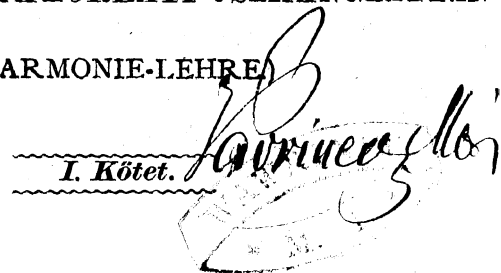
ÁBRÁNYI KORNÉL.

ELSŐ RÉSZ.

ELMÉLETI S GYAKORLATI ÖSZZHANGZATTAN.

(HARMONIE-LEHRE)

I. Kötet.

BUDAPEST, 1874.

NYOMATOTT A NEMZETI KÖNYVNYOMDÁBAN.

Az első kötet tartalma.

Első Fejezet.

Az őszhangzattan alkotó elemeiről	1	Lap.
A hangrovatokról (Skálák)	1	"
A hangközökről (Intervallen)	9	"
A hangközök megfordításáról	20	"

Második Fejezet.

A hangzatok (Accord) s azok alakulásáról	24	"
A hangzatok megfordításáról	42	"

Harmadik Fejezet.

A törzshangzatok feloldási szabályairól	51	"
A hangzatoknak két, három, négy s több szólamu használati szabályairól.	80	"

Negyedik Fejezet.

A szólamok mozgásáról és szabályos vezetéséről	93	"
A tiltott ötöd és nyolcad-menetekről	97	"
A harmoniai keresztállásról (Querstand)	105	"
A tiszta negyed hangközökről s azok kezelési szabályairól a harmoniában	109	"

Ötödik Fejezet.

A kemény s lágy hármas hangzatok természetes és mesterséges egybekötéséről	123	"
A kemény és lágy hármas hangzatok egybeköté- séről, fordított állásokban.	142	"
A kemény s lágy hármas hangzatok egybekötése a rokon hangzatokkal	149	"

BARTÓK
ARCHIVUM
60.008
MTA Bartók Archivum
I-444 / 1963

95 R12

Hatodik Fejezet.

A 13 hangzati táblázat némely hangzatának egybekötési szabályairól	158 Lap.
--	----------

Hetedik Fejezet.

A széhangzó hangzatok (Dissonirende Accorde) előkészítési szabályairól	171 „
Minden válfajú hétes hangzatok egybekötése	183 „
Hétes hangzatok egybekötése lágy hangrovatban	186 „

Nyolcadik Fejezet.

A zárlatokról (Cadenzen) s a zárlati hangzatokról	188 „
A megszakított fél és egész zárlatokról	196 „
A zárlati hangzatok jellegéről s fokozó képességéről	203 „

ELŐSZÓ.

A zeneművészet elméleti s gyakorlati részével foglalkozók, századokon át törekednek meghaladni egymást ama elméleti s gyakorlati alapelvek, szabályok, s módszerek meghatározásában, melyeken a zeneköltészet technikai titkai alapulnak, s aminő arány és irányban a különböző időszakok nagy zeneköltői e téren reformokat, előlépéseket, vagy még ismeretlen vívmányokat hoznak létre: a zeneköltészet tudományát tárgyaló elméleti s gyakorlati munkák is aszerint szélesbülnek és szaporodnak.

A zeneköltészet, kétségkívül a 19-ik század legvirágzóbb, leghatalmasb s legnépszerűbb szépművészeti ágát képezi. E század elejétől egészen korunkig, annyi csodálatraméltó zenészeti lángelme merült fel, s koronként oly szédelgő magaslatra emelték e művészetet, hogy méltán kérdezheti a műbölcsész: vajjon menyire s általjában lehetséges-e még továbbra is hatványozni a már elért s tökélyesbitett fokozatokat?

Az énekművészet s ezzel kapcsolatban a dallam, — a zenének ez ősz forrása s alkotó eleme, — a legnagyobb művészek s dallamérrel rendelkező zeneköltők által majd minden irányban; kizsákmányoltatott.

A harmonia, — a zene tulajdonképeni magva, s éltető szelleme, — a legutóbbi évtizedek alatt soha nem képzelt gazdagságot, merészséget s ragyogó színezetet fejtett ki, s végre:

A különböző hangszerek technikai előállításán s kezelésén alapuló hangszerszervezés, — a zeneművészet e legnagyobbszertű nyilatkozata, — ép korunkban emelkedett oly óriási magaslatra, melyhez hasonlót az emberi szellem nyilvánulásának talán egyik ága sem képes felmutatni.

Ily viszonyok közt, természetesnek kell találnunk, hogy a kutató emberi szellem, meg nem elégedve a nagy géniuszok által felszínre hozott s életbeléptetett gyakorlati előhaladások s reformvívmányokkal: egyrészt a tudományos megfigyelés, és a szórszálhasogató észlelés legélesebb fegyvereivel igyekeztek s igyekeznek azok jogosultságát bebizonyítani, s másrészt, ugyan

azok szélesebb elterjedése s általános elfogadásának útját állani. S a zeneelméletben a különféle zeneelméleti iskolák aztán ily módon keletkeztek s ez alapon képezik korunkban is az egymással gyakran egészen ellentétes álláspontot foglaló taborokat. S valóban, a zeneszerzés tudományát elsajátítani óhajtók, napjainkban nem kis zavarba jönnek, ha a számos — majdnem más-más kiinduláspontot követő — tanrendszer között választaniok kell. Mert aki napjainkban, tudományos szomjának engedve, innen is onnan is akarja a kiképzési alapot kölcsönözni, hogy aztán rajta biztosan megállhasson: könnyen úgy járhat, mint a ki egyszerre több székre akar ülni, s végre is a pad alá kerül.

A kérdés, a feladat végre is csak az marad, hogy a zeneszerzés technikai eszközeit biztosan, öntudason elsajátítsuk a lehető legrövidebb uton. Hogy valaki ez vagy ama tanrendszert követve éri el a célt? Ez végre is kérdés alá alig jön. A fődolog csak az marad, hogy az illető zeneszerző, tudjon teremteni, itélni, bírálni és elemezni.

Kész zeneköltőt egy sem képes valakiből faragni sem a világ legtudományosabb tankönyve, sem pedig a világ legelső pedagoga, ha mindjárt kanállal tölti is a zenetudományt a tanítvány agyába. Itt legtöbbet ér és segít, először: a velünk született égi szikra s másodsor: a gyakorlat, észlelés és tapasztalás. Bizonyítja ezt főleg ama műtörténelmi igazság is, miszerint a korszakot alkotott és alkotó nagy teremtő géniuszok, zeneköltők, ritkán foglalkoztak s foglalkoznak egyszersmind elméleti szakmunkák irásával vagy tudományos új rendszerek megalapításával.

Ama számtalan elméleti s gyakorlati szakmunkák között, melyek óriás halmaza egész könyvtárakat tölt meg, s melyek főleg a német és francia műirodalom piacain találhatók, — határozottan kijelölni a legjobbat, a legbiztosabban célravezetőt, ép oly nehéz, mint kényes dolog. Az egyik ezt, a másik azt az utat választja; az egyik ez, a másik meg ama műg vagy elméleti tárgy iránt mutat nagyobb előszeretetet s aszerint foglalkozik velük hosszabban, rövidebben, vagy homályosabban.

Ugy a régibb, mint az újabb zenetudósok s gyakorlati tanárok, semmiben sem különböznek annyira egymás véleményében, mint annak meghatározásában, hogy a zeneszerzés tudománya elsajátításában minő kiinduláspontot kell hát követni? Melyik s minő rendszer legyen az alap, mely szerint a tanítvány vezettség s melyek ama tárgyak, tudnivalók s gyakorlati eljárások, melyekkel legelőször kell foglalkoznia? S e részben valóban bajos dolog a bíró szerepét játszani. Nem is az élő szó után való tanulásról van szó, mert ha valaki oly szerencsés, hogy

egy kiváló s minden tekintetben alaposan képzett zeneelméleti tanár közvetlen vezetése mellett tanulhatja a zeneszerzést: legyen a tanár bármely rendszernek a híve s követője, bizonyára célt sérend; mert a tanár saját gyakorlati tapasztalata s személyes utba igazítása, a tanítvány minden kételyét s bizonytalan ingadozását mindenkor el fogja oszlatni. S ha egyszer a zeneszerzés technikai részét egészen elsajátította: többé kérdés alá nem jöhet, hogy minő utakon jutott oda? Mint a kik a hegy kellő tetejére érnek, nem kérdik egymástól, hogy melyik jártabb vagy járatlanabb uton érték fel, hanem csak a kilátás gyönyöreinek közös élvezetére fogják gondolni.

Szó csak arról lehet, midőn valaki a zeneszerzés tudományát valamely szakmunka nyomán, minden előszó, minden megkönnyítő magyarázat nélkül akarja elsajátítani. Itt aztán fontos kérdés alá jön az első kiinduláspontok, a tárgyak sorozatának s az előleges gyakorlatoknak ez vagy amaz irányban való meghatározása. De e tekintetben nagyon kevés ama szakmunkák száma, melyek az önképzési célnak teljesen megfelelnek. S ezek közé sokszor még azokat sem lehet sorolni, melyek ez vagy ama zeneintézetnél mint elfogadott tankönyvek szerepelnek. Mert az ily hivatalos tankönyvek mellett sokat pótol s kiegyenlít az illető tanár előszava, ki annak rendszerébe egészen beleélte magát. De a ki a zeneszerzés tanulása és tanításában tapasztalatokkal bír, számtalanszor észlelheti, hogy főleg a kiinduláspontok s a zeneszerzés alapelvei meghatározása s megértésénél merülnek fel legtöbb homályos apróságok a tanuló lelkében, melyekre nézve ha idejekorán tisztába nem jó: minden további belemélyedés az elmélet tömkelegébe, csak kétes s bizonytalan alapon fog nyugodni.

Innen van aztán, hogy sokszor különben teheiséges zeneszerzőknél is oly helyesirási, rhytmikai, alhangvezetési, öszhangosítási vagy más egyéb aesthetikai elvétésekkel találkozhatni, mit csak annak lehet tulajdonítani, hogy tárgyukkal tökéletesen tisztába nem jöttek, a mit viszont csak is a kiinduláspont s az alapelvekről szerzett homályos s kétes fogalmnak lehet tulajdonítani.

Vannak az újabb korban elméleti szakmunkák, melyeknek úgy beható tudományosága, mint a legkisebb részleteket is földé-ritő kiterjedtsége s elemzése bámulatra ragad. Nem csak a zeneszerzés egyik vagy másik válfajának vagy tárgyának ivekre menő fejezetek, sőt kötetek vannak száma: hanem minden apróságos kérdés is a szórszálhasogatásig van tárgyalva. Ilyen pl. mindenek felett a párisi volt híres zenedei tanár Reicha Antal öt kötetű s számtalan példával ellátott epochalis műve, s utána mindjárt az újabb korban Marx A. B. a berlini híres

zenetudós szintén 4 — 5 kötetű nagy tudományossággal irt munkája. Mind a kettő korszakot képezett elméleti rendszerével. Hanem hát mind a kettő oly homlokegyenest ellenkező alapelvek s rendszerből indul ki, hogy a ki egyiknek alapján képezte magát, az nagyon keveset fog a másik elméleti rendszeréből megérteni. Olyan e két munka, mint egy anyanyelvnek két — elierő kiejtés, ortographia, szókötés és szóbőségen alapuló — válfaja. Itt ott megérti ugyan a kettő egymást, de egyik sem képes a másik nyelvén folyékonyan beszélni. Ujabban, e két elméleti lángész felállított rendszere nyomán aztán számtalan kisebb nagyobb szakmunkák készültek s gyártatnak még folyvást, elannyira, hogy pl. Németországban nincs már a zenének oly tárgya, vagy kérdése, mely egy-egy önálló munkával ne lenne megvilágítva s képviselve.

A fentebbi két epochalis munka mellett s a tömérdek elméleti szakkönyv közepette, kétségkívül — gyakorlati szempontból — kiváló helyet foglal el Lobe. I. C. két kötetű zeneszerzési tankönyve. E német zenetudós, a fentebbi két rendszerből kombinált egy harmadik saját szerűt, de mégis inkább Marx mint Reichára támaszkodik. Kiinduláspontja bár egészen különbözik a kettőtől, de legalább sok tekintetben érhetően, gyakorlatilag s precise van tartva. Egyedüli hibája szerintünk: a tárgyak egymásutánjában követett nem eléggé átgondolt és fölületes sorrend.

Legtöbb kisebb keretű s terjedelmű elméleti szakmunkának pedig az a hibája, hogy oly futó fölületességgel van írva, hogy az önképzést célzó tanuló, soha sem jöhet egészen tisztába a tárggyal.

Van aztán sok vásári reklam-munka is, melyek szerzői, mint a kopaszság vagy a fogfájás Dulcamarái, 12 — 14 lecke alatt ígérnek a zeneszerzés elixirjének birtokába juthatni. Ezek halmaza, a komolyan tanulni vágyókra nézve, jóformán tekintetbe sem jöhet. Csak arra valók, hogy a kik már készek, átfussák kuriózumképen, s a kik még ujoncok, meggyőződhesenek belőlük, hogy általuk soha célt nem érhetnek.

Az európai művelt nemzetek mellett, a magyar irodalom — dacára, hogy a tudomány, költészet s szépművészetek minden más ágában, már magas színvonalu s gyakorlati használhatóságu szakmunkákkal rendelkezik, — ép a zenetudomány terén nem dicsekedhetik még oly önálló, kimerítő s magasabb zenetanintézetek szolgálatára is álló elméleti művekkel, melyekből más művelt nemzeteknek már egész választéka van.

A mit a magyar műirodalom e nemben felmutathat, az teljességgel nem felel meg ama igényeknek, melyeket a zene-

szerezés tudományát magyarul elsajátítani törekvők táplálhatnak. Vannak már a végrehajtó zenészet terén egyes hangszerek ismertetése és tanulmányozására vonatkozó oly kézikönyvek, iskolai szakmunkák, melyek becsülettel megállják helyüket, s melyek a többoldalú elemi elméleti igényeknek meg is felelnek; de egy kimerítő s csak is a zeneköltészet elméleti s gyakorlati részeit tárgyaló szakmunkának hiánya, — mely érzésben, mint megjegyztük, magasabb tanfolyam alapjául is szolgálhatna — minden nap jobban-jobban érezhető. Nem értjük a zene elemi oldalát tárgyaló kisebb kézikönyveket, melyekből már szintén több sikerült szerkezetével birunk, hanem értjük a zeneköltészetnek tudományos rendszerbe foglalt tárgyalását, melyből a magyar ajku tanítványok is eszközölhetnek önképzésüket.

Jelen munkának célja, ez égető szükségen segíteni addig is, míg e részben más hivatottabbak fognak sikra szállni. Nehéz feladat várakozik e téren bárkire is a magyar műirodalomban, hol érzésben még hazai nyelvünk sem áll egészen a műszavak s kifejezések ama színvonalán, melyet már a tudományok más ágaiban örvendetesen észlelhetünk, s hol legtöbb esetben, az előmunkálatok hiányában, csak is az enemű külföldi szakmunkák utánzása, vagy épenséggel irodalmunkba való átültetésére vannak utalva az illetők.

Dacára ennek, a zeneművészet elméleti s gyakorlati mezején tett sok évi működésem, észleleteim s tapasztalataim nyomán, célja e munkának oly rendszerbe foglalni a zeneszerzés tudományára vonatkozó tudni valók sorozatát, mely mig egyrészt vakon nem követi a már létező és ismert enemű szakmunkák rendszerét: másrészt sok oly lényeges, tájékozó s biztosan kalauzó részletet is foglal magában, melyekről más szakkönyvekben vagy épenséggel semmi említés sem tétetik, vagy csak oly rövid fölületességgel, mely a tanulónak nem képes biztos tájékozást nyújtani. — A kiinduláspont s az alapelvekre nézve, Reich Antal rendszerére támaszkodtam, mely az eddig ismertek s gyakorlatba vettek közt talán a legegyszerűbb s legbiztosabban célravezető. Emellett tekintetbe vettem más zenetudósok rendszeréből is mind azt, a mi könnyen felfogható s tájékoztató. Azomban, leginkább támaszkodtam korán elhunyt nagy zenetudósunk Mosonyi Mihály elméleti s gyakorlati rendszerére, melyet tanítványai s így velem is követett, melynek nyomán leginkább hiszem, hogy valaki a zeneszerzés titkaiba biztosan beavathatja magát. Mert ne higgye ám senki, hogy egy elméleti zenetanár minden tanítvánnyal csak úgy boldogul, ha mindeniket valamely meghatározott rendszer pórázán

vezeti. A hány fő, annyi felfogás, annyi hajlam s belvilág. Ezzel nem azt akarom mondani, mintha valamely tankönyvet nem kellene határozott rendszerbe foglalni, hanem csak azt, hogy a legtöbb gyakorlati eltérés leginkább onnan ered, hogy a tanár sokszor kényszerítve van ez vagy ama tanítvánnyal a szokottól egészen eltérő magyarázati utakat követni, mi aztán gyakran újabb meg újabb gyakorlati s pedagógiai fölfedezésekre vezet. Mert igaz marad az a közmondás, hogy ; „a ki tanít, maga is tanul.“

Jelen munka négy külön részre oszlik. Az első tartalmazza az „Öszhangzattan“ (Harmonie-Lehre) két vagy esetleg három kötetben.

A 2-ik a „Dallamtant“ és a különböző „Műformák“ elméletét.

A 3-ik az „Ellenpontozat“ (Contrapunct) elméletét, az ide vonatkozó szoros irányu műformák magyarázatát s végre:

A 4-ik „A hangszerelés tanát.“

A legelső feladatot az „Öszhangzattan“ képezi, mint a zeneköltészet ama legfontosabb alkatrésze, mely nélkül nemcsak kiválóbb zeneköltő, hanem még csak közönséges zeneíró sem képzelhető. A harmoniai tudomány és képzettség, azt lehet mondani : minden. Mert a zeneköltészet minden foku technikája csak is azon alapul. S míg a költői ér, az eszmegazdagság, a képzelmi erő, a formaérzék, sőt még sok tekintetben a választékosabb izlés is, kisebb nagyobb mérvben velünk születik s csak fokozható a tudományos képzés által : addig a harmoniai tudomány tisztán csak tanulmány, s folytonos és nagy gyakorlat által sajátítható el. E részben a legnagyobb géniusz sem hoz magával a világra semmi határozott készültséget. — Arra van példa a műtörténelemben, hogy nagy harmonikusok valami kiválóbb költői ér s eszmegazdagság nélkül is nagybecsű műveket teremtettek ; hanem arra még nem volt s nem is lehet eset, hogy még a legkitünőbb zenészeti tehetséggel megáldott is, valamely műbecsrel bíró zeneművet alkothasson harmoniai tudomány vagy plane ismeret nélkül.

A zeneszerzést tanulni óhajtó, azért mindenek felett igyekezzék az öszhangzattant alaposan sajátjává tenni. Ebből alakulnak a legpoliphonikusabb tételek. Ez képezi hátterét minden dallam vagy zenei gondolatnak ; ez teszi a zenekart hatalmaszá, elbűvölő hatásúvá, s ez szolgáltatja gyakran a zeneköltőknek a legszebb gondolatokat is.

Fől kell tenni, hogy a ki a zeneszerzés tudományát akarja elsajátítani, némileg már előkészülve lép annak

csarnoka küszöbére. Vagyis : hogy már jártas a zene elemi részeinek elméletében, s abban gyakorlatilag is tudja magát tájékozni.

Midőn tehát fölvelt tárgyunk magyarázatához kezdünk, nem tartjuk szükségesnek előbb pl. a hangjegyek ismeretét, azok válfajait, értékét, a sokféle ütenyrészeket (Tact-Arten) s más efféle elemi dolgokat tárgyalni.

A ki e munkából hasznot óhajt húzni : arról felteszem, hogy ezekre nézve már kellően van tájékozva. E munka folytán eszerint az elemi zenei ismereteknek csak is ama részleteit fogom néha bővebben magyarázni, melyek a rendes gyakorlati téren — mint fölöslegesek — csak ritkán vagy plane elő sem fordulnak s melyek inkább már a zeneszerzéshez, mint valamely hangszert vagy az énektechnikájára vonatkozó elemi elmélethez tartoznak.

Pest, marc. hó 1874.

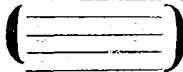
A szerző.

AZ ÖSSZHANGZATTAN ALKOTÓ ELEMEIRŐL.

A) A hangrovatokról. (Skálák.)

A zene elemi elméleti részéből tudjuk, hogy a mai divó s gyakorlatban levó zenerendszer alapjául szolgáló ugynevezett diatonikus hangrovatok úgy jönnek létre, ha bármely kijelölt zöngére, mint kiinduláspontra, bizonyos meghatározott zöngé-aránysort (Tonfolge) építünk. E zöngéaránysor arithmetikai képlete a következő, u. m.: $2 : 1$. $3 : 1$. vagy is: „két egész hang, egy nagy félhang; három egész hang, egy nagy félhang,” ami azt jelenti, hogy bármely adott zöngére csak úgy építhető diatonikus hangrovat, ha az egész és félhangok, a fentebbi számarány szerint következnek egymásra egy nyolcad hangterjedelemben (mely után természetesen, a nevezett hangaránysor aztán ismétlődik).

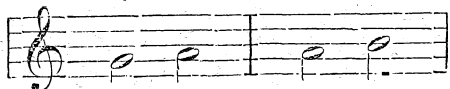
Egy egész hang pedig elméletileg nem más, mint két oly zöngének a távolsága, melyek a vonalzott

 hangjegy-rendszeren két különböző de egy-

máshoz legközelebb eső vonal s vonalközre, vagy vonalköz és vonalra esnek, úgy azonban, hogy köztük még egy zöngének van helye. (Az egész hangnak ez elméleti meghatározását tehát a zongora, vagy más billentyűs hangszerre alkalmazva gyakorlatilag, egy egész hang nem más, mint két oly fehér vagy fekete billentyűnek egyszerre való hangoztatása, melyek közt még egy fehér vagy fekete billentyű észlelhető. u. m.:

1. P é l d a.

g á vagy á h

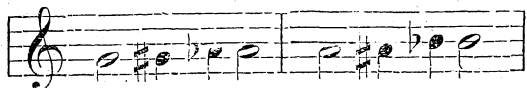

egész hang egész hang

egymáshoz távolsága a vonalrendszeren egy-egy egész hangot képez, mert fölebbítő (#) vagy lejebbítő (b) jeggyel még egy zöngé ékelhető közéjük, u. m.:

2. P é l d a:

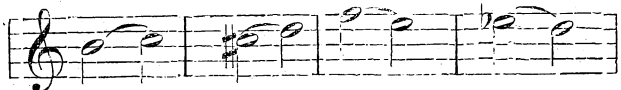
vagy

A félhangok kétfélék: u. m.: nagy és kis félhangok. — Egy nagy félhang elméletileg nem más, mint a vonalrendszeren két oly zöngének a távolsága, melyek azon, különböző vonal és vonalközre (vagy megfordítva) esnek ugyan, hanem gyakorlatilag hangoztatva a zongorán, vagy más billentyűs hangszeren, köztük sem fehér, sem fekete billentyű nem észlelhető u. m.:

3. P é l d a:

h- c. v. cisz- d. v. f- é. v. ~~viz-~~ d.

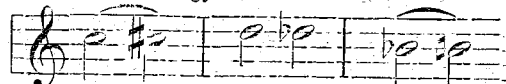

nagy félhang

Ebből folyólag: egy kis félhang viszont nem más, mint a vonalrendszeren két oly zöngé, melyek távolsága ugyanegy vonal vagy vonalközre esik, fölebbítő vagy lejebbítő jegy használata folytán, de gyakorlatilag szintén oly közvetlenül egymás után következő két billentyű (fehér és fekete, vagy fekete és fehér) által fejeztetik ki, melyek közt más billentyű nem észlelhető s melyek mindegyike ugyanegy alapnevezetű, u. m.:

4. P é l d a:

c- cisz. vagy d- desz. v. bé. h.

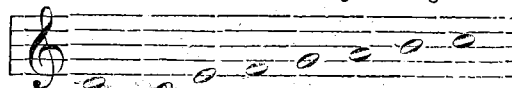

kis félhang

A mondottak nyomán tehát, ha pl: a C zöngére, mint kiinduláspontra, diatonikus hangrovatot akarunk építeni: e hangrovatot, az egész és nagy félhangok fentebbi számaránya szerint következőleg alakul u. m.:

5. P é l d a.

három egész hang

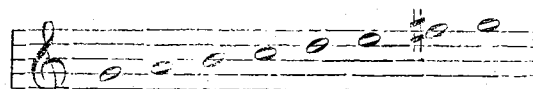

két egész hang f. h. f. h.

Eszerint, bármely adott, vagy kijelölt zöngére, — képviselje azt akár fehér, akár fekete billentyű — építhetünk ily diatonikus hangrovatot, ha e számarányt alkalmazzuk. Minthogy azonban, csupán fehér billentyűkkel, csakis a C zöngétől kiindulva eredményezhetünk ilyet: természetes, hogy ha egy más fehér zöngét vesszünk kiinduláspontnak, aszerint kell egyik vagy másik fehér billentyűt itt vagy ott # el fölebbíteni, amint e számarány kiegyenlítése megkívánja. — A C zöngé legközelebb áll a G zöngé, mint — ötöd, mert ha arra akarunk diatonikus hangrovatot építeni, csak egy zöngét kell # el fölebbíteni, hogy a fentebbi 2 : 1, 3 : 1. számaránysor kijöjjön, u. m.:

6. P é l d a.

2. egész hang. három e. hang.

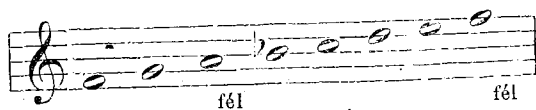
fél fél

Ha a D zöngét vesszük kiinduláspontnak: akkor már a C alaphangrovatot zöngéiből kettőt kell fölebbíteni; ha az A zöngét, akkor hármat; az E-nél négyet; a H-nál ötöt,

a F is z-nél (mely a G hangrovatban már a fölebbített F zöngéből keletkezett) hatot, s végre a C is z-nél (mely már a D hangrovatban állott elő fölebbítés által) a C alaphangrovatnak mind a hét természetes zöngéjét fölebbíteni kell, hogy a fentebbi számaránysort kinyerhessük.

De ha a C-ét mint alaphangrovatot megtartjuk, nemcsak fölebbítő (#) hanem lejebbítő-jegygyekkel azaz: b-ékkal is képezhetünk különböző hangrovatokat s ez esetben a C-hez legközelebb fog állani az F zöngé, mint kiinduláspont, mert ettől kezdve, a fentebbi számarányt csak egy fehér billentyű által képviselt zöngé lejebbítésével eszközölhetjük, u. m.:

7. P é l d a.
két e. hang. három egész hang.

Az F zöngé után aztán, legközelebb fog állani a B zöngé, vagyis az F-ben lejebbített H zöngé, mint negyed hangköz s így tovább mindig a kiinduláspontul vett zöngének lejebbített negyed hangköze. A B után tehát a lejebbített E-ből lett E s z; továbbá az Á s z, a D e s z, a G e s z, s végre a C e s z, melyben a C hangrovat minden természetes fehér billentyűs zöngéje ép úgy elváltozik aztán lejebbítő, mint elváltoztak a C is z-ben fölebbítő jegyekkel.

A különböző zöngékre épített hangrovatok ily módoni képzésén alapul tehát a különböző (#) ek vagy b-ékkal jelzett) hangnemek előjegyzésének az elmélete és értelme. S ez az oka, hogy pl: a G hangnem, miért van csak egy #-el, az E meg négygy-el; vagy az F hangnem miért van egy b-el az A s z meg négygyel jelezve? Mely kérdésekre sokszor nemcsak a hangnemeket s skálákat pusztán csak szájkómódra bemagolt zongorát vagy más hangszert tanulók, hanem még sok — elég alapos

zeneelmélettel nem bíró-zenész vagy plane zenetanár sem tud szabatosan megfelelni.

Átaljában nemcsak a zene hanem a zeneszerzés gyakorlati terén is, a C-én kívül leginkább csak a fent felmutatott és elemzett hét #-es, és hét b-és hangrovat s hangnem szokott használni. Hangrovatok s zeneművek, mind eme hangnemekben jelezve, gyakran fordulnak elő. Hanem, a ki a zeneelméletben alapos ismeretekkel akar birni, annak tájékozva kell lennie az ugynevezett s z o k a t l a n, g y a k o r l a t o n k i v ü l e s ő, s a h é t n é l m é g t ö b b # - e t s h é t n é l m é g t ö b b b - é t i s i g é n y l ő e l m é l e t i hangrovatok s hangnemekben is.

A fentebbi eljárás nyomán, ugya #) ek, mint a b-ékkal jelzendő hangnemekből, a fentebbi h e t e n k i v ü l m é g ö t ö t lehet előállítani, melyek a C után létre jött t i z e n n é g y valamelyikének billentyűivel gyakorlatilag s hangzásilag összeesnek ugyan, de egészen más-ként neveztetnek és jegyeztetnek a papíron. Sőt nem billentyűs hangszereken, melyeken a hangok készen állanak rendelkezésre, melyeken ugyan egy billentyű többféleképen nevezett s jelzett zöngéket is képvisel, az ugynevezett m é r s é k e l t h a n g o l á s rendszere nyomán tisztán is észlelhető köztük a különbség. Mert nagy a különbség pl: a közt, midőn vonós hangszereken C is z avagy D e s z hangnemben kell játszani, vagy ha az énekesnek pl: elébb f i s z t - a i s z t s aztán mindjárt g e s z - t - b é t kell intonálni. De elméleti szempontból teljesen tájékozva kell lennie egy zeneköltőnek a gyakorlaton kívül eső i d e á l i s hangnemekben is, már csak a zenészeti helyesírás végett is, midőn gyakran (talán csak rövid időre) oly messze eső hangnemi kitérések (modalatio) közé jut, hol hangnemet elváltoztató jegyeket nem akar használni.

Fentebb azt észlelhette a figyelmes tanuló, hogy a C alaphangrovat után a felmutatott 2 : 1 3 : 1 számarány, előbb e g y, azután k é t # - e l v a g y e g y s a z

után két $\flat$ -vel, s így tovább egész hétig — úgy jó létre, ha a kiinduláspontul szolgáló zöngére alapított zöngearánysorból mindig a természetes ötöd-ha ng kö z vétetik további alapul a $\sharp$ -ekkel jelzett hangrovatoknál, s a természetes negyed-ha ng kö z, a $\flat$ -ekkel jelzett hangrovatoknál. Tehát pl. a **C** ben a **G**; a **G**-ben a **D** s így tovább. -Vagy a **C** ben az **F**; az **F**-ben a már lejjebbitett **H** mint **B** s így tovább. Hogy tehát a többi gyakorlaton kívül eső ideális hangrovatok s hangnemeket is az ismert számarány szerint előállítsuk: nincs egyébre szükség, mint hogy eme ötöd vagy negyed hangközöi alapulvételt tovább folytassuk mindaddig, míg ismét visszaérünk az első kiindulásponthoz vagy is a **C** billentyűhöz, mely azonban a $\sharp$ -es hangrovatok fokozásánál nem a **C**, hanem a **H** is z s a $\flat$ -el jelzett hangrovatoknál pedig a **D** e s z e s z ideális zöngét fogja képviselni. Eszerint, a **C** is z hangrovat után folytatólag a nyolc z $\sharp$ -el jelzendő **G** is z, azután a kilenc $\sharp$ -es **D** is z, majd a tiz $\sharp$ -es **A** is z, utána a tiz e n e g y $\sharp$ -es **E** is z, s végre a **C** billentyűvel összeeső s tiz e n k é t $\sharp$ -et igénylő **H** is z ideális hangrovat áll elő. Sugyan így: a $\flat$ -ekkel jelzetteknel, a hét $\flat$ -és **C** e s z után a nyolc $\flat$ -és **F** e s z, azután a k i l e n c $\flat$ -és **B** é b é, a tiz $\flat$ -és **E** s z e s z, a tizeneg y $\flat$ -és **A** s z á s z s végre a **C** billentyűvel ismét összeeső s tizenkét $\flat$ -el jelzendő **D** e s z e s z ideális hangrovat jó létre, melyekben az alapul fölvett 2 : 1 3 : 1 számarány mindig határozottan észlelhető. Világos tehát, hogy mivel az alapul fölvett **C** hangrovat nyomán, minden többi fehér és fekete billentyűre is fölépíthetjük az ismert 2 : 1 3 : 1 számarányt, s mivel e fehér és fekete billentyűk hangzási különbsége csak is tiz e n k é t k ü l ö m b ö z ő hangzásu zöngét enged észlelni g y a k o r l a t i l a g, vagyis az ugynevezett mérsékelt hangolás alapján, egy billentyűs hangszeren (C-től C-ig a 12 egymás után következő félhang, a következő felsőbb vagy alsóbb nyolcadterjedelemben, csak ismétlése levén az előbbinck)

sem $\sharp$ -ekkel, sem $\flat$ -ekkel jelzett hangrovat nem lehet több t i z e n k é t t ő n é l. A tizenkét különböző billentyűt azonban kettős elnevezés illethetvén, tulajdonképen — mint már mondtuk — 24 hangrovatot állítunk fel, de ezek közül a **C**-én mind kiindulásponton kívül, mint már szintén megjegyeztük, csak hét $\sharp$ -es (G-től C is z-ig) s hét $\flat$ -és (F-től C e s z-ig) hangrovat (s így hangnem is) van gyakorlatban úgy a végrehajtó, mint az elméleti zene terén. A többi, u. m. a $\sharp$ -esek között a **G** is z-től **H** is z-ig öt s a $\flat$ -ések közt a **F** e s z-től **D** e s z e s z-ig szintén öt, gyakorlatban nem használatnak, mert sokkal könnyebb zenét írni és olvasni pl. **E** s z hangnemben, mely csak három $\flat$ -el van jelezve, mint **D** is z b e n, mely hangnem kilenc $\sharp$ -et igényelne előjegyzésül, vagy, könnyebb írni és olvasni pl. **G** hangnemben, mely csak egy $\sharp$ -et kíván, mint **A** s z a s z b a n, mely tizeneg y $\flat$ -ét követelne.

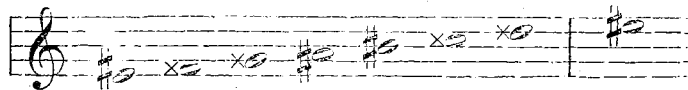
Későbbben midőn az ugynevezett enharmonikus (több-szinű) hangzatok és kitérések elméletét tárgyalandjuk, látni fogjuk, hogy az, a hangrovatok eme ideális alapján gyökeredzik. Hogy pedig világosan kitűnjék a tanuló előtt, hogy a legideálisabban alkotott hangrovatokban is csakugy észlelhető a föllállított 2 : 1 3 : 1 számarány mint magában a **C** ben, mint kiinduláspontban, álljon itt például egy pár ily hangrovat a vonalrendszeren is feltüntetve.

8. Példa.

E is z hangrovat.

fél h.

fél hang.

két egész hang.

három egész hang.

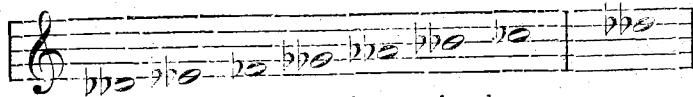
Itt minden természetes fehér billentyűs zöngét egy $\sharp$ -el föllebbítve kell gondolnunk. Tehát az $\acute{e}$ -t **e** is z-nek, az $\grave{f}$ -et **f** is z n e k stb. mert a kettős kereszttek (+) alkalmazása által csak így jön ki aztán a kellő számarány.

9. Példa.

Deszesz hangrovat.

fél h. fél h.

Itt pedig minden fehér billentyűs zöngét egy ♭-el lejebbítve kell gondolnunk s a kettős ♭-ék így eredményezik a szokásos számarányt.

Amint későbbben látni fogjuk, a hangrovatok keletkezésének eme elméletéből lesz megmagyarázható az is, hogy sokszor bizonyos távoleső hangnembe tévedvén a zeneköltő, némely hangzatokat helyesírásiilag miért kell néha három # és három ♭-vel is írni? De erről majd annak idejében.

Mielőtt a hangközök elméleti s gyakorlati bővebb magyarázatába bocsátkoztunk volna: szükségesnek tartottuk a hangrovatok keletkezésének eme elméletét és rendszerét hosszasabban elemezni és a tanuló elé állítani, mert meggyőződésünk és sok évi tapasztalatunk szerint, ennek a zeneelmélet további megértésénél nagy hasznát veendi, s mert a szorosán vett zeneelméleti munkák e tárgygyal tüzetesebben nem is foglalkoznak, föltevén, hogy az illető tanulók, ezt már a zene elemi elméletéből alaposan tudják és értik. Pedig a tapasztalás igen gyakran az ellenkezőt bizonyítja. Mert legtöbb elemi zenetanár csak azt magyarázza, illetőleg csak azt mutatja meg a zongorán a tanulónak, hogy ez vagy ama hangrovat miként neveztetik, miként jegyeztetik elő s miként kell azokat gyakorlatilag játszani. S a tanuló aztán bemogolja gépiesen anélkül, hogy akár az egyik, akár a másiknak elméleti okát értené.

Mind ezek után, most már a tanuló sokkal tisztábban fogja látni és felfogni a különböző hangközök keletkezésének elméletét is.

B) A hangközökről. (Intervallen.)

Egy hangköz, általános értelemben nem más, mint bizonyos távolság, melyet bármely fölvelt zöngétől egy másikig — minden határozott hangrovati s így hangnemi vonatkozás nélkül — észlelhetünk. Szoros értelemben pedig ama távolság, melyet egy bizonyos hangrovat zöngéi közt észlelhetünk. A különböző hangközök leginkább észlelhetők (a zongorán vagy más billentyűs hangszeren és) a vonalzott hangjegypapiroson. Minden hangköz úgy jó létre, ha egy bizonyos zöngéhez egy másikat képzelünk vagy veszünk, (nem tekintve ilyen vagy amolyan távolságra) s a kettőt egyszerre vagy egymásután észleljük vagy hangoztatjuk. A hangközök előállításának elmélete, harmoniai tekintetben a legfontosabb, s annak tiszta és alapos átértésétől függ a tanuló minden további előmenetele. Két vagy több hangköz egyidejű hangoztatása eredményezi aztán a különféle hangzatokat (Accord) s azért zenészeti helyesírással is csak az bírhat, aki biztosan érti, hogy ez vagy ama hangzatot minő hangközökből kell összealkotni?

Ha valamely hangköz zöngéit egymásután írjuk vagy hangoztatjuk, azok mindig dallami, ha pedig egyszerre hangoztatjuk, mindig öszhangzati részt képeznek. Miután egy fölvelt alaphanghoz többféle távolságu zöngéket észlelhetünk, világos, hogy a hangközök is különfélék. Az általunk e munkában követett és megállapított rendszer szerint mi a hangközöket következőkre osztjuk u. m. első (Prime vagy Unison) második, (Secunde) harmad (Terz), negyed (Quart), ötöd (Quint), hatod (Sext), heted (Septime), nyolcad (Oktave) s kilenced (None) hangközökre. A régibb, sőt még sok újabb zeneelméleti tankönyvben is előfordul tized, (Decime) tizenegyed, (Undecime) tizenketted, (Duodecime), tizenháromad, (Terdecime) hangközöket mint fölvelt öszhangzati rendszerünkkel össe nem férő felesleges elnevezéseket, melyek csak ösz-

*Dallami
Szóalkotás
Hangnemi
szóalkotás*

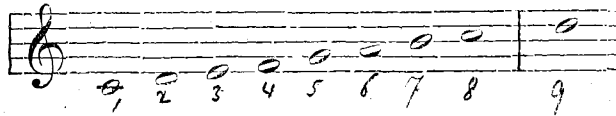

szezavarják a tanuló fejét, egészen mellőzzük. Az imígyen nevezett hangközök minden föntebb fölmutatott gyakorlati s elméleti hangrovatban föltüntethetők, ha egyiket a másik után képezzük egy bizonyos alaphangból kiindulva, s csak a fölvett hangrovat természetes zöngéit felhasználva. —

Vegyük tehát kiindulásponttul a kemény C hangrovatot.

10. Példa.

C, Kemény hangrovat.

Az ebből alakult természetes hangközök

Mutató táblája:

11. Példa.

Elsőd hangk. másod hangk. Harmad h. Negyed hangk.

Ötöd h. Hatod h. Heted h. Nyolcad h. Kilenced h.

E mutató táblából látható, hogy egy másod hangköz nem egyéb, mint két zöngé távolsága egy bizonyos vonaltól a legközelebb eső vonalközig. Egy harmad hangköz, két zöngé távolsága egy bizonyos vonaltól a legközelebb eső vonalközig. Egy negyed hangköz: két zöngé távolsága egy bizonyos vonaltól a legközelebb eső vonal fölötti vonalközig s így tovább. Ha azonban a távolságot s így a hangközöket mérő zöngé mint kiinduláspont nem vonalra, hanem vonalközre esik,

akkor a másodhangközt pl. a legközelebbi vonal képezendi, a harmad hangközt a legközelebbi vonalköz s így tovább. Pl.

12. Példa.

Vonaltól mérve stb. Vonalközöttől mérve.

Másod h. Harmad h. Negyed h. Másod h. Harmad h. Negyed h.

A fentebbi (11. sz. Pl. alatt) mutató táblában föltüntetett hangközök természetes módon jönnek létre úgy, hogy egy bizonyos hangrovat zöngéit egymásután az alaphanghoz mérjük egy nyolcad terjedelmen át. Ily módon minden hangrovatban csak egyszerű hangközök alakulnak, melyek mindegyike nagy-nak neveztetik, tehát nagy másod, nagy harmad, nagy negyed, nagy ötöd, nagy hatod, nagy heted, nagy nyolcad, nagy kilenced hangközök. — A nagy negyed és nagy ötöd hangközök kivételképen még tisztán negyed s tisztán ötödnek is neveztetnek.

Miután az egész öszhangzattan, a hangközök elméletén alapul, s miután az azokban való biztos, és teljes tájékozottság nyujthat csak további szilárd támpontokat a zeneelmélet mélyebb s bonyolodtabb tételeiben is, szükséges, hogy a tanuló azokat gyakorlatilag minden irány, alak s fordulatban alaposan átértse és átdolgozza. E végből, ha a fentebbi mutató alaptáblát minden használt és nem használt hangnemben papiroson leírja: az nagy hasznára leend. Átaljában, minden példát, melyen valamely elméleti tétel vagy szabály alapul, szükséges lesz a tanulóknak továbbá is mindig mind a 24 hangnemben leírni s az által a könnyű, sebes és biztos áttekintést s tájékozottságot elsajátítani, mert nincs annál igazabb, minthogy „a gyakorlat tesz mesterré.” -- A fentebbi táblázatok valamint a következők áttételét minden hangnembe, ajánljuk a tanulóknak úgy eszközölni, hogy a kellő előjegyeket ne alkalmazza a példák elé, hanem

minden hangközt a szükséges fölebbítő, lejebbítő, vagy feloldó jeggyel lássuk el. Ennek az az előnye van, hogy így a hangközők bonyolult rendszeréről s egyes alakzatairól tisztább fogalmat s képzeletet nyer. Elégséges a példák elé csak az illető hangnemet kijelölni pl:

13. Példa.

Kemény D.

Elsőd h.   Másod h.   Harmad h.   Negyed h.

Öt. h.   Hat. h.   Het. h.   Nyolc. h.   Kilenc. h.

tiszta

14. Példa:

Kemény Esz.

Elsőd. h.   Másod. h.   Harmad. h.   Negyed. h.

Ötöd. h.   Hat. h.   Het. h.   Nyolc. h.   Kilenc. h.

tiszta

15. Példa:

Kemény Fisz.

Elsőd.   Másod.   Harmad.   Negyed.

Öt.   Hat.   Het.   Nyolc.   Kilenc.

tiszta

Miután a tanuló már ismeri a nagy és tiszta hangközőket, valamint azok keletkezési módját is: áttérhetünk a hangközők egyéb fajai megismertetésére is, melyeket már inkább mesterséges alkotásuknak nevezhetünk.)

Ha egy természetesen képződött vagy is egy nagy hangközt ~~(kiesztve)~~ fölebbítünk, vagy ~~(lejeve)~~ lejebbézzük, az által természetesen a távolság melyet eredetileg az a billentyűzeten elfoglal, nagyobb vagy kisebb lesz. Ha egy imígyen eredményezett kis hangközt lejebbítő jeggyel még kisebbre szorítunk, akkor ~~szűkített~~ (vermindert) s ha egy nagyot még nagyobbá teszünk fölebbítő-jeggyel, akkor bővített (übermässig) hangköz jó létre. Miután pedig imígyen minden nagy hangközt elváltoztathatunk, világos, hogy a 11-ik példában feltüntetett táblázat hangközei különféle válfajokra oszlanak. Meg kell itt egyszer mindenkorra jegyezni — s ezt a tanuló jól véssé emlékébe, — hogy egy bizonyos hangköz, elméletileg csak akkor változik át más hangközre, ha az általa elfoglalt vonal vagy vonalköz valamelyike is változik. De ameddig ez nem történik, elváltoztató jeggyel bármennyire táguljon, vagy szűkebbüljön is a távolság gyakorlatilag a billentyűkön, s bármennyire hordja is az magán hangzásilag egy más hangköz jellegét, a hangköz mindig ugyanegy válfaju marad.

A gyakorlati példa ezt mindjárt tisztábban fogja fel-

tüntetni. 16. Példa; a G hangnemben

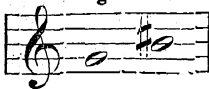
természetes nagy harmad. Ha egy b-vel a H-t

megkisebbitjük, 17. Példa lesz belőle

kis harmad, mert térben kevesebb távolságra esik a H a G alaphangtól. Ha egy keresztel megbővitjük:

bővített harmad válik belőle. 18. Példa:

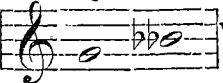
g- hisz.

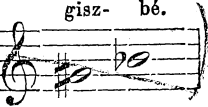
Ha pedig a kis harmadból még egy b se-
gítségével még kisebbet képezünk: a szűkített

g- bebé.

harmad áll elő. 19. Példa:

vagy az

alaphangot szűkítve. (20. Példa:) Lát-

hatni a fentebbi példából, hogy a papiroson a vonalköz változatlan maradt s csak gyakorlatban a billentyűzeten észlelhetők a különbözések. A G-Hisz bővített harmad, gyakorlatilag a billentyűzeten egyenlően hangzik a G. C. nagy vagy tiszta negyeddel, de mert a vonalköz ott nem változik, tehát a harmad válfaj is megmarad. Ha a tanuló e biztos tájékozási kulcsát a különböző hangközöknek jól megértette, soha sem jöhet zavarba bármely adott s bármennyi elváltoztató jeltől kísért hangköznek is biztos meghatározása felett. Mert mindig csak a természetes hangközt kell ily esetben keresni s aztán aszerint mérni a bővített vagy szűkített távolságokat. Például e kérdésre, hogy minő hangköz: Gisz - Ciszisz? mindenekelőtt azt a természetes hangköz vonalaira kell viszszevetni, vagy is a G-C-re, mely nem más mint a G hangrovatban nagy vagy tiszta negyed. Tehát már tudhatjuk, hogy a Gisz - Ciszisz is negyed.

De az a kérdés, minő: nagy, szűkített vagy bővített-e? Amely hangköz zöngéi egyenlő jelektől vannak kísérve, ott mindig az alsó képezi a kiinduláspontot vagy az alaphangot. De a hol az egyik több jellel van ellátva, ott a kevesebb jelű képezi a mérőpontot. A Gisz-Ciszisz-nél tehát a Gisz. A többi aztán világos. A Gisz hangrovatban a Gisz - Cisz tiszta negyed, miután pedig a Cisz még egy keresztrel van fölebbítve: tehát

Gisz - Ciszisz, nem más mint bővített negyed a Gisz mint alaphangra.

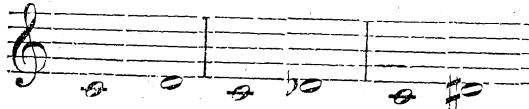
S most már ezek után felmutathatjuk a tanulónak a különféle válfaju hangközök táblázatait, melyekre aztán az egész zeneelmélet alapítva van.)

Maradjunk a C. hangrovatnál mint kiindulási alpnál:

21. Példa:

Másodhangközök.

nagy. / kicsi. } bővített.

22. Példa:

Harmadhangközök.

nagy. / kicsi. } bővített. } szűkített. v. szűkített.

23. Példa:

Negyedhangközök.

tiszta. / szűkített. / bővített.

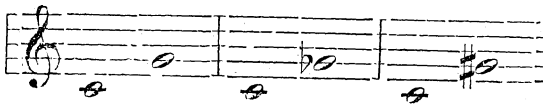

nagy.

24. Példa:

Ötödhangközök.

tiszta. / szűkített. / bővített.

nagy.

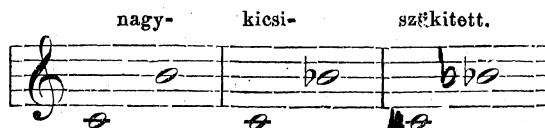
25. Példa:

Hatodhangközök.

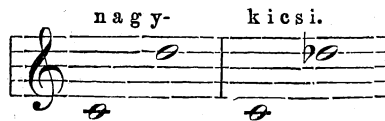
26. Példa:

Hetedhangközök.

27. Példa:

Kilencedhangközök.

A hangközök különféle neveinek gyakorlati felmutatása után, könnyebb áttekinthetés végett soroljuk el azokat szó szerint is. Tehát a másodhangközök háromfélék, u. m.: nagy, kicsi és bővített;

a harmadhangközök négyfélék, u. m.: nagy, kicsi, bővített és szűkített;

a negyedhangközök háromfélék, u. m.: nagy (vagy: tiszta) szűkített és bővített; az ötödhangközök szintén háromfélék, u. m.: nagy, (vagy: tiszta), szűkített (vagy: hamis) és bővített;

a hatodhangközök négyfélék, u. m.: nagy, kicsi, bővített és szűkített;

a hetedhangközök háromfélék, u. m.: nagy, kicsi és szűkített; végre

a kilencedhangközök kétfélék, u. m.: nagy és kicsi.

Az első (prime) és nyolcad (octave) hangközök mint teljesen tiszták és változtatást nem tűrők, a hangközök különböző válfajai közt helyt nem is találhatnak s azért egészen mellőzendők.

A fentebbi 21-ik és 25-ik példákban a szűkített harmad és szűkített hatod két alakban fordul elő, melyek mindegyike helyes. Az alaphanggal való szűkítés azért gyakorlatibb, mert az által a sok bé-vel való szűkítés kikerültetik s a tanulónak is tisztább fogalom nyújtatik az ilyen szűkített hangközökről. Így pl: ha a **gesz** zöngétől, mint alaphangtól akarunk szűkített harmadot képezni, úgy három bé-vel kellene a **h** zöngét lejebbíteni, holott ha a **geszt** szűkítjük a **bebé**-hez, vagy is feloldó-jegygyel **gét** csinálunk belőle: **g-bebé** sokkal természetesebb és gyakorlatibb képzése lesz a szűkített harmadnak. Ugyan ez áll a szűkített hatadokra nézve is

A tanuló azt kérhetné, hogy mi az oka voltaképen a hangközök válfajai ilyenképi osztályozásának? s hogy miért van pl: másod csak három féle s harmad négyféle, stb.?

E kérdésekre az elméleti szörszálhasogatás nagyon sokat tud felelni, valamint hogy voltak s vannak is elméleti zenetudósok, kik egész értekezéseket s tudományos elemzéseket irtak s irnak egyre e tárgyról, melyek legfőképp a hangok rezgési számarányának egymáshoz való viszonyadási elméletén alapulnak, melyekkel azonban a gyakorlati zeneszerzőnek semmi köze. Az ő feladata csak ismerni és elbánni tudni ama elméleti és gyakorlati szabályokkal, melyeken a mai gyakorlati zeneszerzés-tana alapul. A többi a természeti szaktudósok dolga. Azért legyen elég e kérdésekre csak annyit felelni, hogy a gyakorlat csak a fentebbi 21-~~25~~ példában felmutatott különböző hangközök válfajait fogadja el harmoniai alapul s csak azokra építi a különféle hangzatok képzésének elméletét is.

Az elmélet igaz, hogy a felmutatottaknak még több

féle válfajait is képezhetné, mint pl: s z ű k i t e t t m á s o d o t (például c-deszesz) vagy b ő v i t e t t h e t e d e t (például c-hisz) hanem ez a gyakorlatban nem sokat érne, mert az ilyen hangközi alakulások hangzásilag oly hangközökkel azonosak, melyek egészen kiforgatják amazokat jellegökből. Így a c-deszesz, összeesik hangzásilag a teljesen tiszta unisonnal, (c-c) s a c-hisz pedig a teljesen tiszta nyolcaddal, (c-c), pedig a hangközöknek különféle válfajokra való osztása ép azt célozza, hogy azok hangzásilag is más színezetűek legyenek gyakorlatban.

Ataljában a különböző hangközöket, ha azok a zongorán hangzásilag egyek is, nem kell összetéveszteni egymással. Így pl. a c-esz kis harmadot és a c-disz bővített másodot teljeséggel nem lehet ugyanegynek tekinteni, ha mindjárt a zongorán — mint mérsékelt hangolású hangszeren — egyenlően hangzanak s mind a két hangköz közt egyenlő számú félhangok, vagy billentyűk észlelhetők is. Mert először: a c-esz kis harmad, tökéletesen egybehangzó (consonans), míg a c-disz bővített másod, tökéletesen hangzó, vagy is széthangzó, (dissonans) hangközt képez s másodszer, mert e különbözet, egy vonós hangszeren vagy az éneki intonációban gyakorlatilag is észlelhető. A különbözet természettani — hallástani — törvényen alapul, mely gyakorlatilag bebizonyítja, hogy eme két-két zöngé légrézgéseinek számaránya lényegesen különböző egymástól s míg a c-eszé úgy aránylik egymáshoz, mint az 5 : 6-hoz, addig a c-disz-é úgy aránylik, mint 64 : 75-höz. Ez okból különbözik a kis hatod is a bővített ötödötől, (pl. a c-ász a c-gisz-től.) A hallástán korunkban bámulatos előhaladást tett s felfedezései által a legkisebb részletig megvilágította a zene, mint a légrézgések által létrejövő zöngéken alapuló tudomány természettani sajátosságait, matematikailag kimutatja a hang eredetét, tulajdonait, tovaterjedése törvé-

nyeit, egymáshoz viszonyait s így annak okát is, hogy némely hangok együttes zöngése miért hat hallérzékeinkre kellemesen vagy kellemetlenül. A hallástán a zenére nézve ugyanaz, ami a láttan (optika) a festészetre nézve. E század elején C h l a d n i német tudós, korunkban pedig a német tudós H e l m h o l z keltette fel leginkább erre vonatkozólag bámulatos műveivel a tudományos világ méltó figyelmét.

E rövid, de szükségelt kitérés után, folytassuk tárgyunk további megvilágítását, megjegyezvén, hogy a tanuló igen célszerűen cselekszik, ha a 21-27. példában felmutatott különféle válfajú hangközöket, minden hangnemben fejből kidolgozza a papiroson, erre nézve ajánljuk neki nemcsak a hét keresztés és hét bé-s, hanem a többi ideális hangrovatokat is alapul venni, mert ez leginkább fogja élesíteni elméjét a hangközök válfajai közt való biztos tájékozásban. Vegye fel tehát kiinduláspontul a g, d, a, e, h, f i s z, c i s z, g i s z, d i s z, a i s z, e i s z és h i s z, valamint a b é, e s z, á s z, d e s z, g e s z, c e s z, f e s z, b e b é, á s z á s z s d e s z e s z zöngéket.

A különböző hangközök felosztatnak egybehangzó (consonanz) és széthangzó (dissonanz) hangközökre.

A 24-27. példában felmutatott hangközök közül egybehangzók: (ide nem értve az első és nyolcad hangközöket) a nagy és kis harmad, a nagy vagy tiszta negyed és ötöd s a nagy és kis hatod.

Széthangzók: a nagy, kis és bővített másod; a nagy, kis és szűkített heted s a nagy és kis kilenced hangközök.

Amazok kielégítik a hallérzékét s megnyugtatólag hatnak, míg emezek kielégítlenül hagynak s mintegy feloldást igényelnek.

Az egybehangzó hangközök emel-

lett még tökéletesen egybehangzó k s
tökélytelenül egybehangzókra osztatnak.

Tökéletesen egybehangzó k (is-
mét ide nem értve az első és nyolcad közö-
ket, melyek soha sem változnak) a nagy vagy tiszta
negyed és ötöd; tökélytelenül egy-
behangzó k: a nagy és kis harmad s a nagy
és kis hatodik. Amazok nem türnek semmi
elváltoztatást fölemelő vagy lejjebítő jegy által, míg eme-
zek lehetnek nagyok vagy kicsinyek anélkül, hogy kielégítő
hangzásuk és egybehangzó jellegökből valamit veszítnének

C.) A hangközök megfordításáról.

A hangközök elnevezése mindig alulról fölfelé törté-
nik, vagy is a mélyebben hangzó zöngé vétezik mindig

Minden hangközt meg lehet fordítani, vagy is, ha a
mérőpontot (zöngét) egy nyolcaddal feljebb tesszük, az
illető hangköz megfordított állásba jön.

A hangközök megfordítása s az ez által keletkező
különféle hangzási színezet s a többféle hangközök együttes
fellepése folytán alakuló hangzatoknak is ez által külön-
féle állásokba való jövedele, felette fontos szerepet ját-
szik a zenében, főleg pedig az öszhangosításban. (Har-
monisirung.) Sokszor elégséges két-három hangzat az ő
különféle megfordításaikkal, hogy valamely darabot vagy
valamely dallam harmoniai kíséretét előállítsuk s midőn
e hangzatok megfordítási elméletét s szabályait fogjuk
elemezni, gyakorlatilag is be fogja látni a tanuló a hang-
közök megfordításának nagy fontosságát és horderejét,
mely aztán lényegesen összefügg az ugynevezett el-
lenpontozás elméletével is.

Hogy a tanuló a hangközök megfordítási elméleté-
vel a legrövidebb úton s legbiztosabban tisztába jőjjön,

csak a következő számarányt kell jól emlékébe vésni
ugymint:

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.
8. 7. 6. 5. 4. 3. 2. 1.

Az első sor számai az első, másod, harmad, negyed,
ötöd, hatod, heted s nyolcad hangközöket jelentik. A
második sor számai is ugyan eme hangközöket jelentik,
csak hogy megfordított sorrendben, u. m.: nyolcad, he-
ted, hatod, stb. A többi azonnal kiviláglik, vagyis: az 1.
alatt a 8-as szám azt jelenti, hogy az elsőből megfordítva
lesz nyolcad, a 2. alatt a 7-es szám jelenti, hogy a másod,
megfordítás által heted hangközzé válik s így tovább. A
hangközök minőségére is van befolyása a megfordításnak,
vagy is: a megfordított hangköz elveszti az által minő-
ségét s ép ellenkező hangközi minőséget eredményez, ki-
véve a tiszta hangközöket. Erre nézve álljon itt szintén
irányadóul a következő arány u. m.:

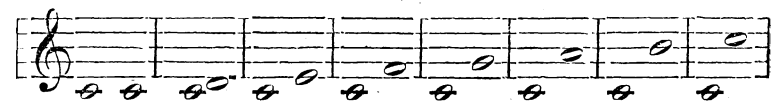
nagy, kicsi, bővített, szűkített, tiszta,
kicsi, nagy, szűkített, bővített, tiszta,

mi annyit jelent, hogy valamely nagy hangköz, meg-
fordítva kis hangközt, egy kis hangköz nagyot,
egy bővített, szűkített s egy szűki-
tett viszont egy bővített hangközt eredmé-
nyez. Csak is a tiszta hangközök maradnak megfor-
ditva is tiszták.

A gyakorlati példa, ezt mindjárt még világosabbá
teszi, u. m.:

28. Példa.

Elsőd. Másod. Harmad. Negy. Ötöd. Hatod. Heted. Nyolc.

c. c. c. d. c. e. c. f. c. g. c. á. c. h. c. c.

Megfordítva, vagyis: az alsó hangot egy nyolcaddal fölebb téve.

29. Példa.

Nyolcad. Heted Hatod. Ötöd. Negy. Harmad. Másod. Elsöd.

c. c. d. c. e. c. f. c. g. c. a. c. h. c. c. c.

A fentebbi két példából látható a felmutatott megfordítási számarány jelertősége. A c-d pl.: a 28-ik példában nagy másod hangköz, megfordítva lesz belőle a 29-ik példában d-c mely heted hangköz, még pedig kicsi vagy uralgó a d zöngétől mérve a c-ét, vagy is a d. hangrovat természetes hangközei alakulása szerint, és így tovább. A c-f. pl.: a 28-ik példában nagy vagy tiszta negyed. Megfordítva, lesz belőle ötöd hangköz a 29. példában, de a felállított norma szerint szintén nagy vagy tiszta, mert az f. hangrovatban az f-c nagy vagy tiszta ötöd hangköz, stb. Mind ez oly világos, hogy a tanulónak alig kell ezt tovább magyarázni.

Ugyan ez áll a hangközök különböző válfajai előállítására nézve is a megfordítás által, vagy is általa az előbbinek mindig ellenkezője jó létre. Szolgáljon erre nézve is egy pár gyakorlati példa, mely ezt világossá teszi.

30. Példa.

Kis másod. Kis harmad. Szűkített har. Bővített ötöd.

c- desz. c- esz. cisz- esz. cisz- gisz.

Megfordítva:

31. Példa.

desz- c. esz- c. esz- cisz. gisz- c,

A 30-ik példában a c-desz kis másod, megfordítás által lesz belőle a 31-ik példában desz c, mely is nagy heted, a desz hangrovatban. A c-esz kis harmad, a 31-ik példában, megfordítva lesz belőle a 31-ik példában esz-c, mely is nagy hatod az esz alaphangtól mérve.

A cisz-esz a 30-ik példában szűkített harmad, a 31-ik példában lesz belőle esz-cisz, mely bővített hatod, mert a vonalközök nem változván, még nagyobb tért foglal mint az esz-c nagy hatod. S végre a c-gisz a 30-ik példában bővített ötöd, megfordítva, lesz belőle a 31. példában gisz-c, azaz szűkített negyed a gisz zöngétől kiindulva.

A hangközök, mint már előbb megjegyeztük, mindig a fölött alaphangtól fölfelé méretnek és aszerint neveztetnek. De miután lefelé lejtő hangrovati hangközök is gyakran fordulnak elő, tehát ilyenkor megjelölendő, hogy azok lefelé számítandók s ilyenkor a l-másod vagy a l-harmad, negyed stb. melléknevet nyernek. Azért, ha valamely hangközt határozottan akarunk kijelölni, mindig célszerű a fölött alaphangtól számítandó hangközt fel vagy a l-melléknevével ellátni pl. fel-ötöd, al-negyed, stb.

A tanulónak nagy hasznára leend, ha a 21-ik példában felmutatott különféle hangközeit a C. kemény hangrovatnak a 28. 29. 30. 31. példák szerint mind megfordítva is leírja nem csak a C. hanem minden használt és nem használt (vagyis ideális) hangrovat hangközi alakulásai szerint is. Ez által kiszámíthatlan könnyüséget szerzend magának a hangközök s későbbben a hangzatok sokféle megfordításainak is már bonyolultabb táblázata s rendszerében.

MÁSODIK FEJEZET.

A) **A hangz tok** (Accord) és azok alakulásáról.

Az eddig mondottak után, áttérhetünk immár az őszhangzattan tulajdonképeni lényegére, t. i. a különböző hangzatok mikénti alakulására, azok elnevezései, azok sajátosságai és egymás közti viszonyai feltüntetésére, melyek is összevéve, e fejezet tárgyait fogják képezni. A különböző hangzatok mikénti alakulásának elmélete, századok óta, — amióta t. i. a zeneszet anyagainak tudományos kutatása s határozott rendszerbe hozatala foglalkoztatja az elméleti zenetudósokat — vita és az eltérő nézetek tárgyát, sőt gyakran elkeseredett harcát képezi azok között. Még korunkban is nagy hullámokat ver e nézetelágazás s a világzeneirodalom piacán minden évben még most is nagy mennyiségben merülnek fel az olyan elméleti munkák, melyek az eddig divott s folyton divó elméleti s őszhangzati rendszerek reformálása, cáfolgatása s egyszerűsítése, vagy még jobban való bebonyolításával foglalkoznak.

A tanulónak, ki a zeneszerzés szabályait s annak elméleti rendszerét óhajtja elsajátítani, mind eme viták-ból semmi gyakorlati haszna nincsen s mentől több ily — gyakran egymással homlokegyenest ellenkező — elméleti munkából akar céljára nézve tisztába jönni, csak annál jobban összezavarja fejét s a biztosra irányuló tájékozottságot. A fődolog végre is csak az marad, hogy a tanuló oly alapot nyerjen, mely neki a legrövidebb s legegyszerűbb uton, módot szolgáltatson arra nézve, hogy ha a zeneszerzésre hajlama és tehetsége van, eszméinek korrekt és biztos kifejezést adhasson; az összhangzattan szabályait értse és saját céljaira felhasználhassa s mindenemű zenemű alkotása, elemzése és szellemébe öntudatosan behatolhasson. Ha a tanuló egy ily alapon már egyszer erős, aztán biztosan foglalkozhatik és tanulmányozhatja a különféle elméleti rendszereket is a legkisebb részletekig,

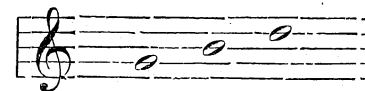
mert azontul nem félhet többé attól, hogy a sok fától meg ne lássa az erdőt.

Sok évi elméleti s gyakorlati tapasztalat kell ahhoz, hogy valaki e téren végre feltalálja a legrövidebb Ariadnefonalat, melylyel aztán a zene elméleti nagy tömkelegéből a legbiztosabb s legrövidebb uton kivezethesse a tanulót. — E célt tűztük ki magunk elé, mi is munkánk e részével, mely szerintünk a legfontosabb a zeneköltés tudományában s ha a tanuló figyelemmel fogja rendszerünket követni, s magát mindenkor alávetni az általunk előirányzott gyakorlati dolgozatok megtételének, a kívánt siker — remélni merjük — nem is fog kimaradni.

A h a n g z a t o k, (Accord) melyek voltaképen nem egyebek, mint többféle hangközök együttemes hangoztatása, a már eddig felmutatott és így ismert hangközök különféle válfajaiból tételnek össze. Az tehát a kérdés: miként alakulnak azok a legegyszerűbb, a legtermészetesebb uton, s hogy eme alakulási eljárás, hányféle és milynevű s nemű a l a p- vagy is t ö r z s- hangzatokat eredményez? Lássuk tehát először is a természetes alakulást.

Ha valamely zöngére, mint fölvelt alaphangra, mely egyszerűs mind az illető hangrovat zöngearánysorát is magában foglalja, egy természetes harmadközt, s erre ismét egy ilyet építünk: ez esetben az ugynevezett kemény h á r m a s h a n g z a t (Dur-Dreyklang) jó létre, pl.: vegyük fel hangrovati alaps kiinduláspontnak a g zöngét, vegyük hozzá a g hangrovatban a természetes harmadot, mely a h zöngé s a h-hoz ismét vegyünk egy harmadot vagy is a d zöngét, s nyerjük a g alaphangra vagy is a g hangrovatban a n a g y, vagy k e m é n y hármas-hangzatot. u. m.:

32. P é l d a :

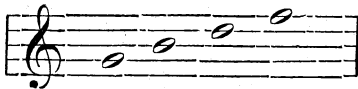

Kemény hármas hangzat.

Ha ez eljárást tovább folytatjuk s még egy harmadot adunk hozzá minden fölemelő jegy nélkül, vagy is a **g** hangrovati **fisz** helyett az **f** zöngét: **h e t e s** hangzatot nyerünk, mely egyszersmind **u r a l g ó h e t e s** **h a n g z a t n a k** (Domiranten Septimen-Accord) neveztetik, u. m.:

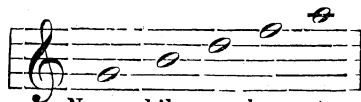
33. P é l d a :

Uralgó hetes hangzat.

Ha pedig még tovább folytatjuk ez eljárást, s az imígyen alakult négy zöngés, vagy is hetes hangzathoz még egy harmadot adunk, vagy is az **a** zöngét, akkor a **n a g y k i l e n c e s h a n g z a t o t** (Grosser Nonen-Accord) nyerjük. u. m.:

34. P é l d a :

Nagy kilences hangzat.

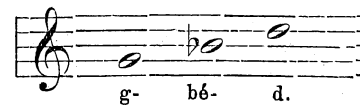
Az imígyen való hangzati alakulást mi tovább nem folytatjuk, mert az ez uton még előállható s több zeneelméleti tankönyv s rendszerben, t i z e n e g y e s (Undecime-Accord) s még tovább alkalmazva, t i z e n h á r m a s (Terdecim-Accord) hangzat alatt ismeretes hangzatokra nekünk, illetőleg követett rendszerűeknek szűksége nincsen, miután azok törzshangzatoknak nem vétethetnek s miután az azokban eként előforduló zöngéket csak is átfutó, vagy mellékes zöngéknek tekinthetjük, amint majd későbbben mind ezt látni fogjuk.

Az eként alakult és minden más fölvetett alaphangra, azaz, hangrovati kiinduláspontra is alakulható háromféle hangzat, u. m.: a **k e m é n y h á r m a s**; az **u r a l g ó h e t e s** és a **n a g y k i l e n c e s h a n g z a t**, képezik ama **f ő t ő r z s h a n g z a t i h á r o m s á g o t**, melyből aztán a többi mellékes törzshangzat is vesszi eredetét. A további kérdés tehát az, hogy eme mellékes

törzshangzatok miként alakulnak s számra nézve, mennyire redukálhatók?

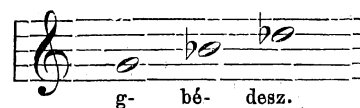
Már a hangközök különféle válfajai alakulásánál megjegyeztük, hogy azok mindaddig megtartják nevezetüket, míg az őket határoló vonalak nem változnak, legyen bár egyik vagy másik zöngéje az illető hangköznek fölebbítő, lejebbítő, vagy feloldó jegy által hangzásilag el is változtatva. Ugyan ez áll most már a felmutatott három fő-törzshangzatra nézve is. Ha tehát a 32-ik példában a **g-h-d** kemény hármas hangzatban a **h** zöngét egy **b**-vel lejebbítjük, vagy is: a **n a g y** harmadból **k i s** harmadot csinálunk, ama hangzat azért megmarad hármas hangzatnak, habár hangzási színezete el is változik s lesz belőle az ugynevezett **l á g y** (moll) **h á r m a s** hangzat u. m.:

35. P é l d a .

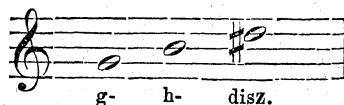
Hogyha nemcsak a **h a r m a d**, hanem az **ötöd** hangköz is lejebbítjük egy **b** vel a **g-h-d** kemény hármas hangzatban, akkor a **g-desz** szűkített ötöddel az ugynevezett **s z ű k i t e t t h á r m a s h a n g z a t** (Ver-minderter Dreyklang) áll elő u. m.:

36. P é l d a .

Ha pedig végre a **g-h-d** hármas hangzatban a nagy harmadot meghagyva, az ötödöt egy **k e r e s z t t e l** fölebbítjük: a bővített ötöd hangköz által az ugynevezett **b ő v i t e t t h á r m a s h a n g z a t** (Über-mässiger Dreyklang) jó létre, u. m.:

37. P é l d a :

Miután azonban minden törzshangzat csak addig tartja meg válfaji jellegét, míg hangközeinek vonalai nemcsak nem változnak a papíroson, hanem azok a bilentyükön, gyakorlatban is valóságos harmadközöket képeznek, egyiket a másikhoz mérve: világos, hogy a 32 ik példában felmutatott fő törzshármashangzattól többet már nem is alakíthatunk anélkül, hogy e szabály ellen ne véténénk. Mindebből tehát az következik, hogy a mi elméleti rendszerünk szerint, minden zöngére csak is négyféle válfaju hármashangzattal lehet építeni u. m.: kemény, lágy, szűkített és bővített hármashangzattal. Nézzük, hogy hasonló eljárás mellett, miként s hányféle hetes hangzat alakul a 33-ik példában felmutatott fő törzshangzattól?

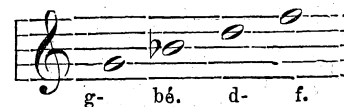
Az uralgó hetes hangzat egyes zöngéi (kivéven természetesen az alaphangot) szintén elváltoztatások alá eshetnek lejjebbitő vagy fölemelő jegy által, a mint ezt a kemény hármashangzattal tapasztaltuk, hanem azért mindig megmaradnak hetes hangzatoknak, mert nemcsak hangközeik vonalai maradnak meg a papíroson, hanem azok gyakorlatilag is megtartják egymást közt a harmadközi térfogatot. Valamint tehát minden adott zöngére e kettős feltétel alatt — amint fentebb láttuk — csak is négy különféle hármashangzattal építhetünk, úgy van ez a hetes hangzatokkal is, melyekből szintén csak négyfélével lehet alakítani egy fölvetett hangrovati alaphangra.

A gyakorlati példák ezt azonnal bővebben megvilágítják. Maradjunk a fölvetett **g, h, d, f**, uralgó hetes hangzattal.

Ha e hangzatban a harmadot, vagyis a **h** zöngét egy **bé**-vel lejjebbitjük: nyerjük a 2-ik osztályu hetes hangzattal, mely is a lágy hármash

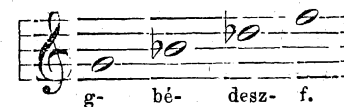
hangzat és a kis hetedközöl van összetéve, u. m.:

38. P é l d a.

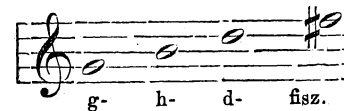
Ha pedig nemcsak a harmadot, hanem az ötödöt is, azaz: a **d** zöngét is lejjebbitjük egy **bé**-vel, nyerjük a 3-ik osztályu hetes hangzattal, mely a szűkített hármashangzattal, és a kis hetedközöl van összetéve, u. m.:

39. P é l d a.

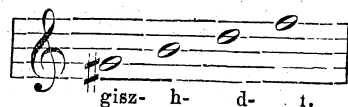
S végre, ha a kis hetedközöt, vagyis az **f** zöngét egy kereszttel fölebbbitjük, vagy is: ha bizonyos hangrovatban (itt a **g**-ben) az alaphangra építünk természetes harmad progressio szerint négyes, vagyis hetes hangzattal: akkor a 4-ik osztályu hetes hangzattal nyerjük, mely nagy hetedközének szét-hangzó jellegénél fogva, nagy, vagy kemény hetes hangzattal is neveztetik, u. m.:

40. P é l d a.

A tanuló könnyen beláthatja, hogy megtartva az alaphangot, (itt a **g**-ét) a fent nevezett két feltétel alatt tehát négynél többféle hetes hangzattal szintén nem lehet egy fölvetett alaphangra építeni. Hanem igen is lehet még egyet akkor, ha t. i. magát az alaphangot változtatjuk el fölemelő jeggyel az uralgó hetesben, mely esetben az ugynevezett szűkített hetes hangzattal (Verminderter Septimen Accord) jó létre, u. m.:

41. P é l d a.

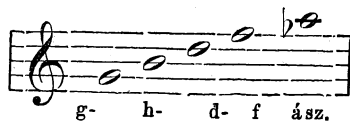

Hanem e hangzatot rendszerünk törzs hangzati közé azért nem vesszük fel, mert 1-ör: nem ez alaphangot megtartva jó létre, s 2-ör: mert e hangzat — egy más alaphangra építve fel a törzshangzatokat — más alakban fog előfordulni s 3-ör: mert feloldási használata egészen más törvény alá esik, mint pl: itt a g alaphangra épített törzshangzatoké. Amint ezt későbbben majd látni fogjuk.

A mondottakból tehát következik, hogy valamint egy alaphangra csak négyféle törzshármas hangzat, úgy törzs hetes hangzat is csak négyféle építhető.

S most lássuk, hogy a 34-ik példában felmutatott nagy kilences hangzattól a fentebbi eljárás mellett alakítható-e még többféle kilences hangzat is? — A felmutatott fő törzs kilences hangzattól csak is még egyféle kilences hangzat alakulhat, ha t. i. magát a nagy kilencedközt, tehát itt a g-h-d-f-ában, az á zöngét egy bé vel lejjebbitjük, mely esetben a kis kilenced hangzat áll elő. u. m.:

42. P é l d a.

A mindent megfigyelő tanuló itt azt a kérdést vehetné fel, hogy a hármas és hetes hangzatok alakítása nyomán, miért ne lehetne a hangközök lejjebbitése vagy fölebbbitése által a nagy vagy kis kilences hangzatokból is többféle válfaju kilences hangzatokat alakítani? S e kérdésnek van is alapja és jogosultsága. — Hanem a felelet is kész és kielégítő lehet rá azonnal.

A harmoniai alapnak s így főleg a különböző hangzatok képzésének nem az lehet a célja, hogy erőszakosan állítson fel oly törzshangzatokat, melyekben a hangközök minél több széthangzó (dissonirend) elemet foglaljanak magukban s emellett még egyenkint tekintve őket egészen más hangrovati, azaz, hangnemi régiókba tartoznak, mint az, melyet egy fölvelt alaphang képvisel. A két kilences hangzat már magában véve is elég széthangzó elemet foglal magában, u. m.: a kis heted s a nagy vagy a kis kilencedközt; ha már most még a harmad, vagy ötöd közöket is elváltoztatnók, a széthangzó elemek még jobban összetorlódnának s a később tárgyalandó feloldás egyszerű de határozott szabályainak alkalmazását is csakszükség nélkül nehezítenék.

Ezek után tehát megállapított harmoniai rendszerünk szerint, mi tiz törzs hangzattot veszünk fel alapul, melyek is a következők u. m.: négyféle hármas hangzat, vagy is: kemény, lágy, szűkített és bővített. — Továbbá: négyféle hetes hangzat, u. m.: első osztályu, vagy uralgó, — második osztályu; — harmadik osztályu s negyedik osztályu vagy kemény, s végre: kétféle kilences hangzat, u. m.: nagy és kicsi. Amint ezek a fentebbi példákban alakulásuk szerint fel is lettek mutatva.

Az itt elso olt s felmutatott kilenc törzshangzattól még háromféle más hangzat is veszi eredetét, melyeket ha nem is mint fő törzs hangzatokat, még föl vesszük rendszerünkbe s ezekkel egyetemben aztán tizenhárom törzs hangzat fogja képezni kiindulási alapunkat, melyre egész harmoniai rendszerünket építjük.

E 13 törzshangzat a már bemutatott s még bemutatandó alakítási eljárás nyomán, minden fölvelt hangrovati zöngén, vagy a mi egyre megy, minden

hangnemben előállítható, ideértve egy a gyakorlati, mint az ideális hangnemeket is. Minden hangnemnek van tehát egy bizonyos törzshangzati táblázata, mely 13 különböző hangzaton foglal magában s melyeknek egymáshoz is más hangnemi táblázatokhoz való viszonya, közelebbi s távolabbi rokonsága, feloldási, összekötési szabályzata, mind egy törvényen s alapelveken nyugszik, melyet ha a tanuló alaposan átért, soha sem fog zavarba jönni sem a harmoniai helyesíráásra, sem a hangzaton kezelésére nézve.

A még hiányzó három törzshangzat alakulása, mesterséges módon történik, de a harmoniai jó hangzásnak s eszerint némileg mondhatjuk, az akusztikának is egy oly egyszerű s természetes törvényére támaszkodva, mely a zeneelméleti tudósok és fürkészők előtt századokon át figyelmen kívül hagyottak

Ha a tanuló be fog hatolni e három hangzat alakulási elméletébe s azt teljesen át fogja érteni: az egész harmoniai tömkeleg sűrű köde szét fog előtte oszlani s nem lesz képzelhető oly bármily viszásan hangzó harmoniai alakulás, melyben magát azonnal tájékozva nem érzendi.

De hogy a tanuló e hangzaton alakulási természetét és jogosultságát, minél tisztábban s biztosabban felfoghassa, szükséges egynémely dolgot előrebecsátani, mit különösen ajánlunk beható figyelmébe. Ettől levén feltételezve további előhaladása s tájékozottságának minden sikere. Ha aztán a 13. törzshangzat alakulását minden hangnemben nemcsak átértette, hanem azokat fejben úgy, mint gyakorlatban is képzelni s előállítani tudja: a harmoniai tudomány legfontosabb — de egyszersmind legnehezebb — fejezetét elsajátította, s biztos lehet benne, hogy az ezután következőket képzelhetlen könnyűséggel fogja megérteni és alkalmazni tudni,

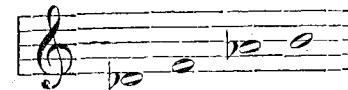
Fentebb megjegyeztük, hogy még három törzshangzat van, mely a már pedig felmutatott tiz törzshangzat valamelyikéből mesterséges módon keletkezik.

Tehát: melyek azok? — Hogyan keletkeznek? — Miként nevezetnek? — Mi a jellemző vonásuk? — S miért tartoznak a felmutatott tiz törzshangzat családfájához? — E kérdésekre fogunk ez uttal megfelelni, a mondandókat gyakorlati példákkal is megvilágosítva. — Lássuk előbb keletkezési módjukat.

A 11-ik törzshangzat, a már ismert kis kilences hangzatonból származik. Maradjunk a G alaphangra épített kis kilences hangzatonnál. Ha a g-h-d-f-ász kis kilenced hangzatonban az ötödközt, tehát a d zöngét egy bé-vel lejjebbitjük s aztán az alaphangot a gé-t elhagyjuk s helyette a kisebbített ötödöt, tehát ez esetben a desz-t tesszük a legmélyebb alaphangnak s aztán a többi megmaradt zöngét harmad sorrendben építjük rá: nyerjük a 11-ik törzshangzaton, az ugynevezett bővített hatoshangzaton (Übermässiger Sext-Accord) u. m.:

43. P é l d a :

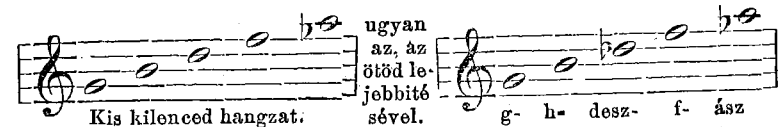
Bővített hatod hangzat.

desz- f- ász- h-

Alakulási processzusa a következő:

44: P é l d a :

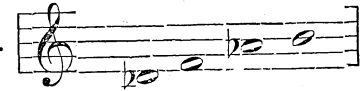
g- h- desz- f- ász

ugyanaz a g alaphangot kihagyva s a deszt téve alaphangnak :

desz- h- f- ász.

ugyanaz összehúzza, vagyis: harmad sorrendben

desz- f- ász- h-

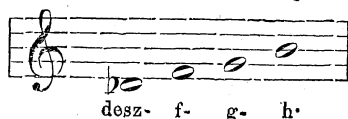
amint ezt a fentebbi 43-ik példában felmutattuk.

A 12-ik törzshangzat, a már ismert uralgó hetes hangzattól származik. Maradjunk a **g-h-d-f**-uralgó hetes hangzathoz.

Ha e hangzatban az ötöd közt, tehát a **d**-ét egy **bé**-vel lejebbítjük s a **g** alaphang helyett azt tesszük legalsó alhangnak, tehát ez esetben a **desz** zöngét s aztán a többi megmaradt zöngét egymás után vagy is összehúzza építjük rá: az ugynevezett bővített negyed hatod hangzattól nyerjük u. m.:

45. Példa:

Bővített negyed-hatod hangzat.

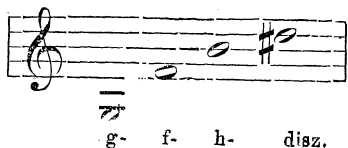

Alakulási processusát a tanuló könnyen átláthatja és eszközölheti a fentebbi 44-ik példában felmutatott eljárás nyomán.

Vége: a 13-ik és utolsó törzshangzat úgy alakul, hogy ha az uralgó hetes hangzatban az ötödközt nem lejebbítjük, hanem egy kereszttel föl-lebbítjük, de minthogy ez által nagyon kirívó széthangzat áll elő, tehát e hangzattal úgy használjuk, illetőleg úgy állítjuk fel, hogy az alaphang (tehát itt a **g**) után mindjárt a hetedköz, azután a harmad következők (tehát itt a **h**) s legfölül pedig mindig a fölemelt vagy bővített ötöd-zöngé (tehát itt a **disz**) álljon u. m.:

46. Példa.

13.ik törzshangzat.

Miután e hangzattal nem egyébként, mint a bővített hármas hangzat és a kis hetedköz összetétele s a fentebbi alakban való felállítása, tehát neve: bővített hármas

hangzat a kis heted kíséretében. — További előadásaink folytán azonban, mi e hangzattal egyszerűen s mindig csak a 13-ik törzshangzattal a k fogjuk nevezni.

A 11-ik törzshangzat jellemző vonása tehát a bővített hatod, itt a **desz-h**, mely egy fokkal bővebb tért foglal el, mint a nagy hatod: **d-h**. — A 12-ik törzshangzat jellemző vonása pedig a bővített hatod mellett, még a bővített negyedköz is, tehát itt a **desz g**, mely szintén egy fokkal bővebb tért foglal el, mint a nagy vagy tiszta negyed, u. m.: a **d-g**.

Hátra van még megmagyarázni, illetőleg megfelelni ama fentebbi kérdésre, hogy eme most felmutatott s származtatott három törzshangzat, miért tartozik szintén a már ismert s felmutatott tíz törzshangzat táblázatához?

Ha az eddig felmutatott 13 törzshangzattal a tanuló beható figyelem alá veszi s azok hangzati színezetét is kellően észleli pl. a zongorán, tapasztalni fogja, hogy azok között csak is kettő van olyan, mely egy behangzó (consonirend) hangközökből van összetéve, s e kettő: a 32-ik és 35-ik példákban felmutatott kemény és lágy hármas hangzat. A többi 11. pedig többé-kevésbé tökéletlen és széthangzó (dissonirend) hangközökből van alakítva.

Minden hangzatban, álljon az egyenes, vagy megfordított, összevont vagy szétszórt alakban, mindig van egy bizonyos zöngé, mely annak alaphangját, alapzöngéjét (Fundamentalbass) képezi.

Egyenes, vagy is alapállásban van egy hangzat akkor, ha ez alapzöngé képezi annak legmélyebb alhangját (bass.) Többi zöngéi lehetnek tőle bárminő távolságban, ez a dolgon mit sem változtat. — Megfordított állásban van pedig egy hangzat akkor, ha nem az illető alapzöngé, hanem a hangzat valamely más zöngéje képezi a legmélyebb alhangot. Ez

alapzöngék kezelésmódjában rejlik a harmoniai összekötetésnek minden titka, szabályossága és érdekessége. Tehát az illető harmonikusnak minden hangzatnál ezt kell mindenek felett felismerni és helyesen alkalmazni tudnia.

A felmutatott tiz első törzs hangzatnál ez alapzöngét nem nehéz feltalálni s meghatározni, mivel az, mind a tizben a legalsó alhangot képezi. Sőt a 13-ik törzshangzatban sem nehéz, miután abban is legalul áll. Annál nehezebb, és sok gyakorlottságot igényel, ezt a 11-ik és 12 ik törzshangzatokban mindenkor határozottan kijelölni és felismerni, mivel a felmutatott alakulási mód nyomán, a 11-ben az egészen kihagyatik, a 12-ben pedig nem az alhangban fordul elő. Miként van tehát, hogy e törzshangzatokban, pl.: tehát a **G** táblázatban, még is a **g** zöngé s nem más azok alapzöngéje? — S ennek igen egyszerű és természetes oka van.

Minden egybehangzó hangzat használata attól föltételeztek, hogy az, minő más hangzattal hozatik kapcsolatba; a széthangzó hangzatoké pedig attól, hogy minő más hangzatba oldatnak fel, miután azokat vagy egyszerre, vagy hosszabb késleltetés után, végre mindig egy teljesen egybehangzó hangzatba kell feloldani.

Minden széthangzó hangzat feloldási törvénye, egy változhatlan alapelven nyugszik, t. i. „minden széthangzó hangzat alapzöngéje, az őt követő, illetőleg feloldó hangzat alapzöngéjével mindenkor egy alötöd, vagy mi egyre megy, egy felnegyed hangközt képez“ vagy még értetőbben: „minden széthangzó hangzat alapzöngéje, az al-ötöd, vagy a felnegyed zöngébe oldja fel magát.“ Tehát pl.: ha egy széthangzó hangzat alapzöngéje **G**, az őt követő feloldó hangzat alapzöngéje lesz: **C**. Ha pedig pl.: **C** úgy lesz **F** stb. E csallhatatlan szabály bővebb kifejtését és alkalmazását a gyakorlatban, látni fogjuk maj-

dan a széthangzó hangzatok feloldását tárgyaló fejezetnél.

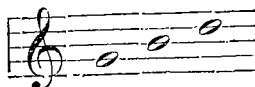
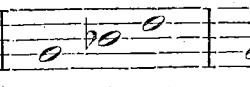
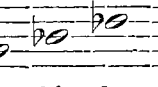
Ezek után tehát világos, hogy miután a felmutatott **G** táblázat minden széthangzó törzshangzata (kivéven a 40 ik példában felmutatott **k e m é n y h e t e s h a n g z a t o t**, melynek feloldási szabálya, mint később látni fogjuk, egyedül követ eltérő alapelvet) a **C**-be oldja fel magát mint a **l ö t ö d b e**: a 43-ik és 45-ik példákban felmutatott hangzatoknak sem lehet más alapzöngéjük mint a **G**, mert 1-ör: oly törzshangzatokból alakultak, melyeknek szintén **G** az alaphangjuk, s 2-szor: mert e kettő is ép úgy a **C**-be oldja fel magát, mint a **G** táblázat többi széthangzata.

Ezek után, most már bemutathatjuk a tanulónak a 13 t ö r z s h a n g z a t egyetemes táblázatát, mely minden adott zöngére vagy minden használt és nem használt hangnemben egyszer föllállitható. Maradjunk a fölvett **g** zöngé vagy hangnemnél. Ime tehát:

A 13 t ö r z s h a n g z a t m u t a t ó t á b l á z a t a.

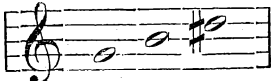
47. P é l d a.

H á r m a s h a n g z a t o k.

1.	2.	3.
Kemény hárm. hang.	Lágy hárm. hang.	Szükített hárm. h.
		
g- h- d.	g- bé d.	g- bé desz.

4.

Bővített hármás hang.

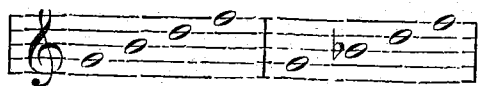
g- h- disz.

H e t e s h a n g z a t o k.

5.

6.

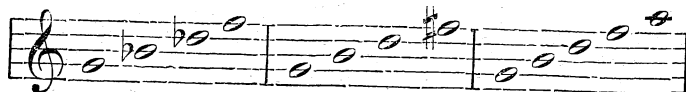
Uralgó hetes h. 2-ik osztályu het. h.

g- h- d- f. g- bé- d- f.

7. 8. 9.

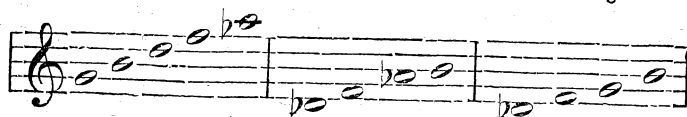
3-ik oszt. het. h. 4-ik oszt. hetes h. Nagy kilences h.
v. kemény hetes h.

g- bé- desz- f. g- h- d- fisz. g- h- d- fz á.

10. 11. 12.

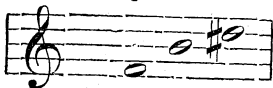
Kis kilences hang. Bővített hatod h. Bővített negyed
hatod hangzat.

g- h- d- f- ász desz- f- ász- h. desz- f. g- h.

13.

Bővített hármashang. a kis
vagy az uralgó heteddel.

g- f- h- disz.

Már fentebb megjegyeztük, hogy minden imígyen alakuló törzshangzati táblázatnak mindig ugyanegy a l a p h a n g j a (Fundamentalbass) van, legyen az mint a táblázat hangzatainak legelső alhangja észlelhető (mint pl. az 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. s 13. hangzatokban) vagy nem, (mint pl. a 11. és 12-ik hangzatban.) A fentebbi 47-ik pl. alatti táblázat alaphangja tehát a g zöngé. Azt is tudja már a tanuló, hogy minden hangzat alaphangja, a feloldásnál az a l ö t ö d vagy f e l n e g y e d zöngébe megy át. Tehát itt a g alaphangja a c zöngébe oldja

magát. Vagyis még érthetőbben: a fentebbi g táblázat hangzatai — kivéven, amint már megjegyeztük, az 1. 2. s 8. sz. alattiakat — a c táblázat hangzataiba oldják magukat, mely is a g-vel alötödöt képez. Hogy miként? Ezt majd a feloldási fejezetnél fogjuk látni. Most a tanulóknak másra még nem kell figyelmét fordítania, mint arra, hogy bármely adott zöngére vagy mi egyre megy, bármely hangnemben a 13 törzshangzati táblázatot biztosan fel tudja építeni, s azt nemcsak fejből leírni, hanem hangzatilag is magának elképzelné.

E végből ajánlandó, hogy a 47-ik példa alatt felmutatott táblázatot nemcsak minden gyakorlati, hanem oly hangnemekben is dolgozza ki, melyek kívül esnek a gyakorlaton. A tanuló tehát dolgozza ki a fenti táblázatot mindenekelőtt c, g, d, á, é, h, fisz, cisz, f, bé, esz, ász, disz, aisz, eisz, hisz, s végre: fesz, bebé, eszesz, ászász, s deszesz ideális hangnemekben. Ez által rendkívüli könnyűséget nyerend minden hangnemben a törzshangzatok felismerésére nézve és soha el nem téveszthető alapot szerzend magának a legszokatlanabb hangnemekben is tájékozni magát a hangzatok helyesírásában.

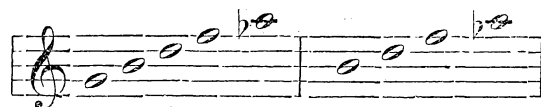
A gyakorlati téren gyakran oly feloldásai is fordulnak elő valamely széthangzatnak, melyek az általunk felállított elv és törvénynek nem felelnek meg. Azonban jegyezze meg a tanuló jó eleve, hogy az ily szabálytöli eltéréseket, nem a természet, hanem a mesterséges eljárás, szóval: maga a művészet szokta eszközölni. De ez esetben sem uralkodik aztán tökéletes szabálytalanság, mert a kivétel rendesen csak futólag és rövid ideig tart, s végre aztán még is visszatérés történik a rendes a l ö t ö d a l a p h a n g b a való feloldáshoz. Az ily szabályellenes feloldásokkal egy képzett zeneköltő sokszor nagy hatásokat idézhet elő, míg az avatlan és tapogató, csak izetlenségeit és hibáit fogja vele szaporítani. Mind ezt a tanuló csak később fogja belátni, midőn mélyebben hatolt az összhangzattan törvényei megértésébe.

Az elméleti zenetudósok igen sokat vitatkoztak már a felmutatott táblázat három utolsó hangzatáról, (11. 12. 13.) azok eredetéről és feloldási szabályáról. De mind ez a zeneköltészetet egy szemernyivel sem vitte s fogja előbbre vinni. A fődolog csak az, hogy a tanuló tudja azokat tisztán és biztosan képezni s aztán használni. — Képzésük módját már az eddigiek után jól értheti. Később, meg fogja majd tanulni azok helyes alkalmazásának szabályait is.

Mielőtt azonban tovább mennénk, még egy hangzat alakulására kell figyelmessé tennünk a tanulót, melyről ugyan már egy ízben röviden emlékeztünk. S ez, az ugynevezett szűkített h e t e s h a n g z a t (Verminderter Septimen Accord). E hangzat nem foglal külön helyet a törzshangzatok közt azért, mert alakulása, lényegében nem változtatja el ama hangzatot, melyből keletkezését veszi. E hangzat úgy jó létre minden hangnemben, illetőleg most már minden táblázatban, ha a kis kilences hangzatban az alapzöngé kihagyatik. Eszerint tehát a szűkített h e t e d h a n g z a t szerintünk nem egyéb, mint a kis kilences hangzat alapzöngé nélkül. Feloldási szabályaiban ugyan azt az elvet követi, melyet maga a törzshangzat, mint majd később látni fogjuk. E hangzat tehát minden táblázatban előfordul egyszer, ha t. i. a kis kilences hangzattól az alapzöngét kihagyjuk; pl.

48. P é l d a .

ugyanaz alapzöngé nélkül

Kis kilences hang.

szűkített heted hang.

E hangzat, mondhatni a legnagyobb szerepet játsza az egész zenerendszerben, miután mint e n h a r m o n i k u s (többszínű) hangzat legtöbb arccal bír s mint ilyen

képes a legtávolabbi hangnemeket is egyszerre s a legnagyobb gyorsaság s meglepetéssel előidézni s összekötni. A legmerészebb s a legbűvösebb kitérések általa eszközöltetnek s mivel minden ily szűkített hangzat orthographice négyszer mutatható fel, — aszerint t. i. amint ez vagy ama zöngét képzeljük alaphangjának — tehát nem képzelhető oly modulatio, melyet általa azonnal eszközölni ne lehetne. Azért helyesen neveztetik a h a r m o n i a b o s z o r k á n y k o n y h á j á n a k i s. Hanem erről, valamint több vele rokon tárgyról is annak idejében és a maga helyén majd bővebben. Ez uttal csak honnan s miként való keletkezésével akartuk a tanulót megismertetni.

A tanuló, már az eddig előadottakból is beláthatja, hogy a különböző hangzati színezeteket illetőleg, minő végtelenségével áll szemközt a harmoniának. Mert ha csak a gyakorlatban levő hangnemeket vesszük is u. m. : c-től cisz-ig s f-től cesz-ig, melyek mindegyikében felállíthatjuk a 13 törzshangzati táblázatot, ez már magában véve 195 különféle hangzattal szolgáltató. Tudjuk azonban a számtan nyomán, hogy már nyolc különböző zöngé vagy hangzattól is 42,000 különféle egymásutánt alakíthatunk. Tizenhatból pedig már annyit mennyi kijön, ha 42 ezereket maga magával sokszorozunk, s így tovább, hatványozott alakban, minden nyolc szám (mely itt zöngé, vagy hangzat) hozzájöttével. Ha már most még ehhez hozzá adjuk, hogy minden táblázatban legalább is 33 különféle megfordítása fordul elő a törzshangzatoknak, mi is a tizenöt gyakorlati hangnemmél sokszorozva, 495 különböző hangzati színezetet eredményez: könnyen belátható, hogy a zenében a harmoniai kombinatiók végtelenek és kimeríthetetlenek, mert oly agyat kápráztató mennyisége jó ki a különféle combinatióknak, melyhez képest a trilliók és quadrilliók is csak elenyésznek. Nevetségeste hát, midőn némely avatlanok vagy féltudósok azt állítják, hogy a zeneművészet azért hanyatlik, mert úgy ritmikai, mint harmoniai tekintetben már ki van merítve s újabb combinatiókat

alig lehetséges eszközölni. Csak egy futó pillantás e szám-tani mennyiségekre s ime egészen ellenkezőről kell meggyőződnünk.

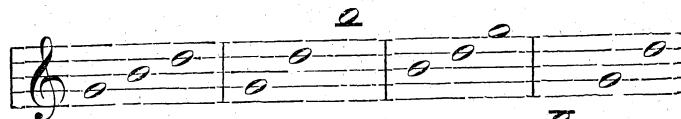
B.) A hangzatok megfordításáról.

Minden hangzat eredeti, vagy alapállásában van, ha az alapzöngé képezi benne a legmélyebb alhangot. Megfordított állásban van pedig akkor, ha legmélyebb alhangját nem alap, hanem más valamely zöngéje képezi. Elméletileg, minden hangzaton annyiszor lehet megfordítani, ahány zöngéből áll, kivéven egyet, vagyis alapállását. A három hangból álló hármashangzatokat tehát kétszer, a négy hangból álló heteshangzatokat háromszor, s az öt hangból álló kilences hangzatokat pedig négyszer stb. Ebből azonban még nem következik az, hogy mind eme megfordításokat aztán a gyakorlat is elfogadja, sőt alább látni fogjuk, hogy bizonyos hangzati megfordítások egészen számüdvék a gyakorlatból.

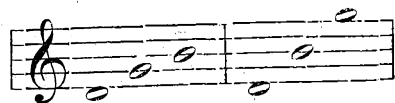
A 47-ik példában felmutatott négyféle válfajú hármashangzatok mindegyikét kétszer lehet megfordítani. Ha egy hármashangzatban a harmadik van legalul: akkor az az első fordításban áll, s mert alkotó zöngéi az alhangban levő harmadhoz mérve, harmad és hatodik közt képeznek, tehát az ily első fordítás harmad-hatodik (Terz-Sext) hangzatnak nevezetik. Ha pedig egy hármashangzatban az ötödik van legalul: akkor a második fordításban áll s mert a többi zöngé, az ötödhöz mérve most már negyed és hatodik közt képez: tehát a második fordítás negyed-hatodik (Quart-Sext) hangzatnak nevezetik. Az mit sem változtat egy hangzat megfordítási elnevezésén vagy hangzási színezetén, ha az illető megfordított hangzat zöngéi, közel vagy távol, szoroson összevonva vagy messze szétszórva vannak is egymástól. Ime egy pár gyakorlati példa a 47-ik példa alatti táblázat nyomán:

49. Példa:

G. kemény hár. h.   ugyanaz.   1-ső ford.   ugyanaz

egyenes állásban.   szétszórt állásban.   összevont állásban.   szétszórt állásban.
2-ik ford.   ugyanaz.

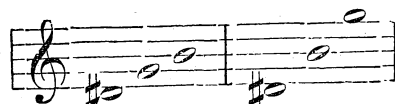
összevont állásban   szétszórt állásban.

vagy:

G. bővített hárm. h.   ugyanaz.   1-ső ford.   ugyanaz

egyenes s összevont állásban   szétszórt áll.   összevont áll.   szétszórt áll.
2-ik ford.   ugyanaz

összevont áll.   szétszórt áll.

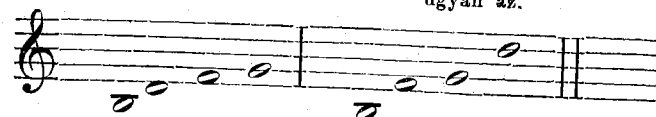
Az itt felmutatott példákban láthatja a tanuló, hogy az eljárás ugyanaz marad a többi két, vagyis a lágy és szükített hármashangzat megfordításaira nézve is. A határozó mindig csak az marad, hogy az alap vagy más zöngé van-e legalul, vagy is legmélyebb alhangul. — Hogy aztán a többi zöngé egymásután, közel vagy távol következik-e, az már mit sem változtat a megfordítás jellegén, legfeljebb csak hangmagasságilag s így színezetileg okoz némi különbséget.

S most térjünk át a heteshangzatok megfordításaira.

A 47-ik példában felmutatott négyféle heteshangzatokat — mint már megjegyeztük — h á r o m s z o r lehet megfordítani. Vegyük a **g-h-d-f** uralgó hetes hangzatot s elemezzük annak megfordításait, melyek aztán a többi hetes hangzatokéira is irányadók lesznek. Tudjuk, hogy ha e hetes hangzatban az alaphang, a **g** van legalul az alhangban, akkor az egyenes állásban van. Ha a harmad zöngé (tehát itt a **h**) van legalul, akkor a hetes hangzat, első megfordításában áll s mivel a heted, tehát itt az **f**, mint határozó vagyis: ugynevezett é r z é k e n y z ö n g é j e (note sensible) az alaphangba tett **h** zöngéhez ö t ö d, az alaphang pedig h a t o d közt képez: tehát ez első megfordítása ö t ö d-h a t o d hangzatnak (Quint-Sext Accord) neveztetik. pl:

50. P é l d a :

Első fordítás. ugyan az.

h- d- f- g.
összevont állás. szétszórt állás.

Ha az ö t ö d zöngé, tehát it a **d** van legalul: akkor a második megfordításban áll, s mert érzékeny zöngéje a heted most már az alhangba tett **d** zöngéhez harmad, — az alaphang pedig n e g y e d közt képez: tehát második megfordítása: h a r m a d-n e g y e d hangzatnak (Terz Quard Accord) neveztetik pl:

51. P é l d a :

Második fordítás. ugyan az.

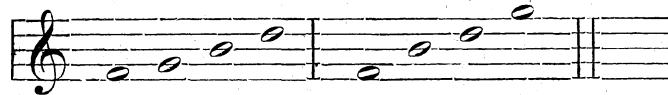
d- f- g- h.
összevont állás. szétszórt állás.

Végre: ha maga a heted zöngé (tehát itt az **f**) képezi a legalsó alhangot, akkor a hetes hangzat harmadik

megfordításban áll, s mert az alaphang (itt a **g**) egy másod közt képez: tehát e megfordítása egyszerűen csak m á s o d-h a n g z a t n a k (Secund-Accord) neveztetik, miután valamennyi törzshangzat megfordításánál e másod hangközi viszony, csak is a hetes hangzatok harmadik megfordításánál jó létre, pl. :

52. P é l d a :

Harmadik ford. ugyan az,

f- g- h- d.
összevont állás. szétszórt állás.

Az uralgó hetes hangzatoknak itt felmutatott megfordításait a tanuló könnyen alkalmazhatja magától a többi három hetes hangzat megfordításaira nézve is, melyeknél az elsorolt elnevezések és hangközi viszonyok is mindig ugyanazok maradnak s így további magyarázatot nem is igényelnek. Térjünk át most a kilences hangzatok megfordításaira.

A nagy és kis kilences hangzatok megfordításainál a gyakorlatban mindig kihagyatik az alapzöngé. Maradjunk a **g-h-d-f-á** nagy és a **g-h-d-f-ász** kis kilences hangzatnál. Elméletileg, e két hangzat négyszer lenne megfordítható. Azonban a gyakorlat tulajdonképpen csak három fordítást fogad el az alább elsorolandó indokból. A kilences hangzatok megfordításainál főszabály, hogy a k i l e n c e d köz, tehát itt az **á** és az **ász** mindig legfölül, vagy is a legfelsőbb szólamban álljon. Ezt megkívánja a kilenced hangzatok hangszínezeti jellege, mely épen a kilences hangköz, mint e hangzatok legerősebb érzékeny zöngéje által érvényesül. Ez okból a kilenced köz, sohasem lehet valamely középszólamban, mert azonnal elveszti jellegét s mert eszerint a kilenced soha sem szolgálhatván legalsóbb alhanggul: ez az oka, amiért e megfordítása a gyakorlatban nem is használtatik. Főleg áll ez a nagy kilences hangzatra nézve. A kis ki-

lences hangzatnál, bizonyos feltétel mellett megengedhető magának a kilencednek (tehát itt az **ász**-nak) is az alhangba való letétele, amint majd látni fogjuk. Emellett van még egy másik ok is, amiért e hangzatok utolsó megfordítása nem használtatik, s ez a széthangzatok feloldási szabályában leli magyarázatát, miről szintén majd annak idejében a széthangzatok feloldási szabályait tárgyaló fejezetben szólándunk. Most lássuk csak a kilences hangzatok **h a s z n á l t** megfordításait a gyakorlatban.

Ha egy kilences hangzatban, tehát megmaradván a táblázatnál pl: a **g-h-d-f-á**- nagy kilences hangzatban az alaphang, tehát itt a **g** zöngé kihagyatik, akkor e hangzat az első fordításban áll pl:

53. P é l d a :

Első ford.   ugyanaz.

h- d- f- a.   f- a- h- d.

összevont állás.   szétszórt állás.

Ha a **d** zöngé, vagy is az eredeti hangzatban az **ö t ö d** tétetik legmélyebb alhangnak: akkor a második fordítás jó létre; pl.

54. P é l d a :

Második ford.   ugyanaz.

d- h- f- a.   a- h- f- d.

összevont állás.   szétszórt állás.

Vége, ha az **f** zöngé, vagyis, az eredeti hangzatban a **h e t e d** van legalul: akkor a harmadik megfordítást nyerjük, pl.:

55. P é l d a :

Harmadik megf.

ugyanaz.

f- h- d- a.   a- h- f- d.

összevont állás.   szétszórt állás.

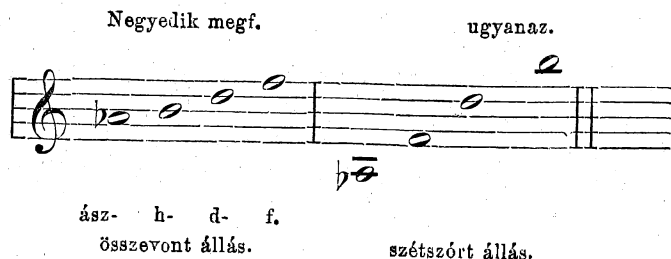
Miután a kilences hangzatok főjellege abban fekszik, hogy a kilencedköz, mindig legfölül álljon, tehát — amint már fentebb is megjegyeztük — maga a kilenced, soha sem tétethetik legalsó alhangnak, s így e megfordítása, kívül is esik a gyakorlaton.

A nagy kilences hangzat első megfordítását, tehát itt pl: a **h-d-f-á**-t nem kell összetéveszteni egy más hangzattal, mely ezzel nemcsak hangzásilag, hanem ortographice is azonos t. i. a **h-d-f-á** harmadik osztályu hetes hangzattal, mely a **h** táblázatban fordul elő. Mint ilyennek, természetesen az **á** zöngéje is — mint heted — lehet az alhangban, de akkor nem kilences hangzat, s alaphangja nem is **g**, hanem **h**, mely aztán a szabály szerint **é** be s nem **c**-be oldatik fel.

Ami a kis kilences hangzat, tehát itt a **g-h-d-f-ász** megfordításait illeti, azokat, a most felmutatott példák és alakítások nyomán, a tanuló könnyen kiokoskodhatja magának a gyakorlatban anélkül, hogy szükségesnek vélnők, azokat a fentebbi példák szerint szintén felmutatni.

A különbség a kettő között csak az, hogy — amint már fentebb is megjegyeztük, — a kis kilences hangzat kivételesen még egy negyedik megfordítást is eltűr, vagy is e hangzatban maga a kilenced köz is lehet legalul. Hogy minő feltétel alatt? azt majd a feloldási szabályoknál fogjuk tárgyalni. Tehát a kis kilences hangzatnak eme negyedik megfordítása is használtatik a gyakorlatban u. m.:

56. Példa:

hanem egyelőre is megjegyezhetjük, hogy ez esetben inkább a már jelzett s z ű k i t e t t h e t e d mint a tulajdonképeni kis kilences hangzat megfordításának tekintendő.

Mind ebből tehát világos, hogy mind a két válfajú kilences hangzatnak csak három-három megfordítása használatos a gyakorlatban, melyekben maga az alaphang mindig kihagyatik.

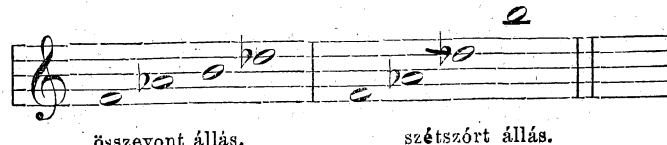
E hangzatok megfordításainak sajátlagos elnevezése nincsen s csak is első, második s harmadik-megfordításoknak neveztetnek, miután a feloldás mindig világosan megmutatja, hogy kilences hangzatok megfordításai voltak-e vagy sem.

• Ezek után lássuk még a 11-ik, 12-ik s 13-ik törzshangzat használt megfordításait a gyakorlatban.

A még hátralevő három törzshangzat u. m. : a táblázat 11., 12. és 13-ik hangzatainak megfordításait illetőleg, rövidbe foglalhatjuk a tanulónak számtutató-sainkat s kijelölésünket.

A 11. törzshangzat, vagyis : a bővített hatodhangzat nem tűr meg a gyakorlatban minden megfordítást aszerint az elv szerint, melyet általában a hangzatok megfordításaira nézve felállítottunk. Maradván tehát a főlve G táblázatnál, pl : a **desz- f- ász- h**, bővített hatodhangzatnak csak első megfordítása fordul elő a gyakorlatban s az is felette ritkán u. m. :

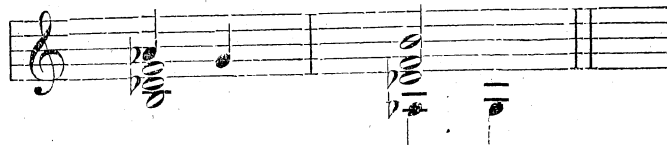
57. Példa:

Többi két megfordítása, vagy is, hogy az **ász**, vagy a **h** zöngé legyen az alhangban, nem használatos, minek oka abban rejlik, hogy szabályszerű feloldásuk esetében oly tiltott hangközi viszonylatok jönnek létre, melyek a helyes és tiszta harmoniai iránylyal össze sem férhetők. Miről azonban bővebb és érthetőbb magyarázatot majd a tiszta ötöd és negyed hangközök tiltott menetei tárgyalásakor fogunk adni. A tanuló itt csak azt jegyezze meg, hogy e hangzatnak melyik fordítása engedhető meg. Megjegyezzük azonban, hogy a mai zeneszerzési és öszhangzati gyakorlat terén, e hangzat többi megfordításával is szélteben találkozunk ugyan, de oly feltételek mellett, melyeket a tanuló csak később fog megérteni, midőn már a harmonia egész bonyolult rendszerével és a szokásos szabály aluli kivételek szellemével is ismeretes lesz. Így pl. : e hangzat szokatlan megfordításai is használhatók az esetben, ha utánuk a bővített negyed-hatod vagy is a 12-ik hangzat következik, pl :

58. Példa.

v a g y

vagy ha az alhang megtartásával, nem a szabályszerű feloldási, hanem más hangzatba történik belőle az áttérés. Miről azonban később. Ha e hangzat megfordításai pedig nem négy, hanem csak három szólamban fordulnak elő, akkor általában és szélteben is használhatók, mert ez

esetben az említett tiltott hangközök egymásutánjai egészen kikerülhetők.

A 12-ik, vagy is a bővített negyed-hatod hangzat, az előbbinél már sokkal szabadabb tért enged megfordításainak s habár a régibb elméleti tankönyvek erre nézve is csaknem oly szigorúan járnak el, mint az előbbinél: de az újabb kor zeneszerzési s öszhangzati gyakorlata már régen túltette magát e tilalmon s mondhatni, szélteben használja — és pedig kellő hatással — minden megfordításait u. m. ;

59. P é l d a :

vagy

vagy

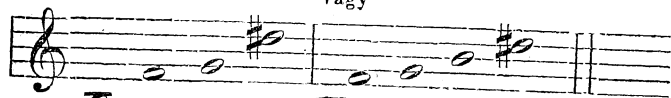

minek oka abban rejlik, mert e hangzatnál sem egyenes, sem megfordított állásaiban, a szabályszerű feloldásnál elő nem fordulnak az említett tiltott hangközi viszonylatok, mit is később majd látni fogunk.

Végre: a 13-ik és utolsó törzshangzat megfordításait illetőleg, csak azt kell megjegyeznünk, hogy e hangzatnak is minden megfordítása használtatik, kivéven az utolsót, vagy is azt, melyben érzékeny zöngéje, tehát a g-f-h-disz-ben a disz zöngé állana az alhangban, s ez azért van tiltva, mert — mint már megjegyeztük — e hangzat jelleme ép abban fekszik, hogy érzékeny zöngéje mindig a legfelsőbb szóamban és soha se álljon se legalul, se valamely közép szóamban. Használtatnak tehát következő megfordításai, u. m. :

60. P é l d a :

vagy

Ezek után, felmutatván a tanulónak a táblázati törzshangzatok minden használatban levő megfordításait, kiváló figyelmébe ajánljuk, hogy a felvett G táblázatban felmutatott megfordítási gyakorlati példákat, most már minden használt hangnemből dolgozza ki, sőt nagy hasznára leend, ha azokat még a kevésbé használt vagy is az ugynevezett ideális hangnemekben is ki fogja dolgozni.

Továbbá figyelmébe ajánljuk, hogy az imigyen ki-dolgozott és papírra tett példákat a zongorán is többször hangoztassa és igyekezzék azok különböző hangszínezé-tével kellően megismerkedni, mert egy zeneköltőnek nem csak értelmileg a szem által kell magát tudnia tájékozni a hangzatok minden nemében és megfordításaiban : ha-nem hallérzékét is oly mérvben kell kiművelnie, hogy minden hangzatot minden megfordításában hallásilag is azonnal fel tudjon ismerni.

Az eddig tárgyalt dolgok a legfontosabbak az öszhangzat teljes megértésében, s a ki ezeket egészen átér-tette s bennök könnyen való tájékozottságot szerzett ma-gának, biztos lehet benne, hogy az azután következőket sokkal könnyebben és biztosabban fogja átérteni.

S most ezek után, eltérőleg az elméleti tankönyvek legtöbbjének sorrendjétől, áttérhetünk a törzshangzati-táblázatok széthangzó hangzatainak feloldási szabályaira, melyek voltaképen az egész öszhangzati tudomány mag-vát képezik.

C) A törzshangzatok föloldási szabályairól.

Egy felette fontos fejezethez jutottunk, melynek átértését kiváltképen ajánjuk a tanuló figyelmébe. Majd minden régibb és újabb elméleti tankönyv, mielőtt e feje-zetre áttér, számtalan más tárgyról értekezik, melyek bármily hasznosak legyenek, de nem függenek egészen össze a tanuló fogalmi egymásutánja logikájával. Ilyenek pl. hogy többet ne említsünk, az e g é s z , f é l é s

m e g s z a k i t o t t z á r a d é k o k vagy nyugpon-
tok (Cadzen) elméleti s gyakorlati tárgyalása; a
tisztá ö t ö d s n e g y e d hangközök kezelési sza-
bályai: a kemény éslágy hármás hangzatok ugy egyenes
mint megfordított állásokban való össze- $\times$ öthetési szabályai
nak terjedelmes gyakorlati elemzése, a h a r m o n i a i
v i s z á s h e l y z e t e k (Querstand) elmélete; a kü-
lömböző szólamok mozgási elmélete, stb.

Mindezekről korábban beszélni a tanulóknak, sem
hogy a törzshangzati táblázatban felmutatott hangzatok
feloldásának gyakorlati szabályait s azok alkalmazási
módját ismerje: szerintünk tévesztett eljárás csak arra
szolgál, hogy a tanuló fejét összezavarják vagy legalább is
olyaknak a megértését kívánjuk tőle, mire még az eddi-
giek után teljesen képtelen.

Az elméleti s gyakorlati téren tett sok évi tapasztala-
tink nyomán állítani merjük, hogy mind ama terjedelmes
értekezések s gyakran fölösleges apró részletezésbe át-
csapó szó- és gyakorlati füzések, melyek tömkelegébe a
fentel sorolt tárgyakra vonatkozólag, az elméleti tanköny-
vek rendszeren beleterelik a tanuló, részint feleslegesek,
részint pedig kevesebb, de annál biztosabban s határo-
zottabban tájékozó alapszabályokra vezethetők vissza,
melyeket ha a gyakorlati zeneszerző aztán mindenkor
szem előtt tart, soha sem fog hibás öszhangzati vagy —
mi lényegesen egyforma — alap- s alhangi meneteket s
összeköttetéseket elkövetni.

Mi tehát, rendszerünk nyomán, a fent elősorolt elő-
zetes elméleti s gyakorlati tárgyak fejezeteit részint egy-
befoglalva tárgyalandjuk, most fölvetett fejezetünk tárgyá-
val, részint külön fejezetekben a lehető legrövidebb s
világosabb alakban fogjuk a tanuló elé állítani.

A tanuló már tudja, hogy a 13 törzshangzat felol-
dása mind egy alapszabályt követ, t. i. „minden
törzshangzat alapzöngéje, a felol-
dásnál egy al-ötöd (vagy fél-negyed) hang-
közt lép, s így a feloldandó hangzat

zöngtömege ama hangzat zöngtömegébe
(Tonmasse) oldja magát, melynek szin-
tén alapzöngéje, a amazéval egy al-
ötöd hangközt képez.” — Ez alapsza-
bály változhatlan minden körülmény közt, s — mint már
megjegyeztük — még az esetben is, ha a művészeti sza-
badság é főszabálytól eltér: (valamint számtalan esetben
el is tér) az eltérés csak ideiglenes és látszólagos, mert
végre is a harmoniai egymásután zárhangzatánál, ez alap-
szabályhoz kell visszatérni minden körülmény közt.

Alkalmazzuk tehát most ez alapszabályt fejezetünk
fölvetett tárgyához, s maradjunk az eddig használt **G** hang-
nemi táblázatánál.

Az első főkérdés az, hogy minő szabályokon alapul
e feloldási eljárás? S itt mindenek előtt azzal kell a
tanulót tisztába hozni, hogy minden hangzatban minő
többé-kevésbé lényeges zöngéket különböztessen
meg? Eszerint tehát: minden kemény és lágy
hármás hangzatban leglényegesebb zöngé a h a r-
m a d, tehát pl: a **g h-d**-ben a **h** zöngé, utána kö-
vetkezik az ö t ö d k ö z, itt a **d** zöngé, s végre maga
az a l a p h a n g tehát itt a **g** zöngé. A s z ü k i t e t t
és b ö v i t e t t harmad hangzatokban e sorrend már
változást szenved, amennyiben a kisebbített vagy fölebbített
ötödköz, c két hangzatban é r z é k e n y z ö n g é v é
(Note sensible) válik s így kezelési szabálya is határo-
zottabb tekintet alá esik mint a harmadközé. Ezekben
tehát az ö t ö d k ö z (itt a **desz** és **disz** zöngé) áll első
sorban s utána a harmad, s aztán az alaphang.

A táblázat négyféle hetes hangzatai-
ban, legérzékenyebb zöngé mindig az illető h e t e d k ö z.
Az uralgó hetes hangzatban a h e t e d (itt az **f**) után
jő a h a r m a d, (itt a **h**) azután az ö t ö d s végre
az alaphang. A 2 ik és 3 ik o s z t á l y u hetes hang-
zatokban a hetedköz után, legtöbb figyelembe veendő az
ö t ö d k ö z (itt a **d** vagy **desz** zöngé s csak azután a
harmad és az alaphang. A 4-ik o s z t á l y u vagy is

a kemény hetes hangzatban pedig a nagy heted köz (itt a **fisz**) után — rendetlen feloldási szabálya folytán — legfigyelemreméltóbb az ötöd; a harmad és az alaphang csaknem egyenlő kezelésben részesülnek — a mint későbbben majd látni fogjuk gyakorlatban is.

A nagy és kis kilences hangzatokban természetesen legérzékenyebb zöngé maga a kilencedköz, (tehát itt az **á** vagy az **ász**) s mert e hangzatok aként keletkeznek, hogy az uralgó hetes hangzathoz még egy nagy vagy kis harmad adatik hozzá, tehát világos, hogy a kilencedköz után ép ama zöngé-sorrend veendő figyelembe, melyet magánál az uralgó hetesnél felállítottunk.

A 11-ik törzshangzat, vagy is a bővített hatodhangzatban legérzékenyebb zöngé az, mely a bővített hatodközt eredményezi, miután pedig tudjuk, hogy e hangzat a kis kilences hangzataból keletkezik abban az ötöd lejjebbitésével: tehát a lejjebbitett ötöd (itt a **desz**) mint egyszersmind legmélyebb alhang is. Továbbá (ismét a kis kilences hangzataból keletkezik, melyből eredetét veszi) a harmad, tehát itt a **h**, mely abban egyenes állásban egyszersmind a legfelsőbb zöngét is képezi — azután a heted és kilencedköz. Vagy e hangzat megalakult állásának sorrendjét véve kiindulásponttul u. m.: a **desz f-ász h**-t, tehát az alhang, azután a hatod, harmad és ötöd.

A 12-ik törzshangzat, vagyis a bővített negyed-hatodhangzatban, mely mint tudjuk, az uralgó hetes hangzataból alakul az ötöd lejjebbitése által, ugyan az a sorrend érvényesül, mely a fentebbi 11. törzshangzatban, megjegyezvén, hogy e hangzat egyenes állásában (u. m.: **desz f-g-h**) az ötöd helyett a bővített negyedköz (itt a **g**) jó legutolsó tekintetbe.

Végre a 13-ik törzshangzatban, mely nem más mind a bővített hármas és az uralgó hetes hangzat összetétele, természetesen legérzékenyebb zöngé a bővített ötöd, (itt a **disz**) utána az uralgó he-

tes hangzat heted, (itt az **f**) s azután harmadközé, (itt a **h**) maga az alaphang (itt a **g**) kevesebb vagy legfeljebb rendes tekintet alá esik.

Mindezt szükséges volt előrebocsátani, hogy a tanuló figyelmét különösen felköltsük s mintegy összpontosítsuk a feloldási szabályok alá eső hangzatok érzékeny s így határozó zöngéire nézve. Mert a gyakorlati téren csak is azok hibátlan és szabályszerű kezelésétől függ a harmoniai tisztaság és szabatosság, mely nélkül pedig az egész zeneszerzés művészete csak bizonytalan tapogatózás, vagy izléstelenségek egybehalmazása marad. Az itt felmutatott érzékeny zöngék osztályozására eddigelé kevés figyelmet fordítottak az elméleti tankönyvek s legfeljebb a legfőbbet jelölik ki, a többinek tudását vagy legalább is kiérzését, mintegy feltételezvé a tanulónál. — Hanem mi tapasztalásból tudjuk, hogy a kezdő zeneszerzők leginkább e téren követik el a legtöbb s legizléstelenebb botlásokat.

S ezek előrebocsátása után térjünk át magukra a feloldási szabályokra.

A tanuló már tudja, hogy a táblázat 13 törzshangzata közt kettő van, mely teljesen egybehangzó, (Consonirend) s ezek: a kemény (Dur) és a lágy (Moll) hármas hangzat. A többi 11 pedig többé-kevésbé széthangzó, (Dissonirend.) Feloldási szabályok alá tehát tulajdonképen csak a széthangzó hangzatok esnek, míg az említett két egybehangzó hangzat csak a többi táblázatok hasonnemű, vagy széthangzó hangzataival — ugy egyenes, mint megfordított állásokban — csak összekötimagát. S e két elvet lényegesen meg kell egymástól különböztetni.

Ez uttal csak a széthangzó hangzatok feloldási szabályaival fogunk foglalkozni. A másik kérdés későbbi elemzésünk tárgyát fogja képezni.

A széthangzó törzshangzatok kétféle u. m.: feloldási és előkészítési tekintet alá esnek. Az előbbi

mindenképp érvényesül; az utóbbi nem mindeniknél, a menyiben több közülök nem kíván előkészítést, hanem szabadon felléphet. Feloldás alatt azt értjük, hogy a feloldandó hangzat minden alkotó zöngéje, bizonyos szabály alá esik menetében. Előkészítés alatt pedig azt értjük, hogy bizonyos széthangzat sem egyenes, sem fordított állásban nem léphet fel szabadon, hanem meg kell őt valamely oly egybehangzó vagy szabadon fölléphető széthangzatnak előznie, melyben az illető széthangzatnak főleg érzékeny, vagy ellenkező esetben, legalább is más alkotó zöngéi már előfordulnak.

Az előkészítési szabályok s eljárásokat későbbben fogjuk tárgyalni, most csak a feloldási szabályokkal akarjuk a tanuló megismertetni.

Miután fentebb már kijelöltük minden hangzat alkotó zöngéirek kevésbé-többé való fontosságát: tehát lássuk, minő szabályokat követnek azok a feloldásnál? A következő főszabályok a rendes feloldásoknál mindig változatlanul maradnak, de kivételes esetekben, hol a művészet, a mesterséges alakítás s a szabad — de mindig izléses — gyakorlat eltéréseket tesz, e szabályok a szerint váltakoznak, a mint épen az adott viszonyok igénylik, de ily esetekben is nem annyira a feloldási szabályoktól, mint a feloldás által eredményezni szándékolt harmoniai hatásoktól történik az eltérés. De mind erről majd annak idejében.

A hangzatok alakulása szerint létrejött harmadköz, a kemény és bővített harmashangzatban, a feloldásnál mindig egy félhangot lép fölfelé, a lágy hármashangzatban egy egész hangot lép fölfelé, a szűkített hármashangzatban váltakozik, vagyis: léphet egy egész hangot fölfelé, vagy megmaradhat a helyén, vagy léphet lefelé is egy kis harmadot.

Az ötödköz, a hangzatok minőségéhez képest hol egy fél- hol meg egy egész hangot léphet föl, vagy lefelé, kivéven a bővített hármashangzat és a táblázat

13-ik hangzatában, hol mindenkor egy félhangot lép fölfelé.

A hetedköz, mindig egy félhangot lép lefelé, kivéven a kemény heteshangzatot, (4-ik oszt.) melyben egy egész hangot lép lefelé. E szabály alul csak akkor történik kivétel, ha valamely hangzatban a hetedköz kettőzötve fordul elő, mely esetben az egyik egy félhangot léphet lefelé, a másik pedig egy egész hangot fölfelé. A mint ezt gyakorlatban is látni fogjuk.

A kilencedköz, a nagy kilences hangzatban mindig egy egész hangot, a kis kilences hangzatban pedig mindig egy félhangot lép lefelé.

A hatodköz, a bővített hatod, (11-ik törzshangzat) és a bővített negyed-hatod (12-ik törzsh.) hangzatban, mindig egy félhangot lép fölfelé, vagy lefelé. A mi pedig az alaphangot illeti, az mindig egy alapszabályt követ, t. i.: ha legalul van, akkor egy alötödöt vagy felnegyedot lép a felállított főszabály szerint, ha pedig nem áll legalul, vagy egyenes állásban valamely szólamban kettőzve fordul elő: — mint a megfordításoknál — akkor megmarad a maga helyén. Magától értetődik, hogy a fél- vagy egész hangra való lépés, mindig ama hangrovat lépcsői szerint történik, a melyhez az illető hangzat tartozik, vagyis, a melyből alakulását veszi.

A bővített hatod és negyed-hatod, valamint a 13-ik törzshangzat alkotó zöngéire nézve ugyan e feloldási szabályok állanak, aszerint, amint az alakulási eljárások szerint azok, mint eredeti hangközök, ezt megkívánják.

Az itt elsorolt feloldási szabályokat jól vesse emlékébe a tanuló, mert azok minden körülmény közt irányadók a hangzatok feloldási kezelésére nézve. Ezek a különböző öszhangzatok természeti törvényein alapulnak s végre is ezek körül forog minden szabályszerű vagy szabályoktól eltérő harmoniai egymásután, alakulás és combináció, s végre is, még a legmesterségesebb, legme-

részebb öszhangzati progressiók is ez alapszabályokra vezethetők vissza.

Nagyon természetes, s azt a zene harmoniai tudományrészének korunkig lett szabadabb s magasabb igényeknek megfelelő kifejlődése eredményezte, hogy a gyakorlat már számos szabály aluli kivételt hozott forgalom s alkalmazásba a szerint, a mint ezt ez vagy amaz irányban, a harmoniai kombinációk és a fejlődő zenei műizlés megkívánta. De ebből koránsem következik az, hogy tehát — főleg a mai irány értelmében — akárminő rendetlen, visszásan hangzó, fülsértő, avagy indokolatlan harmoniai egymásutánt alkalmazni lehet. Sőt ellenkezőleg. A szabály aluli kivételek is bizonyos aesthetikai szabályokhoz vannak kötve, melyek megsértése ép úgy visszatetsző és soha sem lesz indokolható, mint a fent elsorolt feloldási alapszabályoké. S a zeneköltészetnek korunkban ép ez képezi legnehezebb s legtöbb tanulmányt igénylő részét. Ép azért felette szükséges mindenekfelett az alapszabályokkal jönni tisztába a tanulónak, mert csak azok teljes átértése és folyton szem előtt tartása mellett fogja magát kellően tudni tájékozni, és — ha kell — mérsékelni is a kivételek s a szabadabb harmoniai kezelések tömkelegében.

S most lássuk az itt felsorolt alapszabályokat gyakorlatban is s maradjunk a **G** táblázatnál.

A kemény s lágy hármás hangzat szabályszerű feloldása s egybekötése :

61. P é l d a :

Kemény hárm. hang. felold.

ugyanaz, négyszólamulag.

lágy hárm. hang. felold.

négyszólamulag.

ugyanaz, szétszórt állásban :

kemény hármás h.

lágy hármás h.

E példákban a kemény és lágy hármás hangzat minden hangköze a szerint teszi meg szabályszerű lépéseit, amint azt előadtuk, ugyanis: a harmad egy fél- vagy egész hangot lép fölfelé, az ötöd szintén fölfelé lép itt egy egész hangot, mivel különben nem lenne a **C** hangzat teljes hangközű, az alaphang pedig egy alötöd vagy felnegyedet lép, vagy megmarad a helyén.

Megjegyzendő, hogy e szabályok akkor sem változnak, ha az illető hangzatok nem egyenes, hanem megfordított állásokban fordulnak elő. Ily esetekben, akár-mely szólamban legyenek is az illető hangközök, mindenkor a felállított szabályokat követik, u. m. :

62. P é l d a :

kemény hármás hangzat feloldása fordításokban :

1-ső fordit. négyszólam. 2-ik fordit. négyszólam.

szétszórt állásban :

1-ső fordít.

2-ik fordít.

lágú hármashangz. feloldása fordításokban :

1-ső fordít.

négyszólam.

2-ik fordít.

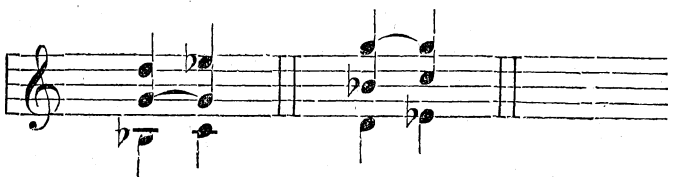
négyszólam.

szétszórt állásban :

1-ső fordít.

2-ik fordít.

E példából látható, hogy az illető hangközök akár összevont, akár szétszórt állásban forduljanak elő, s akár az al- akár a közép- akár pedig a legfelsőbb szólamban álljanak, mindig a meghatározott szabályszerű lépéseket teszik a feloldásnál. A tanuló valamint az eddigi, úgy az itt felmutatott s még következő példákat is minden használt hangnemben dolgozza ki. Ez nagy hasznára leendő s későbbben tapasztalni fogja, hogy ez által felette nagy könnyűséget nyerend a legkülönbözőbb hangnemek hangzatai feloldásának gyakorlati kezelésében. A hangközi viszony s azok lépése a feloldásnál, mindig ugyanaz marad minden hangnemben s csak a hangzati színezet változik. S most lássuk gyakorlatban a többi két hármashangzat feloldását.

A szükített hármashangzat szabályszerű feloldásának kezelése sok gyakorlottságot igényel, s minden törzshangzat közt úgy szólván ennek az egyenes feloldása enged magának legtöbb szabadságot a felállított szabályok alul. Ennek oka abban fekszik, mert e hangzat egyrészt többféle közvetítő szerepet játszik a harmoniai kitérésnél és a záradékok (Cadencen) előkészítésénél s másrészt, mert ha egyenes állásában oldjuk fel szabályszerűen, a feloldó hangzatot csak tökéletlenül nyerhetjük s hogy az ellenkezőt érthessük el: vagy négyszólamulag kell használnunk, vagy valamelyik fordított állásában, s továbbá: mert e hangzatot többnyire nem a szabályszerű alötöd vagy felnegyedre épített kemény hármashangzatba, hanem inkább az arra épített kis, vagy is, uralgó heteshangzatba szokás oldani, vagy pedig záradékoknál ama lágú negyed-hatod hangzatba, melynek alaphangját az e hangzat alaphangjához mért a második képezi, de a mely negyedhatod hangzatnak alhangja, azért mindig alötöd vagy felnegyedet képez szabályszerűen az ő alaphangjához, pl.: tehát a **g-bé-desz**-szükített hármashangzat rendszeren feloldja magát a **c-é-g**-kemény hármashangzatra, vagy a **c-é-g-bé**-uralgó heteshangzatba, vagy pedig a **c-f-ász**-negyed-hatod hangzatba, melynek alaphangja az **f**. mint a második a **g**-zöngéhez. S e feloldási kivétel minden oly törzshangzatnál is érvényesül, mely záradékos (cadencialis) jelleggel bír, s mely kivétel azomban lényegesen nem sérti a felállított alapszabályt, mert az alaphangzat azért mindig oly hangzatba oldja magát, melynek alhangja amannak alaphangjával alötöd, vagy felnegyedközt képez. S e feloldási megkülönböztetést jól véssé figyelmébe a tanuló már ez alkalommal is, mert későbbben mind sürűbben fog ezzel találkozni a hangzatok szabályon kívüli feloldása és egybekötése tárgyalásánál. De mindezekről bővebben szólandunk majd a maga helyén. Ez alkalommal csak szükségesnek tartottuk eleve rá figyelmeztetni, miután alább következő feloldási példáinkban e hangzatnak ily alaku feloldását is bemutatjuk, u. m.:

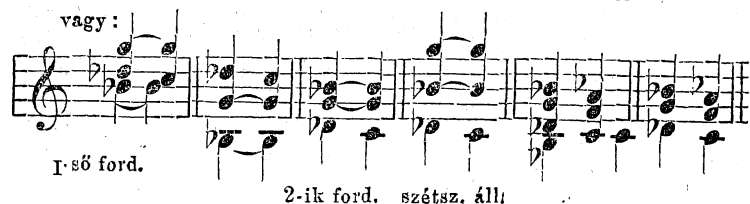
63. P é l d a :

a szükített hármashangzat feloldásai:
az uralgó het. hangzatba. vagy : szétszórt ál. az almásod negyed-hatodába.

egyeses ál. négy szólamb. három szólamban.

a szük. hárm. hangzat feloldásai fordításokban:
szétszórt állás. vagy : az almás. negyed-hatodába.

1-ső ford.

2-ik ford. szétsz. áll.

A tanuló láthatja a fentebbi példákban e hangzat többféle finomsággal járó feloldási módjait, s hogy a **c-é-g** kemény hármashangzatba való egyeses feloldása egészen hiányzik, miután e hangzat teljesközűségét lehetetlen a rendes hangközök szabályai szerint eredményezni, s ha mégis fel akarjuk e hangzatba oldani, akkor szükséges azoktól eltérni s minden hangközzel rendetlen lépéseket, illetőleg ugrásokat tenni, s rendesen négy szólamban tenni meg a műtétet, vagy három szólamból négy szólamba menni át. pl:

64. P é l d a :

vagy : fordításokban :

négy szólamban.

1-ső fordít.

2-ik fordít.

Átaljában elmondhatjuk e hangzat feloldásáról, hogy azzal legkevesebb gyakorlati zenész vagy zeneszerző tud

ildomosan, szabályosan és izlésteljesen elbánni. Leggyakoribb eset, hogy egyeses állásából elébb valamely fordításába tétetik át s aztán oldatik fel, vagy pedig a 64-ik példában felmutatott rendetlen ugrásokkal használtatik. Midőn e hangzattal, mint záradékos jellegű hangzattal fogjuk tárgyalni, még lesz alkalmunk véle bővebben foglalkozni.

A bővített hármashangzat feloldása, szorosán a felállított szabályok szerint történik s általjában mondhatni, hogy minél pregnansabb érzékeny zöngével bír egy hangzat, annál inkább ragaszkodik a rendes feloldási szabályokhoz.

65. P é l d a :

a bővített hármashangzat feloldása :

három szólamb.

négy szólamb.

1-ső ford.

2-ik ford.

A tanuló láthatja, hogy e hangzat feloldásánál minden hangköz a rendes lépéseket teszi meg, akár egyeses, akár fordított s akár összevont, akár szétszórt állásban forduljon az elő.

A táblázat 5-ik törzshangzata, vagy is az uralgó hetes hangzat, az egész zenerendszerben a legnagyobb s legérdekesebb szerepet játsza, a zeneművekben ő uralja az illető hangnemet, valamint a zenészeti frázisok, periódusok és hosszabb tételeknél használni szokott fél- és egész záradékoknál (Cadenzen) — melyekről későbben szólandunk — ő határozza azt meg véglegesen, s ezért is neveztetik uralgónak. Emellett többszínű (enharmonikus) hangzat is levén, mint ilyen a legmeglepőbb kitéréseket eszközözi. Határozó hangzata, (Tonica) annak fordításai és saját fordításai már magában véve is annyi változatosságot képes a harmoniai egymásutánban

s az alhangvezetésben kifejteni, hogy már e kettős harmoniai tömeggel is egész dallamokat lehet kíséni vagy épen kisebb zeneműveket is alakítani. Emellett a szabályos feloldástól legtöbbet eltérhető s legtöbb esetben magát függetlenítő hangzat, szóval: valódi kincsbányája és ragyogó prizmája a harmoniának. Mindeme sajátságait, valamint mellékfajait a táblázat többi hangzataiét is külön fejezetben fogjuk majd tárgyalni. Ez alkalommal csak rendes feloldásának példáira szoritkozunk. Rendes feloldása, az ötöd vagy felnegyed alaphangjára épített hármashangzatba történik, n. m.:

66. P é l d a .

az uralgó hetes hangzat feloldása :

a) vagy ; vagy ; b)

egyenes állás. szétszórt állás. ötszólamulag.

megfordításokban :

c) vagy ; d) e)

1-ső ford. szétsz. áll. 2-ik ford. szétsz. áll. 3-ik ford. szétsz. áll.

A fentebbi példákban észlelheti a tanuló e hangzat szabályos feloldásait minden állásában. A feloldás a **c-esz-g**-lágú hármashangzatba is történhetik — mint már megjegyeztük, s ez esetben a fentebbi példákban az **é** zöngék mindenütt **esz** zöngékkel helyettesiten-

dők, mit a tanuló külön önmagától is eszközölhet gyakorlatban. Az a) alatti feloldás nem adja tökéletesen a **c-é-g**-hangzatot, miután a **g** alaphangnak saját szabályos lépését kell megtennie, azért, ha ezt elérni akarjuk, mindig meg kell kettőztetni az alaphangot, mint a b) alatti példa mutatja. A c) d) és e) alatti példák pedig azt mutatják, hogy az ötöd, vagy is itt a **d**, tetszés szerint léphet föl vagy lefelé. E hangzat megfordításainál már nem szükséges az alaphang megkettőzése, miután anélkül is teljes lesz a feloldó hangzatsúly esetekben az mindig megmarad a helyén.

E hangzat második megfordításánál gyakran kihagyatik az alaphang s ily esetben vagy a heted vagy az ötöd-köz kettőztetik meg. Ha a heted kettőztetik meg: az esetben az egyik hetedköznek szabadságában áll eltérni a szigorú szabálytól s míg az egyik rendesen lép, addig a másik fölfelé léphet egy egész hangot pl:

67. P é l d a :

Ha pedig az ötöd van kettőzve, akkor, miután az ötöd fölfelé is léphet egy egész hangot, s így azt a zöngét hozza (itt az **é**-t) melyet rendesen a hetednek kell hozni, tehát a heted ez esetben is eltérhet a szabálytól s egy egész hangot léphet fölfelé. pl:

68. P é l d a :

Magától értetvén, hogy a feloldás ez esetekben is történhetik a lágú hármashangzatba. Az alap kihagyása e hangzat 2-ik fordításában rendesen akkor s azért tör-

ténik, hogy az e fordításban előálló tiszta negyed-köz (itt a d- g) szabad fellépése — mely mindig előkészítést igényel — elkerültessek. S ez az eset és kivételes feloldási kezelés aztán a hetes hangzatok többi fajainál is előfordul.

Az uralgó hetes hangzat más egyéb tulajdonságairól akkor szölandunk, ha majd annak kitérésai (Modulation) s egymással, vagy más hangzatokkal való összekötési szabályait s módozatait fogjuk tárgyalni. Ismételve megjegyezzük, hogy ez alkalommal csak a táblázat 13 törzshangzatának természetes és szabályszerű feloldási módjáról van szó. A kivételeket s a művészeti mesterséges alakulásokat csak akkor fogja a tanuló igazán érteni, ha elébb ezekkel jő tisztába. Lássuk tehát a többi három hetes hangzat szabályszerű feloldásait.

A táblázat hatodik törzshangzata, vagyis: a második osztályu hetes hangzat, ugyan ama szabályokat követi a feloldásnál, melyeket az uralgó hetes hangzat, kivéven, hogy abban a harmad, — nem mint emebben egy félhangot fölfelé, hanem — egy egész hangot lép fölfelé, vagy megmarad a helyén. Maradván tehát a g táblázatnál, ha pl: a g- bé- d- f- 2-ik oszt. hetes hangzat a c- é- g- hármashangzatba oldja magát: akkor a harmad (itt a bé) egy egész hangot lép fölfelé; ha pedig a c- é- g- bé uralgó hetes hangzatba oldja magát: akkor a feloldásnál megmarad a helyén. Többi hangközei a rendes szabályokat követik úgy egyenes, mint fordított, összevont, vagy szétszórt állásokban.

Ime néhány példa, melyekből ez bővebben kiviláglik:

69. P é l d a.

A 2-ik oszt. hetes hangzat feloldásai:

az uralgó hetes hangzatba ;
vagy ;

egyenes áll. ötszólam. szétsz. áll. egy. áll. ötszólam. szétsz. áll.

m e g f o r d í t á s o k b a n :

vagy :

1-ső fordít. szétsz. áll. 2-ik fordít.

vagy :

vagy :

szétsz. áll. 3-ik ford. 3-ik fordítás. szétsz. áll.

a fenti példák feloldása az uralgó hetes hangzatba :

vagy :

1-ső ford. szétsz. áll. 2-ik fordít.

vagy :

szétsz. áll. 3-ik fordít. szétsz. áll.

A fentebbi példákból láthatja a tanuló a 2-ik osztályu hetes hangzat mindennemű szabályszerű feloldásait. Megjegyzendő, hogy e hangzat mindig csak a kemény hármashangzatba oldja magát.

A táblázat hetedik törzshangzata, vagy is: a 3-ik osztályu hetes hangzat, (tehát a G, táblázatnál maradván, a g- bé- desz- f) ugyan ama feloldási sza-

bályokat követi, melyeket a **g-bé-d-f**-2-ik osztályu s eszerint a fentebbi 69-ik példában felmutatott feloldási példák, e hangzat feloldási példáira is teljesen alkalmazhatók, kivévn, hogy amabban a szűkített ötöd vagy is a **desz** zöngével helyettesítendő a 2-ik osztályuban előforduló **d**-zöngék, s hogy valamint a szűkített hármas hangzatban, úgy abban is a **desz** zöngé mint ötödköz, csak is egyforma szabályszerű lépést tehet e hangzat bármely állása feloldásánál, vagy is, az, minden körülmény közt egy félhangot lép lefelé s így itt, mindenkor a **C** zöngére lép.

A tanuló tehát a fenti 69-ik szám alatti példákat dolgozza ki maga, önállólag úgy, hogy a **d** zöngéket **desz**-ekkel helyettesítse s azokat mindenkor csak is a **C** zöngére vezesse.

S most áttérhetünk a 4-ik osztályu, vagy is, a kemény hetes hangzatra.

Már megjegyeztük korábban, hogy az egész táblázatban ez az egyetlen törzshangzat az, mely eltér a felállított szabálytól, vagy is: mely nem oldja fel magát az alötöd, vagy felnegyed hármas vagy uralgó hetes hangzat hangtömegébe. Minden törzshangzat közt ez hangzik legkeményebben, legszéthangzóbban (dissonirend) s ennek a kezelése jár a legkomplikáltabb eljárással. De viszont, helyesen kezelve és alkalmazva, a legmeglepőbb és legművésziessé hangzati színezeteket s harmoniai kombinációkat lehet vele eredményezni. Minden előkészítést igénylő széthangzat közt ez igényel leggondosabb előkészítést s tisztán csak szabályszerű előkészítései, rendetlen feloldása, onnan ismét a rendesbe való terelése s végre, egy tökéletesen egybehangzó (consonirend) hármas hangzatba való feloldása, már magában véve is, oly feltűnő s érdekes harmoniai progressiót hoz létre, melyre egész tételeket, dallamokat, frázisokat lehet építeni. Itt csak azt akarjuk feltüntetni, hogy minő hangzati tömegbe oldja magát természete szerint a szabályon kívül.

A kemény hetes hangzat tehát, pl: fölvett **G** hangne-

műnkél a **g-h-d-fisz**, nem a tiszta alötöd vagy felnegyedre épített hármas vagy uralgó hetes hangzatba, hanem lefelé számítva a szűkített ötödre épített 3-ik osztályu hetes hangzat hangtömegébe oldja magát, ama szabályok szerint, melyeket már korábban felállítottunk. Tehát a fentebbi **g-h-d-fisz**, pl: sem a **c-é-g** sem pedig a **c-é-g-bé**-be, hanem a **cisz** zöngére épített 3-ik osztályu hetes hangzatba, vagy is: a **cisz-é-g-h**-zöngtömegbe oldja magát, pl:

70. Példa:

A kemény hetes hangzat feloldása:

egyenes áll. ötszól.

szétszórt állás.

megfordításokban:

1-ső ford.

2-ik ford.

3-ik ford.

szétszórt állások.

A fentebbi példákból láthatja a tanuló, hogy e hangzat feloldásánál a feloldó zöngtömegnek mindig ama zöngéi vétetnek alkalmazásba, melyek legközelebb állanak s legközelebb adják a feloldást, különösen pedig áll ez a megfordításoknál. Amely zöngé már meg van a kemény hetesben, az a feloldó hangzatban is mindig megmarad a helyén, amint látható is a fentebbi példákban. A kemény hetes feloldó hangzatát, az az: a 3-ik osztályu hetes hangzatot aztán természetesen ismét fel kell oldani, de ez aztán már szabályszerűen történik, amint a tanuló ezt már tudja is. Tehát itt a **cisz-é-g-h** rendesen feloldja magát

az alötöd vagy felnegyedre épített kemény hármas vagy uralgó hetes hangzatba u. m.: a **fisz- aisz- cisz**, vagy **fisz- aisz- cisz-é** zöngtömegbe, mely aztán a szabályszerint végre a **h d- fisz** lágy hármas hangzatban leli megnyugvását.

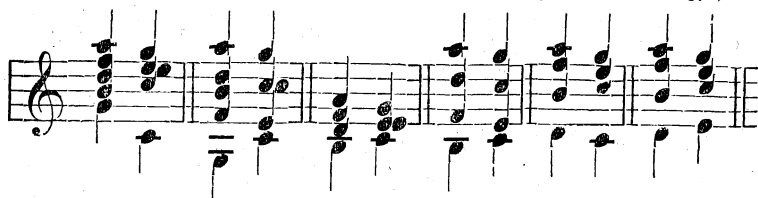
A széthangzatokról szóló előkészítési és feloldási fejezetben még bővebben szólandunk majd e sajátos jellegű hangzatról.

A nagy kilences hangzat szabályszerű feloldása, a hetes hangzatok s főleg az uralgó hetes hangzat feloldási módozatainak felmutatása után, már kevés nehézséget okozhat a tanulónak, miután az tulajdonképen az uralgó heteshangzat hangközeit foglalja magában, megtoldva még egy nagy harmaddal, mely az alaphanghoz kilencedközött képez. Ha tehát az uralgó hetes feloldásával már el tudunk bánni: úgy e hangzat sem okozhat nagy nehézséget, melyben csak is a kilencedköz jó különös tekintetbe, mely a feloldásnál mindig egy egész hangot lép lefelé s emellett mindig a legfelsőbb szólamban kell állnia. S ez okozza aztán azt, — mit már a fordítások fejezetében is megjegyeztünk — hogy e hangzat, negyedik fordításában se elő nem fordul a gyakorlatban, se föl nem oldható. Maradván a **G.** táblázatnál, ime néhány példa e hangzat szabályszerű feloldásaiból:

71. P é l d a:

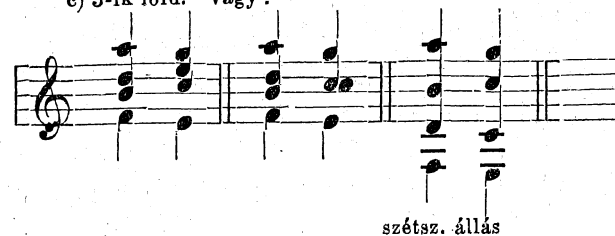
A nagy kilences hangzat feloldásai:

öt szólam. vagy: a) 1-ső fordít. b) 2-ik ford. vagy;

egyes áll. szétsz. áll. össz. áll. szétsz. áll.

c) 3-ik ford. vagy:

szétsz. állás

Valamint az uralgó, s a 2-ik és 3-ik osztályu hetes hangzat, úgy a nagy kilences is nemcsak az alötödre épített kemény hármas, hanem az uralgó hetesbe is feloldhatja magát, tehát a **g- h- d- f- á**, feloldhatja magát a **c- é- g** vagy a **c- é- g- bé** zöngtömegbe is, s ez esetben úgy egyenes mint fordított állásaiban a **harmad**, (vagy is itt a **h** zöngé) mindig egy félhangot, (vagyis itt a **bé** zöngére) lép lefelé, az ötöd pedig ez esetben rendesen lefelé, tehát itt a **d** zöngé egy egész hangot lép lefelé, hogy az uralgó heteshangzat mindig teljesközű legyen.

Ha a tanuló a fentebbi 71-ki példákat így alakítja át: e hangzatnak az uralgó hetesbe való feloldási példáit önmaga eredményezheti.

A fenti 71-ki példában az a) b) és c) alatti fordítások feloldásánál az alaphang (a **g** zöngé) többé nem fordul elő. Az alaphang e hangzatnak csak egyenes állásában használtatik, mihelyt megfordítása lép fel, az kihagyatik azon okból, mert annak valamely középszólamba való beékezése, csak háborítaná e hangzat sajátos jellegét s minden indok nélkül szaporítaná a széthangzó hangközöket.

Amint már mondtuk, e hangzat első fordítását nem kell összetéveszteni a hasonló hangzású és hangközű 3-ik osztályu hetes hangzattal, u. m.: a **h- d- f- á**-val, mert ennek alaphangja nem a **g**, hanem a **h**, s így, ha szabályszerint **é**-be oldatik fel, akkor nem is tekinthető a **g- h- d- f- á** nagy kilences első fordításának, mely **c** be oldja magát. Megjegyzendő még a nagy kilencesről, hogy ha

az magát a hármás hangzatra oldja, az mindig csak kemény hármás lehet, ellenkezőleg a kis kilences hangzattal, mely ez esetben mindig a lágy hármás hangzattal vonja maga után.

Ezek után, a kis kilences hangzat szabályos feloldása sem okozhat többé nagy fejtörést, miután e hangzat is ugyan ama szabályok szerint indul, mint a nagy kilences, kivéven, hogy a kis kilenced, tehát itt az **ász** zöngé, mindig egy félhangot lép lefelé s a többi hangköz pedig nem a kemény, hanem a lágy hármás hangzat zöngéibe oldja magát, u. m. :

72. P é l d a :

A kis kilences hangzat feloldásai :

öt szólam. vagy : 1-ső fordít. 2-ik ford. vagy :

egyenes áll. szétsz. áll. összev. áll. szétsz. áll.

3-ik fordít. vagy : a) 4-ik fordít.

szétsz. állás.

A fentebbi 72-ik példa a) alatti 4-ik megfordítás csak úgy használható, ha az, elébb az uralgó hetesbe megy át s aztán oldja fel magát, mert különben az egyenes feloldásnál a tiszta negyedköz, vagy is itt a **g—c** előkészítés nélkül lépne fel, a mi pedig mindig izléstelenül hangzik s így aesthetikailag tiltva is van. Vagy aként is lehet még e 4-ik fordítást használni, hogy utána

e hangzat valamely más megfordítása következék s aztán abból történjék a rendes feloldás, pl. :

73. P é l d a :

vagy : 4. ford. 3. ford.

4. ford. 1. ford. szétszórt állás.

Ugy a nagy, mint a kis kilences hangzat, záradékos (cadenzionalis) hangzati jellegüknél fogva, a záradékoknál (Cadenzen) — melyekről későbben szölandunk — eme feloldási szabályoktól eltérőleg, valamint a három első hetes hangzat, szintén feloldhatják magukat az alaphangjukhoz mért a másodra épített kemény vagy lágy hármás hangzat 2-ik megfordításába, tehát itt pl. : az **f** zöngére épített hármás 2-ik fordításu hangzatába, u. m. : a **c-f-á**, vagy **c-f-ász** zöngtömegbe. A nagy kilences rendszeren a kemény, s a kis kilences rendszeren a lágy hármás hangzattal vonja maga után, pl. :

74. P é l d a :

nagy kilences hangzat :

vagy : vagy :

2-ik fordít. 1-ső fordít. egyenes állás.

Természetes, hogy az ily záradékos feloldások rendszeren csak ott következhetnek, a mint a fenti példákban is látható, (kivéven az egyenes állást), hol a megfordítás által eredményezett alhang, vagy egy fél, vagy egy egész hangot léphet föl vagy lefelé. Ha a

tanuló a fenti példában az **á** zöngéket **ász** zöngékké változtatja : ugy a kis kilences hangzatnak hasonló kivételes (záradekos) feloldási példáit nyerendi.

Azok után, miket a tanuló már tud s miket az eddigi gyakorlati példákból már észlelhetett, kevésbé foglalva sorolhatjuk el a még hiányzó három utolsó törzshangzat feloldási szabályait.

Legtöbb figyelmet igényel : a 11-ik törzshangzat, vagyis : a bővített hatod hangzat, mely annyiban eltérést tesz a többiek feloldási szabályaitól, hogy egyenes állásában teljesközüleg föl nem oldható, de ha mégis ez állásban akarjuk feloldani, akkor az ötöd kihagyandó és a harmad megkettőzendő, mert különben teljesközüleg oldatván fel, a feloldásnál két egyenes menetű tiszta ötödköz jó létre, mely szorosan tiltva van. Maradván tehát a **G** táblázatból vett enemű hangzatnál, vagyis, az alakulás szerint, **desz- f- ász- h** bővített hatoshangzatnál : egyenes állásában e hangzat szabályszerűleg így lenne feloldandó, u. m. :

75. P é l d a :

A bővített hatod hangzat feloldásai :

egyenes állás.   vagy :

Hanem így — a mint már megjegyeztük — nem használható a kifejlődő két tiszta ötödköz miatt, amint ezt a 75-ik példa mutatja. S azért egyenes állású feloldásai csakis az ötöd kihagyása és a harmad kettőzésével használhatók, u. m.

76. P é l d a :

négyszól.   vagy :   vagy :   vagy : háromszól.

Miután e hangzat — az utána következő 12-ik hangzattal együtt — szintén cadentialis jelleggel bír, ha az alaphangjához mért almásod hármashangzat 2-ik, vagyis negyedhatod megfordításába oldja magát : akkor teljesközüleg is használtatik egyenes állásában, sőt ez esetben az ötödköz, (tehát itt az **ász**) nélkülözhetlenné válik, pl. :

77. P é l d a :

vagy : durba oldva.   vagy :   vagy :

A tiltott ötödközi menetek miatt, e hangzat föl sem oldható minden fordításban, s kivételt teljesközüleg csak is az első fordítása tűr, s ez is oly hangközi arányban használendő, hogy a harmad, tehát itt az **f** mint nyert alhang után, ne a hangzat eredeti alhangja (itt a **desz** zöngé) következék, u. m. :

78. P é l d a :

fordításokban ;

1-ső ford. vagy :   1-ső fordit.

2-ik fordítl.   3-ik fordít.   háromszól.

hibás.   hibás.   jó.

A fentebbi példákból láthatja a tanuló e hangzat leghasználtabb feloldásait, valamint észlelheti rosszul alkalmazott használatait is, melyekkel pedig gyakran találkozhatik főleg a magyar gyakorlati zeneszerzés terén, hol e hangzat nagy szerepet játszik s hol csak az avatottak tudnak vele izlésteljesen és szabályszerűen elbánni, míg a naturalisták vagy a gyöngébb harmonikusok, számtalan izléstelenséget szoktak vele elkövetni. A 76-ik és 77-ik példákban a feloldás nemcsak a kemény hármasba, hanem az uralgó heteshangzatba is történhetik, mint a három első heteshangzatnál, u. m. : az uralgó, a 2-ik és 3-ik osztályunál, s ez esetben itt a **h** zöngék nem a **c**, hanem mindenkor a **bé** zöngére lépnek. Az előbbi gyakorlati példák után, ezt főlegesen már ujjakkal megvilágítani. A tanuló önmaga is eszközölheti azokat.

A 12-ik törzshangzat, vagy is, a bővített negyed-hatodhangzat — amint ezt már a megfordítások fejezetében is megjegyeztük, — az előbbinél sokkal szabadabb tért enged rendes feloldásainak úgy egyenes mint fordított állásokban, s a gyakorlat ma már nem is tesz különbséget egyik fordítása közt sem s szélteben feloldja s használja anélkül, hogy izléstelenséget vagy tiltott meneteket követne el. A magyar zenében kiválólag fontos szerepet játszik s az előbbivel kapcsolatban, ha főleg annak mint záradékos fokozata lép fel: igen, nagy hafások előidézésére alkalmas. Ime néhány példa, melyek minden alaku feloldásait kellően megvilágítják.

79. P é l d a :

A bővített negyed hatodhangzat feloldásai :
egy. állás.   vagy : az urlg. hetesbe   az almásod $\frac{4}{6}$ -ba.

fordításokban :

vagy : az alm. $\frac{4}{6}$ ba.

1-ső fordít.   2-ik fordít.   3-ik fordít.

E példák nyomán, a tanuló dolgozzék ki e hangzat feloldásaiból olyanokat is, melyek szétszórt állásokban is felmutatják azt, továbbá olyanokat is, melyek a feloldást nem a kemény hármas, hanem az uralgó heteshangzatba vezetik. Ez utóbbi esetben csak a **h** zöngék szenvednek változást, melyek aztán mindig **bé** zöngére vezetnek. Az erre vonatkozó külön példákat tehát mellőzzük s egyenesen a tanuló öngyakorlatára bizzuk.

Ezek után a még hátralevő 13-ik törzshangzat feloldásáról már kevés mondani valónk marad hátra, miután az nem egyéb, mint a már felmutatott bővített hármas hangzatnak egyesülése az uralgó hangzat kis hetedközével, megjegyzendő csak az, hogy miután e hangzat harmadik fordítása nem használtatik: tehát ez állásában nem is oldható fel. Szabályszerű feloldásai im a következők :

80. P é l d a.

A 13-ik törzshangzat feloldásai :

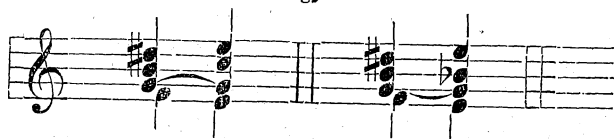
egy. állás. vagy : az ur. hetesbe.

vagy :

1-ső fordít

vagy :

2-ik fordít.

E hangzatban a **disz**, mint érzékeny zöngé, nem állhat soha az alhangban, tehát e megfordításában sem használható, se föl nem oldható.

S ezzel befejeztük a 13 törzshangzat szabályszerű feloldásainak fejezetét, mely tulajdonképpen sarkkövét képezi az egész harmoniai épületnek. Ami ezután következik, ha mindjárt mesterségesebb szövetű lesz is, a tanuló már könnyen fogja magát minden további lépésnél tájékozni, ha e fejezetet teljesen átértette. Mert a szabályon kívül való feloldások és mesterséges hangzati egybekötések törvényei is, mind a természetes feloldások szabályai-ból folynak s azokkal kapcsolatban módosulnak a fölmerülő viszonyokhoz képest.

Mielőtt azonban tovább mennénk a harmonia törvényeinek magyarázatában, meg kell még röviden a tanulóval ismertetni ama elveket, melyek szerint minden törzshangzat — egyenes vagy fordított állásokban — használandó. Ennek nyomán tudnia kell, hogy minden hangzatban minő hangközöket lehet kihagyni anélkül, hogy az jellegéből veszítsen, s minőket nem lehet nélkülözni anélkül, hogy az kétséges jelleget ne öltön, továbbá tudnia kell, hogy minden hangzatban minő hang-

közöket lehet leginkább kettőzni vagy többszólamu fölállításban plane sokszorozni, s hogy minőket nem lehet teljességgel megkettőzni, annál kevésbé pedig meg-sokszorozni anélkül, hogy tiltott meneteket és izléstelen hangzásokat ne idézzünk elő.

E fejezet felette fontos, s nem lehet eléggé a tanuló figyelmébe ajánlani. Erészen gyakran vétének a jó izlés és a szabály ellen még a jártasabb és a nevesebb zeneszerzők is, pedig ha valaki az irányító elveket jól meg-érti idejekorán, soha sem fog oly helyzetbe jönni, hogy erészen teljesen ne tudja magát tájékozni. Ez irányító elvek erészen is a legegyszerűbb s legvilágosabb alapszabályokra vezethetők vissza, amint ezt mindjárt alább látni fogjuk.

Ha valamely hangzatot a már ismert 13 törzshangzat közül fel akarunk tüntetni, azt mindig oly alakban kell tenni, hogy azok a feltüntetés által jellegüket el ne veszítsék. S itt legfőbb tekintet alá jönnek aztán ama hangközök, melyek az illető hangzatoknak ép az ő sajátla-gos jellegüket kölesöznik. Eszerint, egy kemény vagy lágy hármashangzatban pl: a nagy, vagy a kis harmadhangköz levén a határozó: annak feltüntetésében e hangköz nem lehet nélkülözni. A szűkített vagy bővített hármashangzatban pedig a lejjebbitett, vagy föl-lebbitett ötödköz levén a jellemző, mindenekfelett ezeknek a feltünése válik szükségessé. A hetes hangzatoknál mindenekfelett a hetedköz igényeltetik, mint jellemző érzékeny zöngé, s csak azután következik az ötöd, hogy az illető heteshangzat válfaja tisztán fölismerhető legyen. A két kilences hangzatnál első sor illeti a kilencedhangköz feltüntetését, mely e hangzatokban legerősebb érzékeny zöngé. A bővített hatod és a bővített negyedhatod hangzatnál pedig az illető hatod és negyedköz nélkülözhetetlen, míg végre: a 13-ik törzshangzatnál a bővített ötöd első sorban s mellette az uralgó hetes kis hetedköze.

Mind e hangzatokat két, három, négy, öt vagy több

szólamban is föl lehet tüntetni. Mentül kevesebb a szólam, melyeknek feladata valamely hangzatot feltüntetni és jellemezni: annál szigorubbán s elővigyázóbban kell eljárni a nélkülözhetlen hangközők föltüntetésénél. A hármás hangzatoknál — kivéve a szűkített hármást — s a hetes hangzatoknál — kivéven a 3-ik osztályut — az ötödköz az, melyet mellőzni lehet a nélkül, hogy azok feltüntetése csorbát szenvedne. Ugyan ez áll a kilences hangzatoknál is, hol még a harmadköz is mellőzhető, ugyszintén a táblázat 11-ik hangzatánál is. Az alább következő példák annak kimutatására szolgálnak, hogy minden törzshangzatot egyenes vagy fordított állásaiban miként lehet két vagy több szólamulag helyesen és helytelenül feltüntetni:

81. P é l d a:

A hármás hangzatok használata kétszólamulag.

a) Kem. h. b) lágy h. hiányos. c) vagy: d)

egyenes állás. 1-ső ford.

e) hiányos f) szűkített h.

2-ik ford. egy. áll jó.

g) h.) i.) bővített h. j.) k.)

1-ső ford. jó. 2-ik ford. jó. egy áll. jó. 1-ső ford. jó. 2-ik ford. jó.

A fentebbi példákbl látható, hogy a hármás hangzatok csak kétszólamu állásban jöhetnek a fent elsorolt tekintetek alá. Ez azonban épen nem zárja ki azt, hogy több szólamulag is ne használtathassanak bizonyos hangközők kihagyásával, mi azonban teljességgel sem csorbítja jellegüket. A 81-ik példa alatt felmutatott hangközők bármelyikét meg lehet kettőzni, vagy plane sokszorozni több szólamban (kivéven az érzékeny zöngét) s az illető szabályszerű feloldást azért eszközölni, mely esetben az alaphang rendesen megmarad a helyén míg az ötöd föl vagy lefelé lép egy egész vagy félhangot aszerint, amint kemény vagy lágy zöngtömegbe történik a feloldás. Természetes tehát, hogy a harmadot megkettőzni nem lehet, miután annak csak egy feloldási menete van s a kettőzött feloldás tiltott nyolcadmenetet vonna maga után. A szűkített hármasnál az ötöd sem kettőzhető ez okból s a harmad is csak akkor, ha a feloldás nem a kemény hármás, hanem az uralgó hetes zöngtömegbe történik, a midőn az megmarad a helyén. Ime néhány példa a fentebbiekből többszólamulag, vagyis kettőzve és sokszorozva felmutatva:

82. P é l d a:

A hármás hangzatok többszólamu használata s feloldása többszórozott hangközőkkel

a) b) c) háromsz. vagy: d)

négyszól. egy áll. 1-ső ford.

f) négyesz. g) háromsz. vagy

2-ik ford. egy. áll. 1-ső ford.

h) i) háromsz. j.) k)

2-ik ford. egy áll. 1-ső ford. 2-ik ford.

A fentebbi példákból eléggé észlelheti a tanuló, hogy a hármas hangzatok minden válfajának nem teljesközü használatakor, minő hangközök kettőztethetők meg vagy többszörözhetők.

Az a)-tól k)-ig terjedő példákban sehol sem fordul elő az érzékeny zöngék kettőzése, mi is csak akkor alkalmazható, ha a feloldás az uralgó hetesbe vagy más idegen hangzatba történik szabályon kívül, (amint majd látni fogjuk) de ez esetben is aztán az egyik mindig rendszeresen oldja föl magát, míg a másik soron kívüli menetet tehet.

Íme néhány példa a fentebbiek nyomán, erre vonatkozólag :

83. P é l d a.

A hármas hangzatok többszólamu feloldása és használata kettőztött érzékeny zöngékkal.

a) c) e) c)

az uralgó hetesbe. Idegen zöngtömegbe.

j.)

idegen zöngtömegbe.

A 83-ik példában az a) c) e) c) j) példarészletek, a 81-ik példa hasonjelü példáinak hangközi többszörösítéseit képezik. Az összekapcsoló jelek pedig ( ) a kettőztött érzékeny zöngék különböző menetét mutatják. A szűkített hármas érzékeny zöngéjének, a lejebbített ötödnek a kettőzése alig fordul elő a gyakorlatban, miután annak csak egy feloldási menete marad. Inkább használtatik benne a harmad kettőzése, mint ez a 82-ik példa g) példáiban látható. Mindezek még bővebben ki fognak világítani akkor, ha majd általában a hangzatok szabályon kívüli feloldásait és egybekötéseit fogjuk tárgyalni. S most lássuk a heteshangzatokra szóló enemű szabályokat s gyakorlati példákat.

A heteshangzatok nem teljesközü használatánál, soha sem nélkülözhetők ama hangközök, melyek azok jellemző s ismertető zöngéit képezik. Kiváltképen áll pedig e szabály magára az illető kis vagy nagy hetedközökre nézve, melyek sohasem hiányozhatnak, akár két, akár három, négy, vagy többszólamulag használtassanak e hangzatok.

Az uralgó heteshangzat kétszólamu használata, annak minden hangközét megtűri magával a hetedközzel kapcsolatban, s bármelyikét hagyjuk ki vagy alkalmazzuk, az mindig fölismerhető lesz. Föltéve, hogy az ilyféle használatok aztán rendes föloldásaiba mennek át a hangzatnak ; pl. :

84. P é l d a :

Az uralgó heteshangzat használata kétszólamulag.

vagy :

egyenes állás 1-ső ford. 2-ik ford.

vagy :   vagy :

3-ik fordít.

Háromszólamulag használva e hangzat egyenes vagy fordított állásban, abból a körülmények szerint majd az alaphang, majd meg a harmad vagy ötödköz hagyható ki, de soha sem a hetediköz, ime néhány példa erre vonatkozólag; pl. :

85. P é l d a :

Az uralgó heteshangzat használata háromszólamulag.

vagy :   vagy :   vagy :

egyenes állás.   1-ös ford.

vagy :   vagy :

2-ik ford.   3-ik ford.

A mi pedig e hangzat hangközeinek megkettőzését, vagy épenséggel sokszorozását illeti két vagy többszólamu használatban, (értvén természetesen, rendes feloldással szemközt) erre nézve főleg arra kell ügyelni, hogy feloldási menetet igénylő hangközei, vagy is ugynevezett érzékeny zöngéi ne kettőztessenek meg. E szabálytól csak akkor történhetik eltérés, ha az illető érzékeny zöngék vagy a legfelsőbb szólamban állnak, (mely eset-

ben szándékos kettőzéseknek véternek), vagy ha feloldásuk az uralgó hetesbe ellenkező menetben történik. Az alábbi példák ezt bővebben megvilágítják gyakorlatilag, u. m. :

86. P é l d a :

Az uralgó heteshangzat többszólamulag használva kettőzött hangközökkel.

vagy :   vagy :

kettőzött alaphanggal.   kettőzött ötöddel.

a)   vagy :   jó.   b)

kett. hetekkel.   kett. szánd. harm. 1-ös fordit.

vagy :   vagy :   vagy :

2-ik fordit.

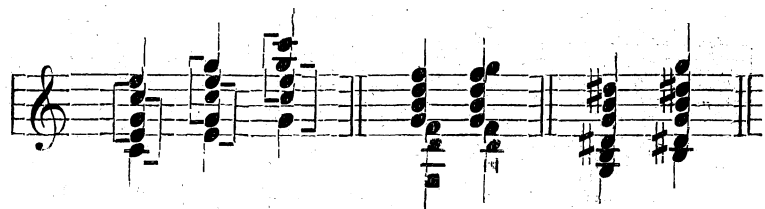
vagy :   c)   vagy :   d)

3-ik fordit.   az uralgó hetesbe.

A fentebbi példákban kellően észlelheti a tanuló az uralgó heteshangzat használatát kettőzött hangközi alakzatokban. Az a) alatti példa jó, mert míg az egyik heged rendetlenül lép, a másik rendes lépést tesz. A b) alatti szintén jó, mert itt a kettőzött harmad nem tesz hibás nyolcad menetet, mivel a kettőzés szándékos s a felső szólamokban fordul elő. A c) és d) alatti példákban pedig a tanuló a kettőzött érzékeny zöngék ellenkező menetét észlelheti.

Az esetben, ha valamely alkalmazott hangzat után (bármelyik állásában) sem feloldás, sem más hangzattal való egybekötés, hanem csak ugyanegy hangzatnak más állásban való egymásutánja következik: az illető hangzat minden hangköze megkettőztethetik tetszés szerint, pl. :

87. P é l d a .

hármás hangz.

uralgó hetes.

bőv. hárm.

stb.

3-ik oszt. het.

kis kilenc.

Az ilyen egy zöngtömegű megfordításos meneteket a táblázat minden hangzata megtúr, kivéven a nagy kilenc és a 13-ik törzshangzatót, mert ezekben a jellemző zöngéknek — mint tudjuk — mindig legfölül kell állaniok s csak is az esetben alkalmazhatók, ha egyenlő állásban maradnak s csak fölebb vagy lejjebb tétetnek, pl. :

88. P é l d a !

nagy kilenc.

13-ik hangzat.

egyenes állás.

Meg lehet kettőzni vagy sokszorozni továbbá a kemény, lágy és uralgó hangzatokat egy zenedarab kezdetén vagy végén is, azonban a 88-ik példa alatti menteknél ügyelni kell arra, hogy a zöngtömeg egymásutánja végeztével az illető hangzat úgy alakitassék, hogy aztán az átmenet vagy feloldás hibás meneteket ne vonjon maga után. Mind erről bővebb utasítást nyer a tanuló akkor, ha majd a szólamvezetések fejezetét fogjuk tárgyalni.

Az uralgó heteshangzat minden alakusa a fenti példákban felmutatott használati módja szerint, most már könnyen kiokoskodhatja a tanuló a többi heteshangzatok használati szabályait is. Mindamellott álljon itt néhány utmutatás azokra nézve.

Hogy a 2-ik osztályu heteshangzat a heteden kívül az öt jellemző kis harmad, a 3-ik osztályu az ő jellemző szűkített ötöd, s végre a 4-ik osztályu kemény hetes, az öt jellemző nagy heted nélkül, sem két sem több szólamban nem használható, az könnyen belátható s ugyan ez oknál fogva világos az is, hogy több szólamu használataikkor minden hangközük kihagyható inkább, mint az elsoroltak.

Íme néhány példa e hangzatok minden fajából, melyek nyomán a tanuló könnyen alakíthat belőlük egész sorozatokat :

89. P é l d a :

A 2-ik, 3-ik és 4-ik osztályu heteshangzatok két, három s többszólamulag használva kettőzött hangközökkel

The image shows five staves of musical notation. Each staff begins with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The notation consists of chords and melodic lines, illustrating the use of seven-note chords (heptads) in two, three, and four parts, as well as double intervals.

A tanuló igyekezzék a fentebbi példákból, önmagától kiészlelni a különböző fajokat és fordításokat.

Hátra van még kimutatni s elsorolni a tanulónak a táblázat törzshangzatai három utolsójának használati módját két, három vagy többszörözött szólamban. Mindezekkel azomban már könnyebben elbánhatunk, miután a tanuló már megérthette a főelveket, melyek szerint el kell járni a hangzatok nem teljesközű, vagy hangközök többszörözött alkalmazásakor. A főelv mindig az marad a nem teljesközű használatnál, hogy az illető hangzat legjellemzőbb zöngéje sohase hiányozzék. A hangközök többszörösítésénél pedig az, hogy az érzékeny zöngék — főleg a középszólamokban s főleg rendes feloldásnál — sohase kettőztessenek meg.

Alkalmazzuk tehát ez elveket a táblázat még hiányzó három hangzatára is, hogy aztán a tanulónak az erre vonatkozó szabályi rendszerről teljes átnézete legyen.

A táblázat 11-ik hangzata, vagyis a bővített hatoshangzat, kétszólamulag egyenes állásban csak az alaphang és a bővített hatoddal használható, minden más hangközzével föl nem ismerhető volna, vegyük pl. tehát a **desz-f-ász-h** bővített hatoshangzatot. Kétszólamulag : **desz-h** mindig bővített hangközt jelent, mely a táblázatnak csakis e hangzatában fordulhat elő, míg **desz f** vagy **desz-ász** bizonytalanságban hagy, hogy e hangközök e hangzattól, vagy a kemény desz hangzattól vannak e véve? Fordításokban e hangzat kétszólamulag nem használható, szintén az okból, mert hangközök mindig kétszámúvá válnak, akármelyiket hozzuk is a másikkal kapcsolatba. Csupán egy eset képez csak kivételt, t. i. : ha 3-ik fordításban áll, azaz : pl. itt a **h** zöngé áll alul, de ez esetben a feloldás mindig rendesen, vagy az uralgó hetesbe történhetik, pl :

90. P é l d a :

vagy :

The image shows a single staff of musical notation with a treble clef and a key signature of one flat. It contains a sequence of notes and chords, illustrating a specific musical example.

Ily esetben célszerű a bővített hatodot a másik zöngétől mindig egy nyolcaddal fölebb alkalmazni.

Már korábban megjegyeztük, hogy e hangzat teljesközűleg a feloldásnál kifejlődő tiltott ötödmeneteknél fogva nem használható, s rendszeren csak háromszólamulag alkalmaztatik az ötöd kihagyásával egyenes állásban. Fordításaiban gyakran előfordul ama alakzatok s állásokban, melyeket a 76, 77 s 78. példákban felmutattunk. Azért itt mellőzhetjük egészen háromszólamu, valamint négyszólamu fordításos alkalmazását s csak néhány megjegyzésre szorítkozhatunk, u. m. E hangzatban, akárhány szólamban használtassék, az alaphang, tehát itt a **desz** zöngé, sohasem többszörözhető, miután annak mindig csak egy feloldási lépése maradván, a két egyenlő zöngé feloldása mindig tiltott nyolcadmeneteket eredményez, kivételt csak akkor képez, ha a hangzat más fordításába megy át, s az egyik megmarad a helyén. pl. :

91 P é l d a :

vagy ha rendes feloldásán kívül, idegen zöngtömegbe megy át, miről azomban majd később, a kitérések (modulációk) fejezeténél. Továbbá, többszólamulag használva, érzékeny zöngéje a hatod, itt a **h**, csak akkor léphet fel kettőzve, ha a feloldás az uralgó hetesbe történik, pl. :

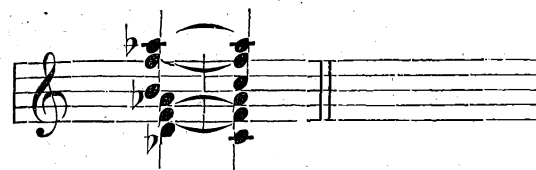
29. P é l d a :

Ha pedig a feloldás az alaphang almásod $4|_6$ -odába történik, akkor a harmad s a rendszeren kihagyatni szo-

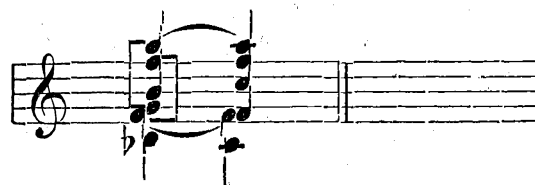
kott ötöd is megkettőztethetik benne, mert ez esetben azok megmaradnak a helyükön, pl. :

93. P é l d a :

A 12-ik hangzat, vagyis a bővített negyedhatod hangzat, kétszólamulag semmiféle hangközi kombinációban nem használható, miután fölismerésére ugy a bővített negyed, mint a bővített hatod szükségeltetik, s így tisztán két hangközének bármelyikével e cél el nem érhető. S ez oknál fogva világos az is, hogy háromszólamulag is csak a harmad kihagyásával használható egyenes állásban, fordított állásaiban is szintén e szabályhoz ragaszkodik, mert különben felismerhetlen marad. Többszólamulag használva kettőzött hangközekkel, szintén ama szabályok alá esik, mint a 11-ik hangzat s minden irányban leginkább megtűri a bővített negyed és harmadköz kettőzését, miután a mazok (a negyedek) vagy megmaradnak a helyükön a rendes feloldásnál, vagy az almásod negyedhatod hangzatába menve, az egyik föl, a másik meg lefelé léphet, a harmadok, szintén megmaradván a helyükön, pl. :

94. P é l d a :

Végre a 13-ik hangzat kétszólamulag csakis a bővített ötöd és a hetedközzel léphet fel, különben nem lehetne megkülönböztetni a bővített hármashangzattól, s ez is csak úgy, ha az ötöd fölül áll, u. m. : **f-disz.** —

Háromszólamulag használva sem mellőzhető e föltétel a nevezett okból. Több szólamban, a bővített ötödnek kettőzése elő nem fordulhat rendes feloldásnál, miután annak csakis egy menete van, s különben is a középszólamban elő nem fordulhat. A harmad is itt a **h**, csak akkor kettőztethető meg, ha a feloldás idegen zöngtömegbe történik, pl. :

95. Példa :

amikor is azok megmaradnak a helyükön.

S ezzel befejeztük e lényeges fejezetet, mely ily terjedelmesen eddigelé még egy zeneelméleti tankönyvben sem tárgyalatott. Pedig a minő fontos, ép oly sok gyakorlatot igénylő része ez a harmonia szabatos kezelésének arra nézve, hogy valaki izléstelenségeket ne kövessen el. Mert a különböző hangzatoknak két, vagy háromszólamu helytelen használata és feloldása, valamint a többszólamu használtnál a lényeges, az érzékeny zöngéknek mellőzése vagy szabályellenes kettőzése okozza sokszor azt, hogy valamely zenészeti tétel (vonatkozzék bár az akárminő hangszerre, ének- vagy zenekarra) vagy üresen hangzik, vagy nagy zöngtömeg használata mellett sem teszi azt a hatást, mely a kellő hangközök választékosabb alkalmazása mellett elérhető.

A tanulónak nem ajánlhatjuk eléggé figyelmébe, hogy az e fejezetben felmutatott példákat ne csak a **G**, hanem minden más használt hangnemben is dolgozza ki. Sőt nagy hasznára leend, ha az előadottak nyomán önmagától is alakít hasonló gyakorlati példákat, s azokat gondos megfigyelés alá bocsátja, ha vajjon megegyeznek-e a felállított alapszabályokkal? Mert sem egy tanár, sem egy elméleti tankönyv, nem sorolhatja fel minden legki-

sebb részletig a szabályok gyakorlati alkalmazását, valamint a kivételek számos válfajait sem. Sok olyan dolog van a zeneszerzés tudományában, melyre önmagától kell rájönnie a tanulónak, behatván a törvények szellemébe és kiészlelvén azokat gyakorlatilag a nagy mesterek műveiből.

A következő fejezetben most már áttérhetünk a széthangzó (dissonirend) hangzatok előkészítése s rendes és rendetlen feloldási szabályainak tárgyalására, valamint az egybehangzó (consonirend) hangzatoknak egymással való egybekötési törvényeinek magyarázatára is.

Ez, ép oly fontos, mint érdekes fejezetét képezi a harmoniának, s főképen arra szolgál, hogy annak s így a zeneszerzésnek is mélyebb titkait feltárja.

NEGYEDIK FEJEZET.

A szólamok mozgásáról és szabályos vezetéséről.

Mielőtt a széthangzó hangzatok (dissonirend) előkészítési s rendes és rendetlen feloldási, valamint az egybehangzó (consonirend) hangzatoknak egymással vagy a széthangzatokkal való egybekötési szabályait tárgyalnók : egy pár fejezetet kell előre bocsátani, hogy a tanuló megismerkedjék a szólamok mozgásai és szabályos vezetésének elméletével, melyen a zeneszerzés technikájának alapja nyugszik.

Ha valamely hangot, legyen az ének- vagy hangszeri hang, egyszólamulag vezetünk, az mindig bizonyos dallammenetet képez, s mint ilyen, sokkal több szabadsággal élhet, mint ha két, vagy plane többszólamulag vezettedik. Ily esetekben, már nemcsak a dallami, hanem a szólamzati tekintetek alá is jönnek a különböző szólamok.

A zeneszerzésben a négy szólamu tétel (Vierstimmiger Satz) játsza a legfőbb szerepet. Ez képezi az alapját minden oly zeneműnek, mely zongorára, orgonára,

vonósnégyesre, férfi-, női- vagy vegyeskarra s végre egész zenekarra van írva. Ha több szólamra írunk mint négyre, az ily tételek nem egyebek, mint a tulajdonképeni négyszólamu tétel egyes zöngéinek a sokszorozása fentebbi vagy alantabbi nyolcadban, vagy azokkal egyhangzatu helyzetben. Tebát csak a négyes tétel szólamainak szabályos vezetését kell tudnunk és kellőleg birnunk, hogy aztán a zeneszerzés legbonyolultabb poliphoniájában (többszólamu alakzat) is tájékozva legyünk s biztosan járassunk el.

Lássuk tehát minő alapelveken alapulnak e szabályok?

Egy magános szólam menete, csak háromféle alakban nyilatkozhatik 1-ször: vagy ugyanegy zönglépcsőn marad több méreten át, vagy ázt különféle rhytmikai képletben változtatja, pl.:

96. P é l d a:

vagy:

2-szor: vagy fokozatos, avagy ugró lépéseket tesz fölfelé, pl.:

97. P é l d a:

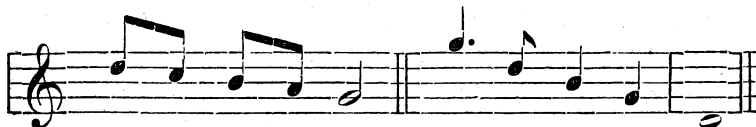
vagy:

s 3-szor: vagy ugyanilyeket tesz lefelé, pl.:

98. P é l d a:

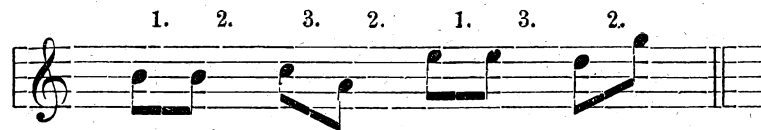
vagy:

E három mozgás keverése által, nagyon természetes, hogy egy magánszólam menetei a végtelenségig változtat-

hatók úgy, hogy azokban aztán mind e háromféle menet észlelhető, pl.:

99 P é l d a:

Azomban, ha két szólamot hasonlítunk egybe egymáshoz való meneti viszonyában: akkor négyféle különböző mozgást észlelhetünk, melyek valamelyike, vagy plane mind a négynek a vegyítése is észlelhető lehet aztán a négy vagy több szólamu tételben. Az alapot, mindig csak két szólamnak egymáshoz viszonya képezi.

E négyfél mozgás a következő: 1-ör a „párhuzamos” (parallel) mozgás, 2 or: az „oldal” mozgás (Seiten Bewegung), 3-or az „egyenes” mozgás, (Grade Bewegung — motus rectus —) s 4-er: az „ellenkező” mozgás, (Gegen-Bewegung — motus contrarius —).

A párhuzamos mozgás az, midőn két szólam párhuzamosan marad mozgásában egymás irányában, akár egy helyben maradvá, akár egy helyben mozogva, akár a mozgásban szünjelek által megakasztva, akár pedig egyik állva, s a másik mozogva, pl.:

100. P é l d a:

A tanuló, a fentebbi példában e mozgás minden nemét észlelheti.

Az oldalmozgás az, midőn két szólam közül az egyik megmarad a helyén, vagyis bizonyos zönglépcsőn, míg a másik a dallammenet mind a három fenti mozgását használja, pl.:

101. Példa:

Az egyenes mozgás az, midőn két szólam, akár fokozatosan, akár pedig ugrásokat téve, föl- vagy lefelé egyforma mozgásokat, meneteket tesz, pl. :

102. Példa:

Minden válfaju szólamvezetés közt, ez jár a legtöbb nehézséggel, mert főleg három, négy, vagy még több szólamu tételekben vezetvén a különböző hangzatok egymásutánját s összeköttetéseit : ily egyenes mozgásokban szoktak kifejlődni a tiltott hangközi menetek s egyéb ellentétes harmoniai állások, melyekről alább bővebben lesz szó. A zeneszerzőnek ez a mozgás szokott legtöbb nehézséget okozni, azért a legtöbb gyakorlatot is igényli. Végre :

Az ellenkező mozgás az, midőn két szólam közül az egyik föl- a másik pedig lefelé mozog akár fokozatos lépésekben, akár pedig ugrásokban, pl. :

103. Példa:

Mondottuk, hogy a négyszólamu tétel képezi az alapját a zeneszerzés egész technikájának. Ez pedig, valamint aztán a még több szólamu tétel is, a két szólamuból keletkezik úgy, hogy többféle kétszólamu tétel egyesül arra, hogy aztán az által négy, vagy többszólamu álljon elő.

— Ha kettőnél több szólamra irunk, mindig szükséges, hogy minden szólam menetét egy másikhoz figyelembe vegyük, pl. : a legfelsőbbét ne csak a legalsóval, hanem a középszólamokkal is hasonlitsuk egybe, hogy helyes, szabályos meneteket tesznek-e egymás közt vagy sem ?

Ebből könnyen átláthatni, hogy valamely szólam képes aztán egy másikkal egyenes, egy harmadikkal ellenkező, s egy negyedikkel pedig oldal- vagy párhuzamos lépést, mozgást tenni.

A párhuzamos, oldal- s ellenkező mozgások, négy vagy több szólam közt is, nem sok nehézséggel járnak, hanem igen is az egyenes mozgás, (mint már fentebb is megjegyeztük) melyeket korán leküzdeni tudni : legfőbb feladata a zeneszerzést tanulónak.

E mozgás alkalmazásánál főleg arra kell ügyelni, hogy két szólam, legkivált pedig a legfelső és legalsó, vagyis : az ugynevezett cantus firmus (dallamvezető) és az alhang, (bassus) egyenes menetben két tiszta ötöd s nyolcad menetet ne csináljon. Az ily menetek lehetnek föltűnők vagy elfödöttek is, (gedeckt). Az előbbieket azonnal szembe tűnnek, míg az utóbbiak felismeréséhez sok gyakorlat szükségeltetik.

Hogy miért vannak e menetek tulajdonképpen tiltva a harmonia tiszta kezelésében : annak dönthetlen oka még mai napig sincs tisztán földerítve. A zenetudósok sok tintát, papirost fogyasztottak már ez ügyben, de utóljára is csak azzal kell beérni, hogy az ily harmoniai egybekötések, melyekben az ily hangközök kifejlődnek, kiváltképpen, ha két oly törzshangzat egyenes összekötése folytán merülnek fel, melyek alapzöngéje (Grundton) egymáshoz nagy vagy kis fel- vagy almásodközt

képeznek, (mint pl. **f-g**; **á-g**; **c-cisz**; **esz-d**; stb.) izléstelenek, hallérzékünkre kellemetlen hatással vannak s megháborítják a harmoniai egybekötések jóhangzását, mely megkívánja, hogy főleg egyenes mozgásokban, két harmoniának mindig legyen legalább is egy közös összekötő zöngéje. (Aztán, mint mindenben, ugy erőszben is legtöbbet határoz a kor változó izlése, mely sokat helyesel s elfogad ma, mit egy pár század előtt tiltott vagy számüzött s megfordítva. Így vagyunk e tiltott menetekkel is. Volt idő, hol nemssak meg volt engedve, hanem a zenészeti, dallami szólamvezetés egyedül tiszta ötöd, tiszta negyed, s nyolcad hangközökkel történt. A harmonia fokozatos kifejlődésével, s a hangzatok megfordításainak törvényesítése s általános elfogadásával, főleg pedig a széthangzó hangzatok feloldási szabályainak szabadabb megállapításával aztán az izlés, a hallérzék rokon- és ellenszenve is változásokon ment keresztül, míg végre a mai divó harmoniai rendszer keletkezett. Hogy meddig fog ez is tartani? azt meghatározni ép ugy nem lehet, mint egy nyelvnek kifejezési szabályait vagy irmodorát, melyek — mint a nyelvek fejlődési történetéből tudjuk, — szintén alá vannak vetve a változás s módosításoknak.

El kell tehát fogadnunk a mai divó szabályokat, s hagyjuk e meddő kérdések feszegetését az elméleti szobatudósokra. Nekünk csak a fenálló szabályokkal van dolgunk, hogy azokat értessük meg a tanulóval.)

Lássuk tehát e tiltott menetek elméletét közelebről, kimutatván a tanulónak bizonyos alapszabályokat, melyeket mindig szem előtt tartva, soha sem fog izléstelenségeket elkövetni. Másrészt megismertetve őt ama kivételes esetekkel is, melyek közt az ily menetek ma már szeltében használtatnak a gyakorlatban.

A mint már megjegyeztük, két tiszta ötöd s nyolcad hangköz, leginkább akkor fejlődik ki föltűnően s hat kellemetlenül a hallérzékre, ha egyenes mozgásban két oly hangzat köttetik össze, melyek alaphangjai egymáshoz nagy vagy kis fel- vagy almásodot képeznek, pl. :

104. P é l d a.

a) háromszól.

b.) négyszól.

vagy c.)

d.)

Az a) alatti példában a legmélyebb hang a felsővel: **f-c**, **g-d** föltűnő ötödmenetet képez. A b) alattiban pedig nemcsak ötöd, hanem egyenes nyolcadmenet is tűnik fel: **f-f**, **g-g**. — A c) d) alatti példák ugyanilyek, kivéve, hogy azokban a hangzatok alaphangjai, nem nagy felmásod, hanem kis almásodot képeznek.

Az ily tiltott menetek leginkább feltűnnek akkor, ha a hangzatok egyenes állásban használtatnak. Hanem előfordulhatnak ugy is, hogy középszólamokban, vagy egy szélső és középszólamban észlelhetők. Ily esetekben is tiltva vannak s kerülni kell őket, mert valóban izetlen hatásuk, pl. :

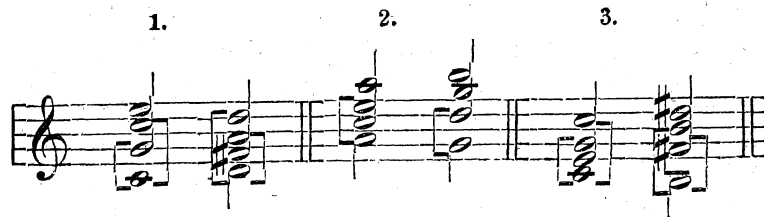
105. P é l d a:

A fentebbi 1—6 példából láthatja a tanuló a tiltott ötöd s nyolcadmeneteknek különböző szólamok közti föltűnését. A fődoig mindig az marad, hogy kerülni kell

az oly hangzatok egybekötését főleg egyenes mozgásban, melyek semmi összekötő közös zöngével nem bírnak, mi rendesen az oly hangzatoknál fordul elő, melyek alapzöngéire fentebb már figyelmeztettük a tanulót.

Az oly hangzatok egybekötése, melyek alapzöngéi egymással nagy vagy kis fel- vagy almasodkózt képeznek, vagyis, melyek semmi összekötő közös zöngével nem bírnak, mint pl. : **g-á; g f; c-d; c-h;** stb. csak akkor engedhető meg, ha az összekötés nem egyenes, hanem ellenkező mozgásban történik. Ily esetekben, hangzásilag ugyan szintén ötöd és nyolcadmenetek fejlődnek ki, hanem mert azokat nem ugyanegy szólamok eredményezik, hatásuk sem olyan izetlen, sőt az egymással egészen ellentétes harmoniák ily esetekben bizonyos erőteljességgel s meglepő fordulattal bírnak, pl. :

106. Példa:

A fentebbi három példa mind helyes, mert az egybekötés ellenkező mozgásban történik s mert a szemnek föltűnő ötöd s nyolcadközöket nem ugyanegy szólamok eredményezik, így az 1) alattiban a **d-á** ötödöt nem a két alsó, hanem az alsó és második felszólam eredményezi, valamint a **d-d** nyolcad is a legalsó és legfelső szólam által jó létre. A többi két példából ugyanezt észlelheti ki a tanuló.

Sajátságos hatása ez a szólamok különböző menetének, mely leginkább abban leli magyarázatát, hogy ily esetekben a fellépett ötöd vagy nyolcadközök, ellenkező mozgás által más hangközökké válnak, s így a következő hasonló közök is más hangközökből keletkeznek. Így pl. : a fentebbi példában az 1) alatt **c-g** ötödből nagy harmad

ARCHIVUM

lesz : **d-fisz**, a **c-c** nyolcadból pedig ötöd : **d-a**, mi által ki van kerülve a rossz hatása annak, hogy két szólam hozzon két ötödöt vagy nyolcadot egymásután egyenes mozgásban.

Vannak még ugynevezett elfödött ötöd és nyolcadmenetek is, melyeket a harmonia tiszta kezelése tilt ugyan, — főleg az ugynevezett kötött irányban — (strenger Styl) de a melyeket a mai gyakorlat már széltében használ s melyek — kivált a zongoradarabokban, vagy nagyobb zenekari művekben — kevésbé jönnek tekintet alá, mint a régiebb iskola termékeiben. Átaljában eme egyenes vagy elfödött ötöd s nyolcadmenetek elmélete s gyakorlati alkalmazása, újabb időben nagyon sokat vesztett sérthetetlen tekintélyéből s bizony nem egyszer találkozunk a mai legkiválóbb zeneköltők műveiben oly módu használatukkal, mely az erre vonatkozó régi hagyományszerű pedans szabályokkal nem mindig megegyeztethető. A fődolog az, hogy ügyetlenül, izléstelenül ne használtassanak s hogy az ugynevezett jóhangzást (Wohlklang) gorbombán meg ne sértsék. Másrészt, annyi mindenféle kivételek, módosítványok, kikötések, előfeltételekre oszlik a fejezet az elméleti tankönyvekben, hogy még a legjobb fejű tanulóknak is megzavarodik az esze, ha azt mind a fejében akarja tartani mint külön-külön paragrafusokat.

Midőn a többszólamu tételek kezelési szabályait fogjuk tárgyalni, akkor még bővebben visszatérünk e tárgyra. Ez uttal csak a főalapszabályokra akarjuk a tanulót figyelmessé tenni.

Főlnemtűnő, vagy elfödött ötöd s nyolcadmeneteknek neveztetnek pl. a következő kétszólamu menetek, u. m. :

107: Példa.

elfödött ötöd menet. szintén. szintén. elf. nyolcad men. szintén.

Ha eme 1—5 példák menetében az alhangok közti úrt a hangrovati fokozatos zöngékkal betöltjük: azonnal föltünőkkel válnak a fődött ötöd s nyolcadok, u. m:

108. P é l d a !

1. 2. 4. stb.

A fentebbi 1—5 kétszólamu példák azomban mind előfordulnak a gyakorlatban, mert úgy tekintetnek mint oly harmóniák, melyek amellet, hogy közös egybekötő zöngével birnak, még legközelebbi rokonságban is állnak egymással, u. m: a **c.** és a **g.** Főleg pedig arra kell ügyelni az ily két szólamu meneteknél, hogy a felső szólam, mely az alsóval tökéletes vagy tökélyetlen egybehangzó hangközt képez, egy másik ily válfaju hangközre mindig csak egy hangrovati másod lépést tegyen föl- vagy lefelé, s a nagyobb ugrásokat kerülje, amint ez a fentebbi 1—5 példában látható is.

Hibásak tehát az ily menetek pl:

109. P é l d a :

vagy: vagy: fődött ötödök. fődött nyolcadok.

Ha a fentebbi szabály megtartatik, akkor négy vagy több szólamban is össze lehet kötni a hangzatokat egymással, csak arra kell vigyázni, hogy bármely szólamokban forduljon is elő e hangközi viszony, a felsőbbik soha ugrásokat ne tegyen pl.

110. P é l d a :

vagy: vagy: hibás.

Midőn későbben a hangzatok többszólamu természetes és mesterséges egybekötéséről szólandunk, több oly esetet lesz alkalmunk észlelni, hol ily egyenes föltűnő és fődött ötöd s nyolcad menetek merülnek fel, de a melyek azért szélteben használatnak, s melyeket a közös egybekötő zöngék s a hangzatok alhangjainak szabályos menetei indokolnak. Két szólamu tételekben kényesebb dolog velük elbánni, miután azok szorosabban megkívánják az egyszerű ellenpontozat szabályigényeinek betartását, melyek két szólamban is mindig valamely határozott hangzatra vonatkoznak. A két szólamu tételek elmélete, különben is fontos fejezetet képez a harmóniában, mely aztán az egész ellenpontozati tudományak alapjául szolgál. Miről majd későbben. Itt most még csak néhány szükséges megjegyzésre akarunk szoritkozni, mielőtt e fejezeti részt bevégeznők.

Ha nem két tiszta ötöd következik egymás után egyenes mozgásban: akkor az ily menetek úgy kétszólamulag, mint hangzati tömegben is megengedhetők, még pedig az újabb gyakorlati irány szerint, úgy lefelé mint fölfelé is. De e kivétel a régi szabály szerint csakis egy tiszta és szükített ötöd közt érvényesül, például:

111. P é l d a :

vagy: többszólamulag lefelé. fölfelé. Kétszólamulag.

Megfordítva, vagyis, hogy egy szűkített ötöd után tiszta ötöd következék egyenes mozgásban: ezt úgy a régibb mint az újabb elméleti tankönyvek mai napig is tiltják, habár a gyakorlat szelvében ellentmond érzében az elméletnek, miután ma már — főleg hangzati összeköttetéseknel — az ily menetek számtalanszor előfordulnak s mint meghonosultak bizony legkevésbé sem sértik se a hallérzékét, se a jó ízlést, u. m:

112. P é l d a

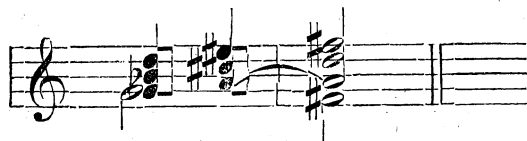
vagy: vagy: vagy:

Azért, az ily ötöd menetek használatára mi is egész jó lélekismerettel felszabadítjuk a tanulót.

Hogy egy tiszta ötöd után egy bővített ötöd, (vagy megfordítva) nem következhetik: azt a tanuló, már az eddig mondottakból is beláthatja. Az elméleti tankönyvek erről nem is tesznek külön említést mint oly feleslegesről, mely két tiszta ötöd menetét egyenesen involválja. Azomban, az újabb iskola sok oly szabadságot engedett már meg magának és sok oly régi slendrián tilalman tette tul magát, miszerint nem lehetetlen, hogy valami elmés merész kísérletet érzében is be fog hozni. Ime pl: egy eset, mely ellen bizony nem lehet kifogása a jóízlésnek, pedig hát tiszta és bővített egyenes ötöd-menetet tüntet fel: u. m:

113. P é l d a.

Sokkal bajosabb volna oly menetet kombinálni, hol bővítettre tiszta ötöd következék. A fentebbi példát is csak kuriózum végett hoztuk fel, miután több bővített

hármashangzatnak egybekötése (miről majd annak idejében) már úgy is szelvében van divatban — még pedig a legszebb hatással — az újabb harmoniai irány szerint. A tanuló vegyen felőle tudomást, de azért kerülje az ily veszedelmes példait a harmoniának. — Fentebb a 106-ik példa alatt már kimutattuk, hogy tiszta ötöd és nyolcad menetek, a szóllamok ellenkező mozgása mellett, nemcsak megengedhetők, hanem nagy hatással is vannak, kivált többszólamu tételekben. Itt még csak azt jegyezzük meg, hogy az ily menetek kétszólamulag is használhatnának ellenkező mozgásban, pl:

114. P é l d a.

nyolc. men.

ötöd. men.

A mondottakon kívül, a mi még e hangközők tilalma s kivételeire vonatkozik, arról az illető fejezetekben még majd bővebben szólандunk.

C. A harmoniai keresztállásról. (Querstand.)

Az öszhangzatok egymásutánja egybekötésénél, gyakran előfordul az az eset, hogy bizonyos zöngét, mely két hangzat közös hangjegyét képezi, azok egybekötésénél egy fél hanggal föllebbíteni, vagy lellebbíteni kell, hogy aztán a kívánt hangzatot feltüntethessük. Ily esetben mint szabályt kell szem előtt tartani, hogy az illető hangjegy módosítása, vagy is annak föllebbítése vagy lellebbítése, mindig ugyan egy szólamban történjék, mert ellenkező esetben oly harmoniai ellentétesség fejlődik ki, mely izetlen és aesthetikailag sértő. Az ily viszony aztán h a r m o n i a i keresztállásnak neveztetik.

Ha például: a kemény **C** hármast, két vagy több szólamulag, a kemény **A** hármashangzatával akarjuk összekötni: a szükségelt **cisz** zöngét, mindig annak a szólamnak kell hoznia, mely az

előbbiben (tehát itt a **c** hangzatban) ugyancsak a **c**-ét képviselte pl.

115. Példa:

1. vagy: 2. 3. vagy: 4.

Kétszólamulag. háromszólamulag.

Íme alább egy pár másik olyan példa, hol meg a közös hangjegy lejjebbitetik. A fentebbi szabály így esetekben is érvényesül. Kössük össze tehát pl. a **B** hármashangzatot a **g**-, **h**-, **d**-, **f**-, uralgó hetessel, vagy az **á**-, **c**-, **é**-, **g**-, 2-ik osztályu hetes hangzatot az **a**-, **c**-, **esz**-, **g** 3-ik osztályu hetessel, u. m:

116. Példa:

1. vagy: 2. 3. vagy: 4.

háromszólamulag. négyzólamulag.

A fenti 115. s 116. alatti 1--4 példák mind helyesek, mivel a szükségelt hangjegyek módosítását mindig ugyanegy szólamok hozzák. Hibásak volnának tehát a keresztállások fejlődésének ki, hogy ha azokban a kellő módosulásokat egészen más szólamok eszközölnék u. m:

117. Példa:

1. 2. 3. 4.

1. 2. 3. 4.

A fentelbi első 1—4 s második 1—4 példákban tisztán észlelheti a tanuló a kifejlődött keresztállásokat az által, hogy az igényelt hangjegyi módosításokat nem ugyanegy szólamok eszközlik. A vonások (—) az illető szólam hibás, szabálytalan menetét jelzik.

Valamint a tiszta ötöd meneteknél, ugy itt is fölvethető ama kérdés, hogy tulajdonképen miért tiltvák az ilyen harmoniai keresztállások, holott sokkal keményebben hangzó dissonáncok is előfordulnak a harmoniai összeköttetéseknel, melyek még is eltüretnek, sőt hatással alkalmaztatnak?

Erre is csak a jóízlés, az aesthetikai érzék felelhet, melynél fogva aztán a zeneelméleti rendszer — legalább ez idő szerint — el is fogadta szabályul, hogy a harmoniaknak ily keresztállásos egybekötése mint hibás, mint jó érzéket sértő eltiltassék. De van is az ily menetekben valami izetlen, melylyel semmiképen sem tudunk megbárátkozni. De van más oka is a miért tiltva van, nevezetesen 1-ör: több szólamu énektételeknél, az ily visszás és nem természetes szólamvezetés mindig a helyes s tiszta énekesi intonáció rovására történik, mely annál szilárdabbul áll, mentől kevesebb ugrásokkal hozza ki az egymástól fölebbbitó vagy lejjebbitó jegyek által eltérő különböző hangzatokat s 2-or: mert az így viszony rendszeren két oly harmonia egybekötésénél fejlődik ki, melyeknek egyenes hangnemi rokonsága sokkal távolabb esik, semhogy az, a szólamok s főleg az érzékeny zöngék vezetésének sima, s lehetőleg közel egymásba való olvasztását meg ne kívánná.

Ha az elváltoztatandó hangjegy kettőzve fordul elő egy hangzatban: akkor arra kell ügyelni az összekötés-

nél, — nehogy az egyenlő vezetés által tiltott egyenes nyolcadmenetek fejlődjenek ki, — hogy az egybekötést megelőzőleg, az egyik kettőzött zöngét elmellőzzük, vagy is, valamely más hangközre vezessük, pl:

118. P é l d a :

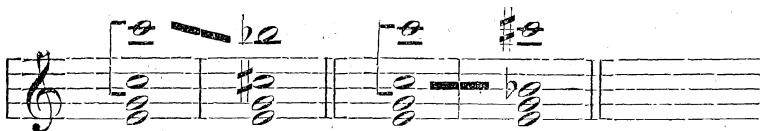
feloldás.

A fentebbi példa helyes, mert míg a felső **C** zöngé szabályosan lép **Cisz-re**, addig a második szólam **c**-je, **é**-re lép s az által az egész menet szabályossá válik s az egybekötés tiszta lesz.

Az ily zöngé-kettőzéseknél (ha azt a következő hangzat minősége megengedi) az egyik léphet egy egész hangot is lefelé, míg a másik természetesen szabályos lépését végzi, pl:

119. P é l d a :

vagy :

E szabály alul kivételt képez az olyan eset, midőn a kettőzött zöngék egyike az alhangban, másika pedig a középszólamok valamelyikében áll; ez esetben, az alhangban levő, kis harmadközi lépést tesz lefelé, u. m: **c**-ről lép **á**-ra, **d**-ről lép **h**-ra, stb. pl:

120. P é l d a :

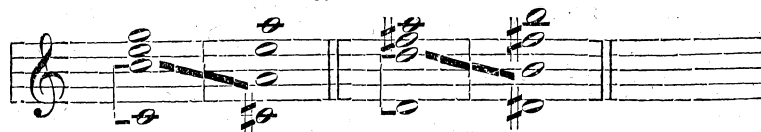
vagy :

Ily esetben, hibás s felette izetlen, sőt mondhatni, harmoniai barbarismus, ha a harmadlépés nem az alhanggal, hanem a középszólamu zöngével történik, pl :

121. P é l d a :

vagy :

Az itt tárgyalt harmoniai szabályok, mind a zenészi tisztaságra vonatkoznak, mely nélkül szabatos, vonzó irályt a zenében képzelni sem lehet. Olyan ez a zenésznél, mint az írónál a helyesírás, a szabatos szó-rakozás, stb., melyek hiánya, még a legszebb, legmagvasabb eszmét is képes gyengíteni hatásában, az olvasó, vagy a hallgatónál. A zeneszerzést tanuló, igyekezzék e tulajdönt jókor elsajátítani, s hallérzékét ideje korán hozzászoktatni ahhoz, ami harmoniai helyesírás s aesthetikai tekintetben megfelel a jó izlésnek. E tekintetben, sok gyakorlatra van szükség, mert sokszor valami igen keményen, sőt talán pillanatra fűlsértőleg is hangozhatik s még is helyes s indokolható lesz. Kiváltképen áll ez a széhangzatok alkalmazásánál, melyek azonnal elvesztik keménységüket, nyereségüket, mihelyt szabályos kezelés, feloldás vagy egybekötés követi őket. Ellenben, csakugyan sértőleg hatnak, ha izetlenül, szabálytalanul kezeltetnek.

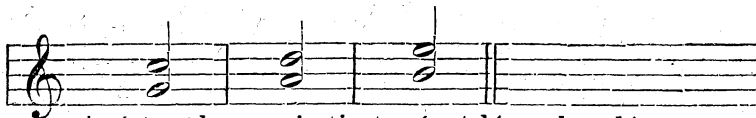
Viszont, van rá a harmoniában eset, hogy valami nem oly sértő hangzásu, s még is izetlen, aesthetikaellenes dolog marad. Ilyenek az e fejezetben tárgyalt s előadott harmoniai menetek is, side sorolhatók még az oly harmoniakis, melyekben a tiszta negyed hangköz, előkészítés nélkül lép fel, vagy melyekben két, vagy több ilyen fajú hangköz következik egymásután. Azért, lássuk e harmoniai viszonyt is közelebből.

D.) A tiszta negyed hangközökről s azok kezelési szabályairól a harmoniában.

A hangzatok ama megfordítása, melyben az alhang és a többi szólamok valamelyike közt egy tiszta negyed hangköz fejlődik ki, igen fontos és óvatos kezelést igényel a harmoniai alkalmazásban. Ha egy ily tiszta negyedköz, csupán kétszólamulag s minden előkészítés

nélkül lép fel: már magán hordja a feszes hangzás, a ki-nemelégítő érzet színezetét. Ha pedig két vagy több ily tiszta negyedhangköz egymás után következik: akkor plane kiállhatlanná válnak, pl:

122. P é l d a:

Azért, a harmonia tiszta és izléses kezelése szempontjából, tiltva van akár két, akár többszólamu hangzati állásban, az ily alhang és valamelyik felhang közt kifejlődő tiszta negyedközt minden előkészítés nélkül felléptetni, vagy épenséggel többet egymás után alkalmazni.

A harmoniában, az ily állásu tiszta negyedközők mindig akkor fordulnak elő, ha bizonyos hangzatok az ő 2-ik fordításaikban használatnak; de miután az általunk ismert törzshangzati táblázatban, nem mindenik hangzati fordul elő tiszta negyedköz: világos, hogy csak bizonyos számú hangzat van, melyek 2-ik megfordításában ily hangközi viszony kifejejlődhetik; ezek pedig a következők, u. m: a kemény és a lág y h á r m a s h a n g z a t, az u r a l g ó h e t e s h a n g z a t, a 2-ik o s z t á l y u h e t e s h a n g z a t s végre a 4 i k o s z t á l y u v a g y a k e m é n y h e t e s h a n g z a t. Ha ez öt válfaju hangzatos 2-ik fordításban akarjuk használni, mindig ügyelni kell arra, hogy előkészítés nélkül ne lépjenek fel; ime ez öt hangzatos 2-ik megfordításai, például: a G táblázatból:

123. P é l d a .

1. kem. hárm. h.   2. lág y h.   3. uralgó hetes h.   4. 2-ik oszt. het.   5. 4 ik oszt. h.

Ha e hangzatos akármelyikét a fentebbi 1—5 állásban akarjuk használni: az előtte való hangzatosban a tiszta

negyedköz valamelyik zöngéjét (tehát itt vagy a d, vagy a g-t) már fel kell tüntetni, vagy is zenészeti nyelven: az illető tiszta negyedközt elő kell készíteni egy közös zöngével.

Az előkészítés történhetik vagy az a l h a n g b a n, vagy a f e l h a n g o k valamelyikében. Előbbi esetben a l h a n g á l t a l, — utóbbi esetben pedig f e n h a n g á l t a l való előkészítésnek neveztetik.

Ime alább néhány gyakorlati példa két és több szólamban, melyekből a tanuló tisztán észlelheti az ily előkészítések többféle nemét; maradjunk a G táblázatból vett fenti hangzatosknál:

124. P é l d a:

előkészítés az alhang által.   elők. a fenh. által.   az alb. által.   a fenh. által.

Kétszólamulag.

Háromszólamulag.

alb. által.   fenh. által.   alb. által.   fenh. által.   alb. által.

N-gyszólamulag.

A fenti példák mind jók és helyesek, mert a tiszta negyedköz, mindenütt elő van készítve oly zöngé által, mely mind a két hangzatosban közös. Valahányszor e szabály mellőztetik a nevezett öt válfaju hangzatos 2-ik megfordítása használatánál: a harmoniai alakulás mindig tisztátalan, hibás, és izléstelen marad. E hibás alkalmazással gyakran lehet találkozni még a tanultabb zeneszerzők műveiben is. A naturalista kompozitorokéiban pedig rendszeren tömegesen szoktak előfordulni.

Midőn a tiszta negyedköz, nem az alhang, hanem a fenszólamok valamelyike által készítették elő: akkor szabályul kell szem előtt tartani, hogy az alhang, a tiszta negyed képzésére, mindig csak egy kis, vagy nagy másod lépést tehet. Amint ezt a tanuló láthatja is a 124 ik példában mindenütt, hol az előkészítés nem az alhangban történik. Minden oly alkalmazás, hol e szabály nem tartatik be, hibás és izléstelen, pl:

125. P é l d a:

vagy:

vagy:

A fentebbi a) b) c) d) alatti három és kétszólamu példák mind hibásak, mert a 2-ik méretekben mindenütt feltűnő tiszta negyedek sehol sincsenek közös zöngék által úgy előkészítve, hogy aztán azok helyükön maradjanak. Mindenik szólam helyét változtatja, az alhang pedig egy másod lépésnél nagyobb ugrásokat tesz s ez által darabossá, izléstelenné válik a tiszta negyedköz feltűnetése.

E szabály alul csak az esetben van kivétel, ha az illető hangzat, mely az előkészítő közös zöngét magában foglalja, nem változik, vagy is, minden zöngéje a helyén marad; ez esetben az alhang, a meghatározott másod lépés helyett más hangközi ugásokat is tehet, pl:

126. P é l d a.

vagy:

vagy:

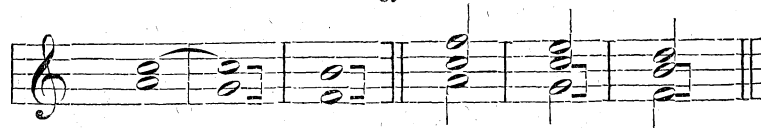

Ha két nem tiszta negyedhangköz következik egy-

másután két harmoniában; akkor az előkészítés felesleges, pl:

127. P é l d a

vagy:

Kétszóól.

Háromszóól.

E példák helyesek, mert a harmadik méretekben előforduló negyedközök nem tiszták, hanem bővítettek, s így előkészítés nélkül léphetnek fel. Megfordítva, vagy is, hogy bővített negyedköz után, tiszta negyed következék: az már hibás lenne és izléstelen, mitől amennyire lehet, tartózkodjék is az illető zeneirő.

A tiszta negyedközök kezelését illetőleg, az eddig elmondottakból a következő alapszabályt vonhatjuk le, u. m: „ha egy hangzatban az alhang (bass) és a fenszólamok valamelyike közt tiszta negyedköz fejlődik ki: annak egyik vagy másik zöngéjét az előtte való hangzatban mindig elő kell készíteni, vagy is: a tiszta negyedközös hangzatot egy olyan hangzatnak kell megelőzni, melyben a kifejlődő tiszta negyedköz valamelyik zöngéje már előfordul. Az ily előkészítő közös zöngé állhat az alhangban vagy a fenszólamok bármelyikében is, de ez utóbbi esetben, az alhang menete mindig csak egy fel- vagy almásodköz (mely lehet kis vagy nagy másodköz) terjedhet. Kivételt e szabály alul csak az képez, midőn a hangzat fenszólamai mind megmaradnak a helyükön.“

E munka folytán már többször megjegyeztük, hogy a harmonia s átaljában a zeneszerzésnek alig van olyan szabálya, mely alul egy vagy más tekintetben kivétel ne fordulna elő. S ez nem csak természetes, hanem művészeti szempontból jogosult is, amennyiben a szabályok

az imigyen alkalmazottat aztán s z a b á l y s z e r ű e n f e l i s k e l l o l d a n i. S ez a pont igen nevezetes a harmonia tiszta kezelésében, melyet főleg ajánlunk a tanuló beható figyelmébe. Erre nézve a következők szolgáljanak szabályszerű zsinórmértékül.

Nem elégséges a tiszta negyedközt csak előkészíteni s szabályszerűen feltüntetni, hanem arra is kell ügyelni, hogy az imigyen föléptetett tiszta negyednek főleg az alhangot (bass) képző zöngéje, az utána következő hangzathoz szabályos lépést tegyen.

Ha az utána következő hangzat ugyanegy marad, azaz: ugyanegy alaphangzöngével bir az előbbivel: akkor a tiszta negyedköz feloldása, vagy is alhangot képező zöngéjének vezetése, semmi nehézséget sem szül, mert akár az egyik, akár a másik zöngé megmaradhat a helyén, míg a másik tetszés szerinti lépéseket sőt ugrásokat is tehet az ugyanegynemű hangzat valamely más zöngéjére, sőt mind a két zöngéje is a negyedköznek léphet tetszés szerint pl:

129. P é l d a :

The image shows musical notation for Example 129, consisting of ten measures. The notation is arranged in two systems of two staves each (treble and bass). The first system contains measures 1 through 5, and the second system contains measures 6 through 10. The notes are mostly quarter notes and half notes, with some rests. The bass line is particularly prominent in the first system.

A fenti példa tíz — három s négyszólamu — tételében kellően észlelheti a tanuló e felállított szabály minden változatosságát. Az 1—3 alattiban, a tiszta negyedek képező

g zöngé megmarad a helyén, míg a másik, a d, kisebb-nagyobb lépéseket tesz le- és fölfelé. A 4-ben a d marad a helyén, míg a g messze eltávozik helyétől. Az 5—10 alattiakban pedig a negyedköz mind a két zöngéje, kisebb-nagyobb lépésekkel változtatja helyét. E példák mind helyesek, mert a tiszta negyedközű s az utána következő hangzatnak ugyanegy alaphangzöngéje van, mely is itt a G zöngé. A tanuló észreveheti, hogy a fenti 1—10 példákban csak három hangzat fordul elő a G táblázatból, melyekkel a negyedközű hangzat magát összeköti, u. m.: az uralgó hetes a nagy s a kis kilences hangzat. Azonban az ily összeköttetést, a táblázat mind a 13 törzshangzatával lehet eszközölni minden veszély nélkül s anélkül, hogy hibás harmoniai egymásután következne. Ide igtatunk erre nézve még egy pár példát, ama figyelemzetéssel, hogy a tanuló a még hiányzó törzshangzatokkal önmaga kísérje meg több példában eszközölni az összeköttetést:

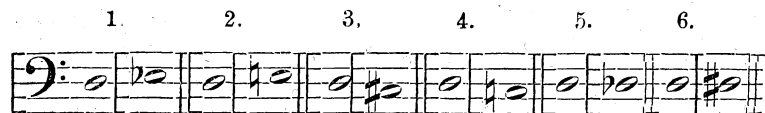
130. P é l d a !

The image shows musical notation for Example 130, consisting of a sequence of chords. The notation is on a single staff with a treble clef. The chords are labeled as follows: bőv. hárm. (expanded triad), 3-ik osz. het. (third degree of the heptachord), bőv. 4/ (expanded fourth), and 13-ik törssh. (13th degree of the scale). The chords are shown in a sequence, with some notes repeated across measures.

Egészen más tekintet alá jó a tiszta negyedközű hangzat feloldása, vagy is, egy másik hangzattal való egybekötése, ha mind a két hangzat különböző alaphangzöngével bir, azaz: két különböző hangnemi táblázathoz tartozik. Ily esetben főszabály, hogy: a negyedközt képező alhangzöngé mindig csak egy fél vagy egész hangot lépjen föl- vagy lefelé. Oly esetekben pedig, hol ezt eszközölni nem lehetne, célszerűbb általában nem is használni negyedközű hangzatot.

Különböző alaphangzöngéjű hangzatoknál tehát a negyedközű hangzat alhangja csak a következő másod lépéseket teheti, u. m.: (maradván a G hármás második megfordításánál.)

131. Példa:

A fenti 1—6 példatételek mindegyikénél, a 2-ik méretekben mindenütt tetszés szerint lehet bármely hangzatot is alkalmazni, természetesen feltéve, hogy az előbbivel közel rokonságban álljon, s főleg, hogy az alhang, a többi szólamok valamelyikével aztán ismét tiszta negyedközt ne tüntessen fel. — Az 1) alatti példarészletben tehát az esz alhangra hozhatjuk pl: a lágy **C**. hármast, a kemény esz hármast, vagy uralgó hetest, (feltéve, hogy az előbbi hangzat lágy **G**. volt) továbbá, az uralgó hetes hangzatot az **F** táblázatból, a bővített hatod hangzatot az **A** táblázatból, stb. s így a 2. 3. 4. 5 s 6 ik szám alatti alhangokra is az azokkal rokonságban álló hangzatokat, mire nézve szolgáljon néhány példa utmutatásul a tanulónak, kinek ajánljuk, hogy annak mintájára még többet is dolgozzék ki.

A fentebbi 131-ik példa 2-ik méreteinek alhangmenetére számtalan harmoniát lehet alkalmazni, melyek a megelőző tiszta negyedes hangzatok után mint szabályosak következhetnek. Mindnyáját kimeríteni: túlhaladná e fejezet keretét. Azért csak néhányat mutatunk be a tanulónak utmutatásul s mint már megjegyeztük, ajánljuk öngyakorlati szempontból, nem csak az alább következőket minden más hangnemben is kidolgozni, hanem hozzájuk még saját kombinációja után is annyit csatolni, amennyit csak kigondolni képes!

Ime tehát néhány példa, melyek legjobb gyakorlati mintakul szolgálhatnak erre nézve.

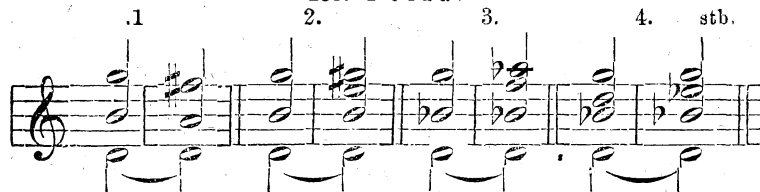
132. Példa:

Az itt felmutatott 1—18 példából láthatja a tanuló az összekötések különféle módozatait, melyekkel azonban még koránsem merítettük ki az erre szolgálható példákat. Azonban úgy véljük, elégségesek arra nézve, hogy azok nyomán még számosat alakítson saját erejéből is.

Gyakran előfordul az az eset, hogy egy tiszta ne-

gyedközü hangzat alhangja az utána következő hangzat alhangjával közös zöngét képez annak dacára, hogy különböző alhangjuk van. Ily esetekben, az alhang nem változik, ám megmarad a helyén, pl:

133. P é l d a .

Az ily esetekben a fenhang, mely az alhanggal tiszta negyedek képez, több meneti szabadsággal bír, midőn magát a következő hangzattal egybeköti.

Ha a fenhangok valamelyike, mind a két hangzattal közös, akkor az, változatlanul marad a helyén, mint a fenti 133-ik példa 4-ik tétele mutatja. Ha pedig nem az, akkor a következő hangzat legközelebb eső alsó vagy felső zöngéjére lép; amint a fenti példa 1—3 tételeiben látható.

Ha a dallam zöngéje, az öt kíséző hangzattal képez tiszta negyedek: annak menete mindig szabadabban mozoghat mint a kíséző hangzaté, vagy is: az utána következő hangzat bármelyik zöngéjére léphet vagy ugorhat tetszés szerint az alatt, míg a kíséző hangzatok a föllállított szabályokat követik meneteikben, pl:

134 P é l d a :

Dallam :

Kiséret :

E példából látható, hogy a dallam-menet szabadon mozog akkor, midőn a kíséreti hangzatok szorosan a szabályokhoz alkalmazkodnak.

Végül: a tiszta negyedközöket illetőleg, még egy sajátos harmoniai tünetre kell a tanulót figyelmeztetnünk, mely gyakorlatban számtalanszor előfordul, de annak harmoniai indokát tudtunkkal még eddig egy elméleti könyv sem magyarázta meg tisztán s érthetően. Ez az úgynevezett h á r m a s h a n g z a t o k h a r m a d h a t o d alaku három szólamu menetei, (Sexten-Gänge) melyeket egy bizonyos hangrovat zöngéire lehet építeni s föl és le, egymásután következtetni anélkül, hogy a folyton következő előnemkészített tiszta negyedek föltüntetése azért sértőleg hatna a hallérzékre vagy a harmoniai aesthetikára, pl:

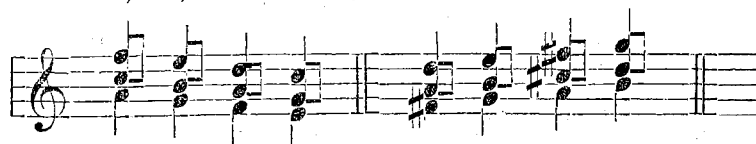
135. P é l d a .

C-ben lefelé.

a) b)

vagy :

D-ben fölfelé.

A fenti példák oly gyakoriak, hogy majd minden zeneműben előfordulnak kisebb nagyobb terjedelműben, sőt — amint később látni fogjuk — a harmoniai kitérésnél fontos szerepet játszanak, amennyiben általuk a legmesszebbre eső hangnemeket is össze lehet kötni s e tekintetben hasonló jelleggel bírnak az unisono menetekkel, melyek szintén a legtávolabbi rokonságban levő hangzatokat is közel hozzák egymáshoz.

De mi hát az oka, hogy e menetek nem hogy tiltva volnának, hanem még keresettek s gyakorlatilag leginkább használtak a harmoniában ?

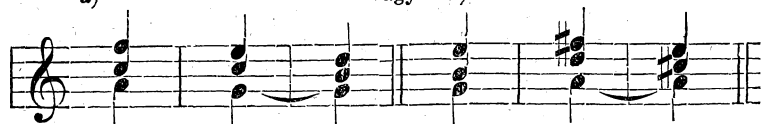
Ennek indoka, egyedül ama szabály aluli kivételben keresendő, mely a tiszta negyedek elő nem készítését megengedi akkor, ha az azt tartalmazó hangzat fél, egész, vagy csalzáradékhoz vezet, melynél fogva tehát, az ily

meneteket nem is lehet másnak tekinteni, mint a záradékok szándékos feltartóztatásának. Valamint hogy az ilyen menetnél, bármelyik tiszta negyedközű $\frac{3}{6}$ od hangzatnál meg is állhatunk s harmoniai zárlatot csinálhatunk pl:

136. P é l d a :

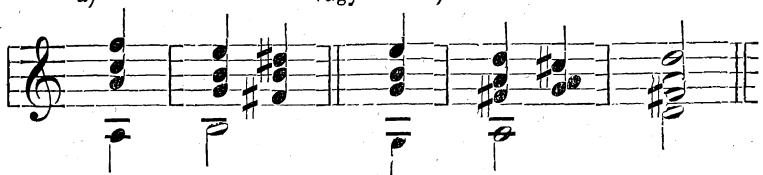
a) vagy b)

Vagy pedig az egyik megelőző negyedközű hangzattot c a d e n e i o n á l i s hangzatnak tekinthetjük, s az utána következőt előnemkésztett negyedközű hangzatnak, mely aztán magához a cadenciához vezet, pl:

137. P é l d a :

a) vagy b)

E tételek magyarázatát a tanuló még tisztábban meg fogja majd érteni akkor, midőn a hangzatok egybekötési elméletét s szabályait is tudni, valamint a záradékos hangzatok jellegét is ismerni fogja. Itt csak fel akartuk ezt tüntetni mint olyat, mely ép úgy tartozik a tiszta negyedközök kezelésének, mint az ezzel kapcsolatban álló kadencionális hangzatok elméletéhez.

Kissé hosszasan foglalkoztunk e fejezettel, részint, mert az ide tartozó szabályok lényeges részét képezik a harmonia tiszta kezelésének, részint pedig, mert ezekre nézve nagyon kevés, vagy csak futólagos utbaigazítást adtak az eddigi elméleti tankönyvek. Ha a tanuló az e fejezetben elmondottakat jól megértette s kellő gyakorlati alkalmazásba is tudja venni: egy igen lényeges nehézségét győzte le a harmonia és az alhangvezetés tiszta kezelésének, mely által a későbbi bonyolultabb harmoniai

szabályok elméletében is sokkal könnyebben fogja majd magát tájékozhatni.

S ezek után áttérhetünk most már a tulajdonképeni harmoniai egybekötések azok sokféle alakulásainak szabályaira.

Ötödik fejezet.

A) A kemény s lágy hármashangzatok természetes és mesterséges egybekötéséről.

Egy felette fontos fejezethez jutottunk, mely tulajdonképen a harmoniának legfőbb lényegét képezi.

Egy bizonyos hangrovatban (legyen az kemény vagy lágy) annak minden egymás után következő zöngéjére az általunk fölállított hangzatképzés — vagy is a harmadközű építkezés — alapján bizonyos számú kemény és lágy hármashangzatot lehet alakítani. Az imígyen nyert hármashangzatokat azonban csak bizonyos szabályszerűelvek szerint lehet egymással akár egyenes, akár pedig megfordított állásban (vagy mind a kettőt keverve is) egybekötni. Minthogy minden fölvetett zöngére egy nyolcad terjelemben hét különböző hármashangzatot építhetünk, melyek mindegyike két megfordítást enged s így összesen h u s z o n e g y különböző színezetű hangzattal nyerünk: világos, hogy eme 21 különféle hangzat egybekötése is már oly véghetlen gazdagságát nyújtja a harmoniai egymásutánnak, mely számilag kifejezve, körülbelül 160,000 különféle kombinációra enged tért. Ha már most ehhez még hozzávesszük, hogy a gyakorlatban levő 12 hangnem vagy hangrovat mindegyikében szintén fölálíthatjuk e számi arányt, mely aztán $21 \times 12 = 252$ -re emelhető, továbbá, hogy minden hangrovatra egy nyolcad terjelemben, nem csak hét hármashangzattal, hanem u g y a n a n n y i hetes hangzattal is alapíthatunk harmadközű építkezés után, melyek mindegyikének már nem két, hanem h á r o m megfordítása levén, összesen nem 21, hanem 28 különböző színezetű hangzattal eredményeznek, melyeket bizonyos szabályok szerint, ugyanegy hangrovat alapján mind

egybe lehet kötni egymással: könnyen belátható, hogy csak egyetlen hangnemi (nyolcadköz-ig terjedő) aránysorra és csupán a hármas és hetes hangzatok s azok megfordításainak keveréséből is már oly számi fogalmunkat túlhaladó összege keletkezik a harmoniai kombinációknak, melyet az emberiség, e földgömb élete sem képes kimeríteni. Emellett, hol van még az egy hangrovatra építhető ilyenmü 252 hangzat egybeköthetése a többi tizenegy hangnem hasonló hangzataival s végre a hármas és hetes hangzatokon kívül még a táblázatok többi válfaju hangzatainak az egybeköthetése ugy maguk, mint a fentjelzett két két válfaju hangzatokkal? — Mind ezek ezerekre menő természetes harmoniai kombinációkat nyújtanak, pedig a számtan törvényei nyomán tudjuk, hogy csupán nyolc hangot vagy hangzatot 42,000 kombinációba lehet hozni s hogy tizenhatot már a 42,000 négyszerítési összegével s így minden újabb nyolc szám hozzájöttével, az előbbi összeg négyszerítési összegével hozhatjuk kombinációba.

Billiók és trilliókra megy át eszerint a harmoniai kombinatio, melyeknek mint emberi fogalom szerint egyetlen számoknak a kimeríthetése nem tartozhatik az anyaggal kapcsolatba hozott emberi szellem feladatához.

E rövid előrebocsátott sorokkal körülbelül csak jelezni akartuk a tanulónak a harmonia ama végtelen birodalmát, melynek küszöbe elé jutott e fejezettel s másrészt, hogy megérthető legyen előtte, hogy a harmoniai kombinatiók szabályaira adandó s vonatkozandó példáinkat csak mint kiindulási s elfogadási mintaképeket tekintse, melyek nyomán aztán minden zeneszerző annyit használhat fel a végtelen készletből, amennyire éppen szüksége van saját céljaira. S most ezek után, térjünk át magára a tárgyra.

Valamely harmoniai vagy is hangzati egymásután szabályosságát csak akkor lehet teljesen megítélni, ha azok alapzöngéinek menetét (Grundbass-Gang) — mely lényegesen különbözik a rendes alhang-

menettől, (Bass-Gang.) ismerjük. Hogy valamely hangzat alapzöngéjét meghatározhassuk, nincs egyébre szükség, mint annak zöngéit harmad aránysorba helyezni, amidőn is aztán a legmélyebb zöngé képezi az alapzöngét. Ha valamely több zöngéből álló hangzatot nem sikerül ily állásba hozni: akkor a harmadközökre vissza nem vezethető zöngék nem tartoznak az illető hangzat lényeges hangjaihoz s csak ugynevezett idegen, fölvetett zöngék, melyek vagy átfutó zöngék, (Durchgangsnoten) vagy előütés, (Vorschlag) vagy felemás, (Syncope) vagy késleltetés, (Verzögerung, suspensio) vagy előlegezés) Anticipatio) következtében keletkeznek. (Melyeket azomban ez öszhangzati munkának majd csak 2-ik kötetében fogunk részletesen tárgyalni.) Mindazonáltal, az ily hangzatoknál is, ha legalább két harmadköz észlelhető egymásután: a legmélyebb alhang mutatja az alapzöngét. Természetes, hogy ha egy hangzat egyenes állásában fordul elő, akkor az alhang egyszersmind maga az alapzöngé is. Ime erre vonatkozólag néhány gyakorlati példa:

138. P é l d a :

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
----	----	----	----	----	----	----	----

A fenti 1—8 példában a hármas és hetes hangzatok majd összevont, majd meg szétszórt állásban vannak feltüntetve, s mert egyenes állásban vannak, vagy is: mindenütt az alaphang van legalul, tehát legmélyebb alhangjuk egyszersmind alapzöngéjük is. A 4-ik és 6-ik méret hangzatai legelszórtabb alakban tűnek fel, de ha zöngéiket harmadközű aránysorba helyezzük lehetőleg összevonva; első esetben a **g-h-d-f**, s másodikban a **c-é-g-bé** uralgó hetest nyerjük a **g-** és **c** alapzöngéekkel.

Az alapzöngé ily módoni fölismerését, a táblázat minden más hangzatára is alkalmazhatjuk, ime néhány gyakorlati példa:

139. P é l d a :

A fentebbi hangzatok összevonva harmadköztű aránysorban:

A tanuló láthatja a fentebbi példa tételeiből, hogy bármely s bármennyi hangból álló hangzatot is föl lehet ismerni, — alapzöngéjét megállapítva — ha annak egyenlő zöngéit mellőzve, azt legszűkebbre összevonjuk s az így fennmaradt zöngéket harmad aránysorba helyezük. Az a) alatti tételben pl. a **g** és **é** zöngé kétszer fordul elő; azokat csak egyszer véve, s a még megmaradt **c** vel legszorosabban összevonva, előbb az aa) alatti hangzati állást nyerjük, mely a **c** hármashangzat 2-ik megfordítása, vagy is: $4|_6$ -od hangzata, s aztán ugyan e zöngéket harmadsorba helyezve, nyerjük az aa) alatti tétel 2-ik hangzatát, mely mutatja, hogy az a) alatti öt hangu hangzat alapzöngéje a **c**.

Ez eljárás oly tisztán érthető és egyszerű, hogy a többit a tanuló maga eszközölheti s a bb) cc) dd) ee) ff) gg) hh) tételeket, illetőleg azoknak az alapzöngékre való visszavezetését önmagától is megértheti. — A tanuló igyekezzék önmaga meghatározni a fenti példa hangza-

tainak válfajait s azokhoz hasonló példákat más hangnemekben önmagától is alakítani.

E tétel még tisztább megérthetése tekintetéből, még csak egy pár példát mutatunk fel arra nézve, hogy ugyan ily eljárás mellett ismerhető fel az oly hangzati állásoknak is az alapzöngéje, melyek zöngéit nem sikerül mind harmadsorba helyezni, pl :

140. P é l d a :

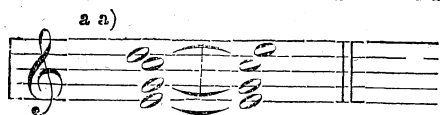
A fenti hangzatok összevonvas aztán harmadsorba helyezve:

E példából csak egy párt fogunk elemezni s a többinek az elemzését ennek nyomán magára a tanulóra bizzuk, ki ez által felette élesíteni fogja a beható s elemző tehetséget, melyre nemcsak egy zeneköltőnek, hanem minden zenésznek is szüksége van, aki egy előtte fekvő zenemű harmoniai szövetét tisztán megérteni óhajtja.

Az a) alatti hangzatban a kétszeresen előforduló **é** és **g** zöngéket egyszerűsítve, s aztán így összevonva, nyerjük az aa) alatti tétel első méretében a **c** hármashangzat első megfordítását vagy is a $3|_6$ od hangzatot, de egyszersmind láthatjuk azt is, hogy a még fennmaradt **d** zöngé e hangzathoz nem tartozik s így biztosak vagyunk benne, hogy harmadsorba helyezve is idegen zöngét fog az a hangzatban képezni, aminthogy ez ugyancsak az aa) tétel 2-ik méretében ki is tűnik. A következtetés tehát az, hogy az a) alatti bathangu hangzat nem más,

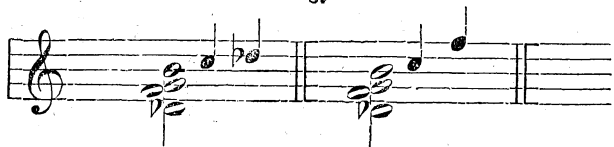
mint a C-hármas hangzat első fordítása s így alapzöngéje a **C**; a **d** zöngé pedig idegen zöngé, mely a fent elsorolt válfajok valamelyikéhez tartozik s mely aztán külön ki-egyenlítést, feloldást, vagy elvezetést igényel pl:

141. Példa.

Ha az ee) alatti hangzatot elemezzük, azt találjuk, hogy azt harmadsorba nem is lehet helyezni, de a táblázat 13 törzshangzata közt csak is a 12-ik vagy is: a bővített negyed hatod hangzat az, melyet harmadsorba nem lehet helyezni, bővített negyed hangközénél fogva, mely neki jellemző hangköze, de épazért könnyen is felismerhető, ha mint itt egyenes állásba helyezzük. — Az ee) alatti tehát a bővített negyed hatod hangzat a **G**. táblázatból s így alapzöngéje — a már ismert alakulási rendszernél fogva — a **G**. zöngé. Az itt egyszerűsített **c** pedig idegen zöngé mely szintén külön elbánást, feloldást, vagy elvezetést igényel, pl:

142. Példa:
vagy:

A többi tételeket — mint megjegyeztük — fejtse meg, illetőleg elemezze a tanuló maga, sőt alakítson ilyeket többet, mi igen nagy hasznára leend.

S ezek után, miután a tanuló már tudja, miként kell eljárni minden hangzat vagy harmoniai tömegnél, hogy annak alapzöngéjét meghatározzassuk; áttérhetünk felvett tárgyunkra magára: a hármas hangzatok különféle alakú egybekötési szabályaira, melyeket most már sokkal könnyebben is meg fog érteni.

. Általános szabályul lehet fölállítani, hogy: két vagy több kemény és lágy hármas hangzatnak egymással való egybekötése helyes, szabályszerű és semmi féle tiltott menetet vagy harmoniai viszonyt nem von maga után, ha azok alapzöngéinek menete, bizonyos meghatározott hangközű lépések szerint alakul.

Minők tehát ama hangközök, melyek szerint az illető hármas hangzatok alapzöngéinek lépni kell? Erre nézve a számi aránysor a következő:

1—3	}	fölfelé	
1—4			
1—5			vagy:
1—6			lefelé.

Vagy is: az 1. számot mint kiindulási pontot véve fel egy adott alapzöngétől vagy hangnemtől pl, a **C**. zöngétől: tehát a **C**. kemény hármashangzat közvetlen egybekötése minden oly hármashangzattal helyes és szabályszerű, melynek alapzöngéje, hozzá (vagy is a kiindulási 1. számhoz) egy harmad, egy negyed, egy ötöd, vagy egy hatod hangközű lépést képez akár lefelé, akár fölfelé.

A **C**. kemény hármas hangzat egybekötése tehát a fenti számarány szerint gyakorlatilag így alakul: egybekötheti magát 1-ör: lefelé harmadközű lépéssel az **A**. 2-ör: negyedközű lépéssel a **G**. 3-ör: ötödközű lépéssel az **F**. s 4-er: hatodközű lépéssel az **E** hármashangzattal. Vagy a mi egyre megy, fölfelé 1-ör: harmadközűleg az **E**. 2-ör: negyedközűleg az **F**. 3-ör: ötödközűleg a **G**. s 4-cr: hatodközűleg az **A**. hármashangzattal. Az ez alapon való egybekötés, mint már megjegyeztük, közvetlenül történhetik akár egyenes, akár ellenkező, akár pedig ugrásos menetekben. Csak arra kell ügyelni, hogy akár összevont, akár szétszórt állásban legyenek a hangzatok, miután az ily alapú egybekötéseknél mindig van

egy vagy két oly zöngé, mely két hangzattal közös : az ily közös zöngé ne változtassa a helyét, vagy legfeljebb ellenkező vagy ugrásos meneteknél a következő hangzat valamely szólama foglalja el a helyét, mi által aztán úgy tűnik fel, mintha a helyét nem is változtatta volna.

Általános szabály továbbá, hogy: két olyan hármashangzatnak egyenes menetben közvetlenül való egybekötése mindig hibás, izetlen és tiltott meneteket von maga után, melyek alapzöngéjének menete nem a fenti számarány szerint alakul. Tiltva van tehát a következő számarány, u. m.:

1—2 lefelé:

1—7 vagy

1—9 fölfelé:

Vagy is: a hol egy hármashangzat alapzöngéje a következőjével egy al- vagy felmásod; egy al- vagy felheted; s egy al- vagy felkilenced hangközöt képez: ott az egybekötés egyenes menetben nem történhetik. Maradván tehát a **C.** fölött alapzöngé vagy hangnemnél, a **C.** hármashangzat nem kötheti magát össze egyenesen az al- másodközü **h** s a felmásodközü **D.** vagy az alhetedközü **D.** s a felhetedközü **h.** vagy az alkilencedközü **h.** és a felkilencedközü **D.** hármashangzattal.

Miután az egybekötést eszközölő hangközök, mindig a fölött alapzöngére épített hangnem természetes hangrovati zöngéire vonatkoznak: tehát a fenti megengedő és tiltó szabályokat még rövidebben s határozottabban így lehet formulázni: Minden hármashangzati egybekötés helyes, egy fölött hangnemre nézve, ha a magát egybekötő hármashangzat alapzöngéje a másikéval nagy vagy kis másodközt nem képez.”

Ez utóbbi esetben, két hármashangzatnak az egybekötése csak úgy eszközölhető, ha az alapzöngé a másik hangzat többi szólamaival ellenkező mozgással lép a másodközre mint alaphangra.

A mondottak megvilágítására íme néhány gyakorlati példa, melyekből a tanuló a most fölállított főszabályokat tisztán észlelheti s azok alapján önmagától is képes leendő több ily egybekötési gyakorlati példákat kidolgozni. Lássuk tehát gyakorlatilag s először is a hármashangzatoknak egy hangnemben a szabályos al- vagy felhármad, negyed, ötöd, és hatodik közös alapján való egybekötését egyenes állásokban.

143. Példa.

Kemény C. hangnemben, lefelé:

1. 2. 3. 4.

Lagy C. hangnemben, lefelé:

1. 2. 3. 4.

A fenti példa négy-négy összekötési tételét, csak lefelé számítva a hangközöket, mutattuk be. Fölfelé számítva azokat szükségtelen felmutatni gyakorlatilag, mert azt a tanuló önmagától is könnyen eszközölheti. Ez esetben természetes, hogy példáink 1—4 teteleinek a negyediké lesz az első; 3-ika a 2-ik és így tovább.

E példákban a hangzatok egyenes állásban lévén, alaphangjaik is mindig legalul vannak s így könnyen felismerhetők s mivel azok szabályos lépéseket tesznek, tehát mind helyesek és szabályosak is. A magukat imígyen egybekötő hármashangzatok alaphangjai, keverve is tehetik e lépéseket, szólamaik lehetnek bármennyire szétszórva s lehetnek többszörözve, tehetnek ellenkező vagy ugrásos mozgásokat is, ez mind nem változtat rajtuk s egybekötésük mindig szabályos marad. Erre nézve ime néhány példa, a fődolog csak az, hogy alaphangjuk a kiszabott hangközű lépéseket tegyék meg, pl.:

144. Példa:
Kemény C.-ben.

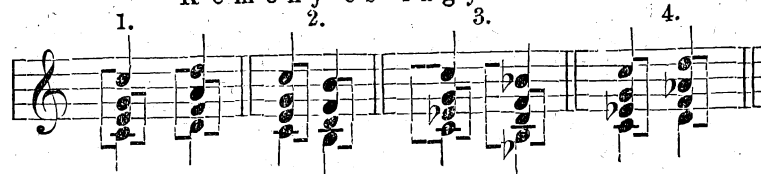

A fenti példa 1—5 tételeiben az egybekötés nem mindig a fölvett C. alaphangból indul ki, mire nincsen is mindig szükség s csak arra kell ügyelni, hogy az egy hangnemben előforduló hármashangzatok egybekötése, illetőleg egymásutánja, úgy történjék, hogy azok alaphangjai a szabályos menteket tegyék meg, amint hogy e példában szorosan is követik azokat.

Ha a tanuló a fenti 144-ik példa elébe három bét jegyez elő, az esetben ama 1—5 tételt lágy C. hangnemben nyerendi.

Lássunk már most egy pár gyakorlati példát a szabálytalan egybekötésre nézve is s ismét egy párt arra nézve, hogy ellenkező mozgásu alaphangjával miként lehet az ilyeket is szabályosan egybekötni pl.:

145. Példa:
Kemény és lágy C.-ben.

A fenti példa 1—4 tétele mind hibás és izléstelen, mert az alaphangok másodközü lépéseket tesznek s ez által tiltott ötöd és nyolcad menetek fejlődnek ki, amint ez látható a kijelölésekből. De azonnal helyesekké válnak azok, mihelyt az alaphangok a többi szólamokkal ellenkező mozgásban teszik meg a másodközü lépéseket, pl.:

146. Példa:

Hogy az ily másodközü hibás vagy helyes hármasegybekötések nemcsak négy, hanem több szólamban is föltüntethetők egyenes vagy ugrásos és ellenkező mentekben is: az magától értetik, s ily gyakorlati példákat a tanuló maga is kigondolhat. Átaljában, nagy hasznára leend, ha a 143—146 példákat minden más használt hangnemben is kidolgozza s hozzájuk még saját kombinációja nyomán is többeket fog csatolni.

Az eddig előadott s gyakorlatilag is felmutatott alapszabályok nyomán miután tudjuk, hogy egy fölvett alaphangra mint hangnemi kiinduláspontra, egy kemény hangrovati nyolcadterjelemben hét különböző hármashangzatot nyerünk s ugyan annyit annak lágy hangrovati terjelemben is: tehát világos, hogy minden hangnem kemény és lágy hangrovatában 14 hármashangzat van, melyeket harmad, negyed, ötöd s hatodiközüleg egyenesen, közvetlenül; másodközüleg pe-

dig ellenkező alapzöngemenettel összeköthetünk, vagy is, keverve a hangközi meneteket s váltakozva az illető hangnem kemény és lágy hármashangzataival, minden adott hangnemben 14 hármashangzatot köthetünk össze vagy következtethetünk egymásután, mi magában véve is már oly végtelen gazdagságát és változatosságát nyújtja a harmoniai szingazdagságnak, melylyel a legterjemesebb zeneműveket is betölthetjük, s melyen akárhány nagy szabásu zeneköltemény sem terjed túl.

De még könnyebb megérthetés szempontjából, vegyük apróra e fontos harmoniai szabály megvilágítását előbb elméletileg s aztán gyakorlatilag.

A kemény **C**. hangrovat vagy is hangnemben, pl. : fölfelé egy nyolcad terjelemben, a következő válfaju hármashangzatok találhatnának u. m. :

1. Kemény **C**. hármash
2. lágy **D**. ”
3. lágy **E**. ”
4. kemény **F**. ”
5. kemény **G**. ”
6. lágy **A**. ”
7. szűkített **H**. ”

tehát három kemény, három lágy és egy szűkített hármashangzat.

A lágy **C** hangrovat, vagy is hangnemben pedig lefelé a következők észlelhetők, u. m. :

1. lágy **C**. hármash.
2. kemény **B**. ”
3. kemény **Asz** ”
4. lágy **G**. ”
5. lágy **F**. ”
6. kemény **Esz**. ”
8. szűkített **D**. ”

tehát ugyanannyi s oly válfaju hármashangzat, mint a keményben, csak hogy — amint látható — megfordított arányban.

Az nem okoz semmi nehézséget, midőn egy kemény

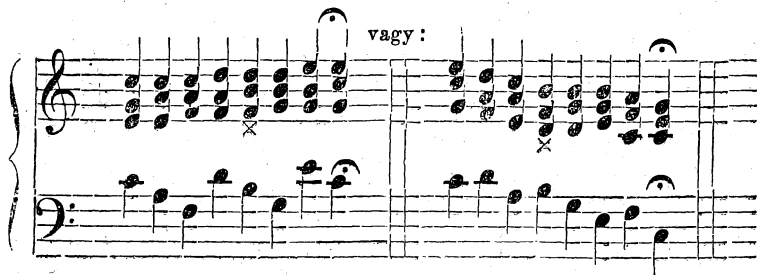
vagy lágy hangrovat hármasait egymással akarjuk egybekötni. E részben csak a szűkített hármashangzat okoz ilyet, mely mint tudjuk a feloldási elméletből, mindig az alötöd kemény hármasa vagy uralgó hetedébe oldja magát, s azért, miután a hangrovat hármashangzati alakulásai közt az alötöd zöngének csak lágy hármasa fordul elő, azzal szabályszerűen nem is köthető össze, azomban még is lehetséges úgy, hogy az illető kemény hangrovatban vagy a **f e l n a g y m á s o d** vagy a **k i s a l h a r m a d** zöngére épített lágy hármashangzat (tehát pl. **C**-ben a **D**. vagy az **A**. lágy hármashangzat) előzze meg, vagy következék utána, utóbbi esetben ellenkező mozgásu alapzöngéi menettel. — A lágy hangrovatban pedig annak vagy alötöd lágy, vagy a **l h a t o d** kemény hármasa, (tehát a lágy **C**-ben vagy a lágy **F**, vagy a kemény **Esz** hármashangzat) előzze meg vagy kövesse; utóbbi esetben szintén ellenkező mozgásu alapzöngéi menettel. Oly esetben, midőn megelőztetik: a kemény hangrovati egybekötésnél csak is az alnegyed, vagy felötödre épült kemény hármashangzat, (tehát a **C** ben a kemény **G** hármashangzat) a lágy hangrovati egybekötésnél pedig csak is a **n a g y a l m á s o d** vagy **k i s f e l h e t e d r e** épült kemény hármashangzat (tehát a lágy **C**-ben a kemény **Bé** hármashangzat) következhetik utána. Első esetben azért, mert rendes feloldását az alötödre épült kemény hármashangzat zöngtömegében lévén s mint kadentionalis hangzat az almásod hármasa 2-ik megfordításába vagy is $\frac{4}{6}$ -od hangzatába is olvadhatván: így annak egyenes állásu hármashangzatával is egybekötheti magát. Második esetben pedig azért, mert a kijelölt hármashangzat (vagy is itt a **Bé**) **p a r a l l e l** kemény hangzata ama lágy zöngtömegnek, (itt a **G**-nek) melynek kemény hármashangzatába rendesen kellene magát feloldania. (E finom feloldási megkülönböztetést a tanuló bővebben megérti majd a kadentiaák és kadentionalis (záradékos) hangzatok fejezeténél.

Most lássunk egy pár gyakorlati példát ennek nyomán a kemény és lágy hangrovati hármashangzatok egy-

bekötésére nézve. A szükített hármashangzatokra vonatkozó fentkijelölt eljárás, külön $\times$ -el van az alábbi példákban megjelölve.

147. P é l d a :

A kemény hangrovat hármashangzatok egybekötése C-ben.

Ha a tanuló a fenti 147-ik példa elé három **b**-ét jegyez: akkor az abban feltüntetett hármashangzati egybekötéseket lágy **C**. hangnemben nyerendi. Alig szükséges meg is jegyezni, hogy a kemény és lágy **C**. hangrovat alapján felmutatott e kétféle egybekötési combination kívül, még számtalan mást is lehet alakítani, melyekben az egymásután mindig különböző lesz. A tanuló igyekezzék tehát ilyeket négy vagy több szólamban minél többet önmagától is kidolgozni s a fentieket minden használt hangnembe is áttenni.

A fenti példából látható, hogy az alapzöngék menete mindig a szabály szerint történik s a hol azok egymás közt nagy vagy kis másodközt képeznek, ott mindig ellenkező mozgást tesznek a hangzat többi szólamaival. Tehát ez a főszabály, ezt vesse jól figyelmébe a tanuló s erre ügyeljen minden körülmény közt, mert akkor mindig szabályos egybekötést fog eredményezni.

De nemcsak az adott hangrovatban található hármashangzatokat lehet így egymással összekötni, hanem mind a 12 használt hangnem kemény és lágy hármashangzait is egymásután, különféle alapzöngéi menetet véve fel alapul. Az ily egybekötések aztán zenészeti nyelven **harmad-, negyed- vagy ötöd-körnek**

(Terzen, Quarten, Quinten-Zirkel) neveztetnek. Lehetnek hosszabbak vagy rövidebbek aszerint, amint ez vagy ama hangközi lépés vétetik alapul. Magába foglalhatja az ily körmenet az összes használt 12 kemény és 12 lágy hangnemet, vagy csak ezek egyik válfaját. A hangzatok lehetnek három, négy vagy többszólamuak.

Lehetnek végre a hangzatok egyenes vagy fordított állásban vagy keverten is mindkét alakban.

Az ilyenmü hangzati körök alakításánál főszabály, hogy az egyszer választott alapzöngéi menetnek aránysora mind végig megtartassék. Azomban, a gyakorlati zeneszerzés terén, ha ily egybekötések használatnak, bárhol és bármikor is megszakíthatók amint ezt a zeneszerző intenciója ép igényli.

Miként alakulhatnak tehát az ily hármashangzati körök?

1-ör. Ha pl: a **C**. hangnem mint kiindulási ponttal, a **1**-harmadközű alapzöngéi lépésekkel kötjük össze a használt 12 kemény és 12 lágy hármashangzatos. Ez esetben, ha a kezdő **C**. hármashangzat kemény, a második lágy, a harmadik ismét kemény, a negyedik ismét lágy és így tovább míg a **C**. hármashoz ismét visszatérünk. Ha pedig a kezdő **C** hármashangzat lágy: akkor a másik hangzat kemény és így tovább, míg a lágy **C**. hármashoz vissza nem térünk. Első esetben tehát a harmad-közök sorrendje ez:

1. kemény,
2. lágy,
3. kemény,
4. lágy, stb.

Második esetben pedig ez:

1. lágy,
2. kemény,
3. lágy,
4. kemény, stb.

Első esetben tehát a kemény **C** után következik a lágy **A**, utána a kemény **F**., utána a lágy **D**. s így tovább. Második esetben a lágy **C**. után következik a kemény **Asz**, azután a lágy **F**, utána a kemény **Desz** és így tovább. — Hogy a tanuló gyakorlatilag is lássa az ily összekötéseket, ime az ez alapon eszközölt hármashangzati kör két példája kemény és lágy **C** től kiindulva.

148. Példa.

a) Kemény **C**. hármastól kiindulva.

Musical notation for example 148a, showing a piano accompaniment for a triad starting on C major. The right hand plays chords in a sequence, and the left hand plays a simple bass line.

Musical notation for example 148b, showing a piano accompaniment for a triad starting on C major with a different voicing. The right hand plays chords in a sequence, and the left hand plays a simple bass line.

b) Lágy **C**. hármastól kiindulva.

Musical notation for example 148b, showing a piano accompaniment for a triad starting on C major with a different voicing. The right hand plays chords in a sequence, and the left hand plays a simple bass line.

A b) alatti példát szükségtelennek tartjuk mindvégig kiírni, miután azt a tanuló önmagától is eszközölheti.

Amint megjegyeztük, a gyakorlati zeneszerző az ily összekötésekből annyit használhat fel, amennyire épen szüksége van.

2-or. Ha a **C**. hangnemtől kiindulva, **alnegyedközű** alapzöngéi lépésekkel kötjük össze a használt kemény és lágy 24 hármashangzatot.

Ez összekötés, a hangrovati közönséges egymásutánt vonja maga után a felötőd mint uralgó hangköz sorrendje szerint, mely aztán a jelen alnegyednek felel meg. A **C**. után tehát következik a **G**, utána a **D**, **A**, **E**, **H** stb., aszerint amint a használt hangnemek előjegyzései következnek, természetesen, a hét kereszt **Cisz**-től áttérve a négy **b**- és **Asz**-ra s aztán tovább a **c**-ig. Vagy mindjárt a hat kereszt **Fisz** hangnemet a hat **b**- és **Gesz**-szel helyettesítvén. Ez összekötésnél azonban szabály, hogy ha a kiinduló **c**. hangzat kemény, tehát az egész alnegyedű vagy felötődű kör csak is kemény hármashangzatokból állhat. Ha pedig a kiindulás lágy hármashangzattól történik, akkor a következők is mind lágy hármashangzattól maradnak, pl:

149. Példa:

a) Kem. **C**-ből kiindulva. stb. b) Lágy **C**-ből kiindulva.

Musical notation for example 149, showing piano accompaniment for triads starting on C major and C minor. The right hand plays chords in a sequence, and the left hand plays a simple bass line.

E szabály azonban nem zárja ki azt, hogy egy zeneszerző váltakozva is ne használja a gyakorlati tén az ily egybekötéseket, s hogy ne csak a **c**-től, hanem bármely ténynemtől is kezdhesse azt. Ez esetben csak az utolsó kemény hármastól lágygyá, vagy az utolsó lágyat keménnyé kell változtatni, pl:

150. Példa:

3-or. Ha a **G**. hangnemtől kiindulva, alötöd, vagy mi egyre megy: felnegyedközű alapzöngelépésekkel kötjük össze a hármashangzatokat.

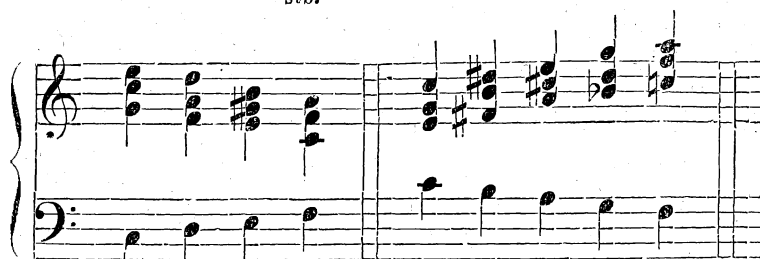
Ez esetben is a kör sorrendje aszerint lesz kemény vagy lágy hármásokból álló, amint a kiinduláspont meghatározza. Ez összekötési kör tehát úgy alakul, hogy pl. a kemény **C**. után következik a kemény **F**, azután a **B**, **Esz**, s így tovább. Ha lágy **C**. a kiinduláspont, akkor utána lágy **F**-, **B**-, **Esz**, stb. következik. Hangjegyleg szükségtelen ezt megvilágítani, miután a tanuló az előbbieknél nyomán már magától alkothat ily köröket.

Mondottuk s főszabályul állítottuk fel, hogy minden hármashangzati egybekötés jó, kivéven ha az alapzöngék al- vagy fel kis vagy nagy másodlépést tesznek egyenes mozgásban. De ugyanakkor azt az elvet is kimondtuk, hogy az ily egybekötéseket is lehet szabályosakká tenni, ha az alapzöngéi másodlépések a hangzat többi szólamával ellenkező mozgást tesznek akár le- akár pedig fölfelé. De ha ez lehetséges, sőt hatással is eszközölhető két hármasközt: akkor természetes, hogy egész sorozatot is alkothatunk az ily módon egybekötött hármásokból, mely ugyan sem valami határozott sorrendű kört nem képez, sem a hangzatok közelebbi vagy távolabbi rokonságára tekintettel nincsen, hanem egyszerűen a kijelölt mód alapján s legfeljebb a fölvett hangnem diatonikus hanglépcsői szerint alakítja a hármásokat, melyeket aztán bármikor meg lehet szakítani, pl:

151. Példa:

Másodközű egybekötései a hármashangzatoknak **C**-ben.

stb. vagy stb.

Ebből folyólag, az is könnyen átlátható, hogy oly hármashangzati egybekötéseket is lehet tehát alkotni minden határozott kör — sorrend nélkül, hol az alapzöngéi lépések harmad, negyed, ötöd és másodközűleg, keverve következnek egymásután (ez utolsó esetben természetes mindig ellenkező mozgású alapzöngéi — mint alhang — menettel. Az ily egybekötéseket igen érdekessé lehet tenni s mert általuk a rokon és nem rokon hangzatok is egybekötődnek, sajátlagos hangzati színezetet s érdekeltséget nyernek. Az újabb iskola mezején számtalan ily esetet lehet felmutatni, sőt a régibb klasszikus zeneirodalomban is találkozunk ily kombinációkkal, csak hogy kevésbé rész alakitásokkal. Az alább következő példa szolgáljon erre nézve a tanulóknak vezérfonalul.

152. Példa:

Kevert hármashangzati egybekötések **C**-ből kiindulva. stb

E példából látható, hogy a hármashangzatok alapzöngéi mindig szabályos lépéseket tesznek aszerint amint kijelöltük. Az ily egybekötések aztán minden hangnemet összefoglalhatnak s a legváltozatosabb alakban is feltüntethetők. A másodközü egybekötések, vonal (—) által vannak megjelölve. A tanulónak nagy hasznára leend, ha ily egybekötéseket önmagától is kigondol. A kiindulás történhetik bármely hangnemtől s csak arra kell vigyázni, hogy az elsorolt lépési szabályok megtartásának. — Kimerítőbben tárgyaltuk e fejezet A) alatti pontját, mert szerintünk ebben fekszik az egész harmonia mystériuma és biztossága s amit még erőszben elmondandók vagyunk, azok mind arra szolgálnak, hogy a tanulónak a legbiztosabb alapot nyujtsák a legmesteresegesebb, legmerészebb harmoniák egybekötéséhez is. Se a régiebb, se az újabb tankönyvek nem foglalkoznak e fejezettel ily alapon s nem is állítanak fel ily szabatosan körvonalzott tájékozási szabályokat.

B) A kemény slágy hármashangzatok egybekötéséről fordított állásokban.

Miután kimutattuk, hogy minő alapokon lehet a hármashangzatokat egymással egybekötni, nemcsak egy bizonyos hangrovatra építve, hanem minden használt hangnemre is kiterjesztve: hátra van még kimutatni a tanulónak azt is, hogy minő szabályokat, eljárásokat kell követni akkor, ha a hármashangzatok egybekötését nem egyenes, hanem fordított állásokban akarjuk eszközölni.

S az eddig előadottak után, erőszben már könnyebb lesz a tájékozás.

A hangzatok feloldási szabályainak fejezetekől már tudjuk, hogy egy hangzat ép ama szabályokat követi a feloldásnál fordított állásban, minőket követ egyenes állásban. — Az egybe-

kötéseknél is ugyan ez az elv uralkodik. Vagy is: ha pl.: egy hármashangzat egybekötése jó és szabatos ama alapzöngéi menetek szerint, melyeket fölállítottunk: jó és szabatos lesz az akkor is, ha az illető hangzatokat fordításokban használjuk. A különbség csak abban lesz, hogy míg egyenes állású egybekötéseknél az alapzöngéi menetek (melyek egyszersmind alhangi meneteket is képeznek) mindig a kiszabott hangközi lépések szerint alakulnak: addig a fordításos egybekötéseknél az alapzöngék csak alatta értetnek s az alhangi menetek gyakran oly lépéseket mutatnak, melyek látszólag ugyan szabálytalanok, de lényegileg még is helyesek.

Íme egy gyakorlati példa:

153. Példa:

Hármashangzatok, fordításokban egybekötve.

a)

vagy: b)

stb.

Alapzöngék. c)

d)

Elemezzük kissé e példát s a tanuló azonnal át fogja látni az a) és b) alatti egymásutánok szabatos voltát dacára annak, hogy mind a két példában az alhangmenetek látszólag szabálytalan, vagyis nagy és kis másodközü lépéseket tesznek egyenes mozgásban.

Ha a c) és d) alatt felmutatott alapzöngék meneteit vizsgáljuk: azt találjuk, hogy azok egymáshoz mérve mindig szabályszerű lépéseket tesznek. A c) alatt a c—g szabályos negyedközü, a g—c szabályos ötödközü, a g—d ismét szabályos negyedközü lépést teszen. A d) alatt az a—d szabályos ötödközü, a d—b szabályos harmadközü lépést tesz s így tovább.

A következtetés tehát ebből az, hogy — amint már ezt korábban is megjegyeztük — egészen más tekintet alá jön az alapzöngék- és egészen más alá az alhangok menete. Amazoknak az egybekötéseknél mindig szabályosan kell lépni, míg emezek mindenféle lépést tehetnek, föltéve, hogy a hangzatok egyenes állásban képzelve, alapzöngéileg szabályosan lépnek, amint a fentebbi példában ez tisztán látható is. Hogy az ily fordításos egybekötések lehetnek nemcsak három vagy négy, hanem többszólamúak is, s hogy váltakozhatnak a hangzatok egyenes állásaival is: ez magától értetik. S ez által, ha egyedül csak a hármashangzatokat kötjük is össze, már oly gazdag harmoniai színezetet és változatosságot nyerünk, melyre egész dallamokat, sőt nagyobb zeneműveket is építhetünk.

Ime egy példa, hol a hármashangzatok minden irányban vannak egybekötve többszólamulag s felállított alapzöngéi menetekkel, vegyítve fordított és egyenes állásokkal:

154 Példa:

a)

b)

Alapzöngék.

A fenti példából láthatja a tanuló, hogy minő különböző lépéseket tesznek az a) alatti alhangok a b) alatti alapzöngéktől, de mert emezek mindenkor szabályosan lépnek, tehát amazok harmoniai egybekötései is mind szabatosak.

A hármashangzatok egyenes és fordításos egybekötését, a harmad, negyed, ötöd s hatod alapzöngéi lépésekre alapított kör-sorrend szerint is lehet eszközölni.

Ime alább példák, hol az alapzöngék ily hangközű lépésekkel képeznek kört, váltakozva fordított és egyenes állásokkal:

155. Példa:

Nagy és kis harmadközű alapzöngéi lépésekkel.

a) alapállásból kiindulva. stb.

b) 1-ső fordításból kiindulva. stb.

c) 2-ik fordításból kiindulva. stb.

A tanuló a fenti példából kiészlelheti, hogy az ily körök alkotásánál minő egymásutánja következik a fordított és egyenes állásoknak aszerint, amint alap- vagy fordított állásból történik a kiindulás. Így az a) alatt (az egyenes állásokat 0-val jelezve) következő aránysort észlelhetünk, u. m.:

0—1.—2. | 0—1.—2. | 0—1.—2. | stb.

A b) alatt következőt:

1—2—0 | 1—2—0 | 1—2—0 | stb.

A c) alatt következőt:

2—0—1 | 2—0—1 | 2—0—1 | stb.

Ha a tanuló a fenti a) b) c) alatti tételek kezdőhangzatait lágy hármashból kiindulya képzei, vagy írja le: akkor természetesen — amint már korábban megjegyeztük — a kemény és lágy hármash hangzatoknak egymásutánja ellenkező sorrendben alakul. Ez oly világos, hogy szükségtelennek tartjuk újabb gyakorlati példákkal meg is világítani. Alakítson ily köröket a tanuló maga. Valamint, az is magától értetik, hogy a kezdő állások bármilyen s akár négy vagy többszóllamuak is lehetnek.

Ha negyed vagy ötödközü alapzöngéi lépésekkel alakítjuk a kört egyenes és fordított állásokkal: akkor a fertebbi aránysorok is másképen alakulnak, amint majd látni fogjuk.

A negyedközü összekötéseket, az alapállásból kiindulya, ugy föl- mint lefelé is lehet alakítani, mig fordított állásból kiindulya, csak a lefelé való egybekötés engedhető meg, pl.:

156. Példa:

Nagy negyedközü alapzöngéi lépésekkel.

a) lefelé. stb. fölfelé. stb.

b) alapállásból kiindulya. stb. c) stb.

1. ford. kiind. 2-ik ford. kiindulya.

A fenti példában felmutatott kör alakú egybekötések tehát, következő egymásutánját mutatják az egyenes és fordított állásoknak, u. m.:

a) alatt így alakul:

lefelé: 0—1—2 | 0—1—2 | stb.

fölfelé: 0—2 | 0—2 | 0—2 | stb.

b) alatt pedig így alakul:

1—2—0 | 1—2—0 | 1—2—0 | stb.

c) alatt pedig így alakul:

2—0—1 | 2—0—1 | 2—0—1 | stb.

Ugy az a 155-ik mint a 156-ik példában az alapzöngék menete mindig a kijelölt kör alakú szabatos lépéseket teszi, mit a tanuló csak az illető példatételek alá kell jegyezni s azonnal látni fogja, hogy ha az egybekötések hangszerzetileg változnak is, de mindig ugyanegy alap szerint alakulnak.

Az alötöd vagy felnegyed szerint való alapzöngéi egybekötése a hármashangzatoknak — fordított és egyenes állásokkal — ezek után már semmi nehézséget sem okozhat a tanuló s azt magától is eszközölheti gyakorlatilag. Szolgáljon azonban erre nézve is egy pár példa tájékozásul, u. m.:

157. Példa:

Nagy alötödközü alapzöngéi lépésekkel.

a) stb. b) stb.

alapállásból kiindulya. 1-ső ford. kiindulya.

c) stb.

2-ik ford. kiindulya.

A nagy alötödközü egybekötésnél tehát a sorrend következő:

a) alatt ez:

0—2—1 | 0—2—1 | stb.

b) alatt ez:

1—0—2 | 1—0—2 | stb.

c) alatti ez:

2—1—0 | 2—1—0 | stb.

Magától értetik, hogy ily kevert egybekötéseket nemcsak a C-től, hanem bármely zöngétől is — mint kiindulási hangnemtől — lehet alakítani, valamint hogy bármikor meg lehet szakítani s végre, hogy ha a fenti példákat — melyek mind kemény C.-től veszik kezdetüket — lágy C. hármastól kezdjük, a hangzatok egymásutánja aszerint változik, amint ezt az egyenes állású köralaku egybekötéseknél kijelöltük. A tanuló ezek nyomán alakítson önmagától gyakorlatilag úgy a zongorán, mint a papíron minél többet s minél változatosabb alakban.

Megjegyzendő, hogy minél távolabb eső hangközi lépések alapján történik az ily köralaku egybekötés: a kör annál kisebbet képez, vagy is, a hangzatok száma annál inkább kevesbedik, amint az a fenti példákból észlelhető is.

Ha nagy vagy kis almásod alapzöngéi lépésekre alapítunk hasonló kevert egybekötéseket, ahol ilyenek előfordulnak, mindig s egyedül csak arra kell ügyelnünk, hogy az alhang a következő hangzat szólamaival lehetőleg ellenkező mozgást tegyen s hogy három szólamban legalább egy, négy szólamban pedig legalább is két szólam tegyen ellenkező mozgást az alhanggal.

Ime erre vonatkozólag egy pár példa, melyekből a tanuló e szabályt gyakorlatilag észlelheti. Az almásodközű alapzöngéi menetek mindenütt vonással (—) vannak megjelölve.

158. Példa:

Kevert egybekötések másodközű alapzöngéi lépésekkel.

a) stb. b) stb.

háromszólamulag. négy szólamulag.

C.) A kemény s. lágy hármashangzatok egybekötése a rokon hangzatokkal.

Minden kemény és lágy hármashangzatnak, mint oly hangzatoknak, melyek a tizenhármashangzati táblázatoknak átaljában kiindulás pontjait képezik, meg vannak saját legközelebb álló rokon hármashangzataik, melyekkel magukat minden körülmény közt legegyszerűbben, legtermészetesebben, s minden nehézség nélkül összekötik úgy egyenes, mint ellenkező vagy ugrásos menetekben. — Erre nézve uralkodó szabály a következő:

Minden hármashangzatnak vagy is hangnemnek legközelebbi rokona

1-or: az ugynevezett feluralgó zöngéjére (Ober-Dominante) épített hármashangzat. E zöngé, minden hangrovatban — fölfelé számítva — az ötödik lépcsőre esik. Tehát a C. hangrovatban az uralkodó zöngé a G. — A G-ben a D. stb.

2-or. Ugynevezett párhuzamos (Parallel) vagy is lágy hangzata, mely minden hangrovatban — lefelé számítva — a harmadik lépcsőre esik. Tehát a C párhuzamos hangzata a lágy Á; — a G-nek a lágy É; stb.

3-or. Az aluralgó zöngéjére (Unter Dominante) épített hármashangzat, mely minden hangrovatban — lefelé

számítva — az ötödik lépcsőre esik. Tehát a **C**-ben az **F**.; a **G**-ben a **C**.; stb.

4-er. A feluralgó hármashármas párhuzamos, vagy is, lágyszó hangzata. Tehát a **C**-ben, a **G**-nek lágyszó hangzata, vagy is, a lágyszó **E**.; — a **G**-ben a **D**-nek lágyszó hangzata: a lágyszó **H**. hármashármas, stb.

Mind eme hangzatok alapzöngéi, egy fölvetett hármashármas alapzöngéjéhez mindig szabályos hangközi lépéseket képeznek. Az aluralgó hármashármas párhuzamos, vagy is lágyszó hangzata már nem képez közvetlen rokonságot, miután annak alapzöngéje egy fölvetett hármashármashoz másodközü lépést képez. Tehát pl.: a **C**-ben az uralgó **F**. hármashármas lágyszó hangzata, vagy is a lágyszó **D**. csak közvetlenül rokon a **C**-vel, vagy is: vele nem egyenesen, hanem csak föltételesen, (ellenkező menetben) vagy közvetve (az aluralgó hangzat megelőzésével) köthető össze.

E csekély különbséget tehát leszámítva, minden hármashármas hangzat egy oly harmoniai gócpontnak (focus) képzelhető, melyben hat más egymással szoros rokonságban álló harmoniának a sugarai egyesülnek, s melyekből ugyan annyi árad szét.

E rokonsági szabály, röviden így formulázható: kereszttel előjegyzett hangnemenél: egy fölebbbitő jeggyel (kereszttel) több seggyel kevesebb s azok párhuzamos hangzatai, valamint saját párhuzamos hangzata. Lejebbitő jegyekkel (b-ékkal) előjegyzett hangnemenél pedig egy bével több s kevesebb s azok párhuzamos hangzatai, valamint saját párhuzamos hangzata.

A **C**. hangnemenél, mely semmi nemű előjeggyel nem bír, eszabály így módosul: egy kereszttel s egy bével több s azok lágyszó hangzatai, és saját párhuzamos hangzata, amint fentebb kifejtettük.

Ha tehát pl. meg akarjuk határozni, hogy a **D**. hármashármas, vagy is hangnemenek, melyek az ő legközelebbi rokon hangnemei: miután a **D**. hangnem két kereszttel van jegyezve, egy kereszttel többet veszünk, vagy is az **A**-t s annak párhuzamos hangzatát a lágyszó **F** is z t, továbbá: egy kereszttel kevesebbet, vagy is, a **G**-ét, s annak párhuzamos hangzatát, vagy is a lágyszó **E**-t, s végre saját lágyszó hangzatát, vagy is: a lágyszó **H**-át.

E szabály oly világos s oly egyszerű, hogy bővebb magyarázatot nem is igényel, s ennek nyomán a tanuló, minden adott hangnem legközelebbi rokonságát bizvást meghatározhatja.

Íme egy pár gyakorlati példa, melyek két fölvetett hármashármas hangzat vagy is hangnem rokonsági csoportjait mutatják:

159. Példa:

a) Kemény **D**. hangnem rokonsági csoportja.

b) Lágyszó **F**. hangnem rokonsági csoportja.

Ha e két példát elemezzük: a tanuló a többi hangnemenre nézve egészen tájékozva leend.

Az a) alatt az egész hangjegyekkel kiirt kemény **D**. hármashármas (1.) a gócpont. A 2—3 alatti hangzatok, az egy kereszttel több hangnemet, vagy is a kemény **A**-t s annak párhuzamos hármashármasát a lágyszó **F** is z t; a 4—5 alatti

hangzatok pedig az egy kereszttel kevesebb hangnemet képviselik, vagy is: a kemény G-ét s lágy É.-t. A 6. alatti, a góc-pont saját párhuzamos hangzatát: a lágy H-át mutatja s végre a 7. alatti, a gócpont átváltozását lágyharmassá, mely a fentebbi hetes rokonságot mintegy bezárja.

A b) alatti példa, ugyanezt mutatja, csak hogy természetesen a bezáró 7. alatti hangzat keménnyé változik a kiinduló lágyból.

Ugy az a) mint a b) alatti példák 5—5 hangzatai, mint már fentebb megjegyeztük, e g y e n e s e n nem kötik össze magukat a gócponttal az alapzöngéi másodközü lépés végett, hanem vagy megelőzve a 4—4 alatti hangzatoktól, vagy pedig ellenkező alhangimenettel. Míg az 1. 2. 3. 4. 6. 7. alatti hangzatok egyenesen s minden irányban összeköthetők a góc-ponttal.

Minden ily rokonsági csoportot akkor is össze lehet kötni az illető gócponttal, ha az mint kiinduláspont, nem egyenes, hanem valamely megfordításában van. Ily esetben csak arra kell ügyelni, hogy az összeköttést eszközölő zöngék mindig csak a legközelebb eső lépcsőt vegyék igénybe, akár hány szólamulag legyen a hangzat képviselve s akár összevont, akár pedig szétszórt állásban tűnjék fel.

Gyakorlati megvilágításul ide igtatjuk a fentebbi a) és b) alatti két példát, fordításokból kiindulva:

160. P é l d a :

a) 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.

1-ső ford.

b) 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.

1-ső ford.

Ez összekötési eljárás oly világos a már eddig előadottak nyomán, hogy a tanuló a 2-ik megfordítást véve alapul, azt önmagától is eszközölheti, sőt nagy hasznára leend, ha az ily rokonsági csoportokat minden használt hangnemben kidolgozza.

A fenti 160-ik példa a) és b) alatti 5—5 hangzataira figyelmeztetjük a tanulót, melyeknél a már bővebben tárgyalt tiszta negyedes hatod-meneteket lehet észlelni. Az ily hangzatok egybekötése, egyenes alhangimenetben is használható, ha tudniillik a gócpont nincsen egyenes állásban.

A hangnemnek rokonsági viszonyaira vonatkozóti fentebbi alapszabályokkal szoros kapcsolatban áll a rotkonság (vagy mi egyre megy: az egybekötetés) továbbmeghatározásának szélesebb elmélete is. E részben úgy a régibb mint az újabb elméleti szakmunkák is egészen más rendszert követnek attól, melyet mi, e munkában mint legkövetkezetesebb s legtermészetesebbet állítunk fel. A tanuló jó vegye figyelmébe az alább következőket, mert abban biztos kulcsát birandja a legmesszebbre eső, legváltozatosabb, legérdekesebb harmoniai kombinációknak. Ez után mind azt, a mit az elmélet „h a n g n e m i k i t é r é s” (modulatio) cím alatt ismer és kötetekre menő szabályok s tételekben tárgyal s elemez, kevés nehézséggel fog járni megérteni és alkalmazni, sőt ama fejezet ez után már kevés szóval lesz tárgyalható.

Tudjuk, hogy minden kemény hármas az ő alapzöngéjével, 13 törzshangzatnak képezi a kiindulási alapját. Ebből tehát önként következik, hogy

1-ör.) minden hármas hangzat, nem csak legközelebbi rokonhangzataival s nem csak köralakban (harmad, negyed, ötöd, hatod lépésekkel) mind a 24 használt hangnemmél, hanem mindenek felett közvetlenül összekötheti magát akár egyenes, akár fordított állásban a

belőle alakult táblázat mind a 13 hangzatával is; s

2-or.) miután minden hármas hangzat, nemcsak egymagát, hanem egész táblázatát is képviseli: tehát minden hármas hangzat nemcsak a rokon hármasokkal, hanem azok táblázatainak összes hangzataival is közvetlenül összekötheti magát.

E két fontos és eddigelé még figyelmen kívül hagyott harmoniai szabály szerint tehát pl.: az 1-ső) alatti szabály szerint a **C.** kemény hármas közvetlenül egybeköti magát táblázatának mind a 13 hangzatával, akár egyenes, akár fordított állásból kiindulva s használva az egybekötést. Magától értetvén, hogy a kiindulás lehet összevont, vagy szétszórt s csak arra kell ügyelni, hogy a fölvetett állás szerint, az egybekötő lépések mindig a legközelebb eső zöngék által eszközöltessenek. Ime ez eljárás gyakorlatilag felmutatva:

261. Példa:

A kemény **C.** hármas egybekötése saját táblázatával.

a) egyenes állásból kiindulva.

b) 1-ső fordításból kiindulva.

c) 2-ik fordításból kiindulva.

Elemezzük kissé e példákat, hogy a tanuló a többi hasonnemű összekötésekre nézve aztán kellően legyen tájékozva.

Az a) alatt a 2—13-ig való hangzatok mind a **C.** hármasra épített táblázat hangzatai, melyek alakulását a tanuló már egy korábbi fejezetből tudja. Az 1.) alatt a kiindulási **C** hármas tehát a többi 12 táblázati hangzatok bármelyikével közvetlenül egybekötheti magát. A 9) és 10) alatti két hangzat, a nagy és kis kilences hangzat, melyek egybekötésénél csak arra kell ügyelni, hogy a kilencedet képező zöngék (itt a **d.** és **desz**) mindig a legfelső szólamban álljanak, mert különben mint ilyenek elvesztik jellegüket. — A 11) alatti hangzat, a **b** ő v i t e t t h a t o d h a n g z a t. Az alaphármasnak e

hangzattal való egybekötésénél arra kell ügyelni, hogy előnemkésztett tiszta negyedköz ki ne fejlődjék. Azért is, itt e hangzat csak háromszólamulag van használva, kihagyatván a d e s z zöngé, melynek fölvétele az egybekötésnél ily hangközt eredményezne. Ama fejezetből, melyben a hangzatok többé-kevésbé lényeges zöngéit tárgyaltuk, tudjuk, hogy e hangzatban az ötöd kevesbé lényeges, s így bátran kihagyható volt itt is. — A 13) alatti hangzat az uralgó hetes hangzat, a bővített ötöddel. Az e hangzattal való egybekötésnél arra kell ügyelni, hogy a bővített ötödöt képező zöngé, (itt a g i s z) mint legérzékenyebb és leglényegesebb zöngé, mindig a legfelső szólamban álljon.

A b) és c) alatti példákban, hol az egybekötések fordított állásokból indulnak ki, ugyan ez elvek szerint történt az eljárás, s ezeket bármely táblázati egybekötésnél is szorosán figyelembe kell venni, mert csak azok alapján válnak az egybekötések szabatosak és jóhangzásakká.

A b) alatti példa 11-ik hangzata szintén csak háromszólamulag van használva a fentebbi ok miatt; a c) alatti 11-ik hangzat teljesközüleg van feltüntetve, mivel a g e s z használatával, elő nem készített tiszta negyedköz elő nem áll.

A fentebbi 2-or) alatti szabály szerint már most minden hármassal saját táblázata hangzataival, hanem minden közel rokona egész táblázatával is egybekötheti magát minden alaku állásból kiindulva. Ha tehát a C hármassal pl.: feluralgó hangzatával, a G-vel közvetlenül egybeköthető: akkor összekötheti magát annak táblázata minden hangzatával, valamint annak párhuzamos lágy hangzata, az E. hármassal táblázatával is. Ha egybeköthető saját lágy hangzatával a lágy A-val: akkor egybeköthető annak egész táblázatával is. Ha egybeköthető aluralgó hangzatával az F-el, akkor annak egész táblázatával szintén egybeköthető, és így tovább.

Szolgáljon erre nézve alább egy pár gyakorlati példa tájékozásul:

162. Példa:

a) Kemény C. hármassal egybekötve a G. táblázat hangzataival kevert állásokban, egyenes állásból kiindulva.

Musical notation for example a) showing 13 numbered chords in G major triad. The chords are: 1. G3, B3, D4; 2. G3, B3, D4; 3. G3, B3, D4; 4. G3, B3, D4; 5. G3, B3, D4; 6. G3, B3, D4; 7. G3, B3, D4; 8. G3, B3, D4; 9. G3, B3, D4; 10. G3, B3, D4; 11. G3, B3, D4; 12. G3, B3, D4; 13. G3, B3, D4.

b) Kemény C. hármassal egybekötve az A táblázat hangzataival fordított állásból kiindulva.

Musical notation for example b) showing 13 numbered chords in A major triad. The chords are: 1. A3, C#4, E4; 2. A3, C#4, E4; 3. A3, C#4, E4; 4. A3, C#4, E4; 5. A3, C#4, E4; 6. A3, C#4, E4; 7. A3, C#4, E4; 8. A3, C#4, E4; 9. A3, C#4, E4; 10. A3, C#4, E4; 11. A3, C#4, E4; 12. A3, C#4, E4; 13. A3, C#4, E4.

Hatodik fejezet.

A 13 hangzati táblázat némely hangzatának egybekötési szabályairól.

A 162-ik példa alatt felmutatott hármashangzati egybekötések, elégséges képét nyújtván az ez alapon esz-közölhető harmoniai kombinációknak: mielőtt a szét-hangzó hangzatok (Dissonirende Accorde) előkészítési szabályaira térnénk: meg kell még ismertetni a tanulót ama fontos fejezettel is, mely a harmoniai tudománynak egyik legérdekesebb részét képezi, értvén: a másnemű hangzatok egybekötésének szabályait. Erészben az addigi elméleti könyvek nem voltak eléggé kiterjedők és határozott adatokat nyújtók, azért meg fogjuk e tárgyat világitani a lehető legrövidebben s érthetőbben.

Láttuk, hogy a hármashangzatok minő módozatok és alapok nyomán kötik össze magukat legközelebbi rokon hármasaikkal vagy azok egész táblázatával is, mindenemű állásokból kiindulva, úgy szintén azt is, hogy bizonyos hangközi lépések megtartásával miként kötik magukat össze köralakban.

Ezek után önként fölmerül az a kérdés: vajjon lehet-e a többi egyenfajta összes hangzatos is hasonló módon egymással vagy rokon táblázati hangzataikkal egybekötni? S e kérdésre csak igenlőleg felelhetünk, oly megkülönböztetéssel, hogy erre, a táblázat 13 hangzata közül csak egynémelyik s nem mind alkalmazható.

Melyek tehát ama hangzatos, melyeket a hármashangzatoson kívül szintén kör — vagy más alakban egybe lehet kötni, s melyeket nem?

Erre első sorban ama hangzatos alkalmasak, melyek nem szét-hangzó k, (Dissonanzen) hanem szabadon, vagy is: előkészítés nélkül fölléphetnek. Továbbá azok, melyek érzékeny zöngéi (Note sensible) az egybekötésnél nincsenek kényszerítve rendes föloldási lépésüktől eltérni. Ez alapszabályok alább majdan bővebb megvilágítást nyerendnek a gyakorlati példákban.

Mindenemű hangzatos közt, a hármashangzatos után főleg

az uralgó heteshangzatos (a táblázat 5-ik sz. hangzatos) az, mely a legfontosabb szerepet játsza az egybekötéseknél s mely a legragyogóbb színezetet képes adni a harmoniai kombinációknak. Emellett legközvetítőbb hangzatos a kitéréseknél (Modulatio) s a többszínű hangzatosok elméleténél, (Enharmonik) — mikről külön fejezetekben szólandunk.

A tanuló már tudja az uralgó heteshangzatos feloldási szabályait, melyeket szem előtt kell tartania ha azt rendesen akarja használni. Erről tehát itt szó sem lehet. — Egy uralgó heteshangzatos egy másikkal, szintén csak azon az alapon lehet egybekötni, mely annak feloldási alapjául szolgál, vagy is: az egybekötésnél is, az alapzöngének — egymáshoz mérve, — egy nagy alötöd — lépést kell tenniök, az egybekötés pedig úgy történik, hogy a harmad, nem a feloldó hármashangzatos határozó zöngéjére, (Tonica) hanem az ismét arra épített uralgó heteshangzatos hetediközére lép s így tovább, míg végre egy tökéletes hármashangzatosal az egybekötési kör véget ér.

E szabály változatlanul marad, bárminő állásból történjék is a kiindulás. A **c—e—g**, **bé** heteshangzatos tehát csak az alötöd zöngére vagy is az **f**-re épített uralgó heteshangzatosal köti magát össze, s ez esetben az **e** zöngéje nem az **f**. hanem az **esz** zöngéjére lép, mely az **f—á—c—esz** heteshangzatosban a hetediközét képezi. Az **f—á—c**, **esz** heteshangzatos, ismét csak az **f**-től számított alötödre vagy is: a **bé** zöngéjére épített uralgó heteshangzatosal kötheti magát össze s ez esetben a harmad: az **á**, nem (mint rendesen) a **bé**, hanem az **ász** zöngéjére lép, mely a **bé**-re épített heteshangzatosban (**bé—d—f—ász**) az illető hetediközét képezi, s így tovább, míg végre megállapodásra jutunk.

Az alábbi példák gyakorlatilag megvilágosítják az mondottakat.

163. Példa.

Az uralgó hetes-hangzatok egybekötése.

a) Egyenes állásból kiindulva.

1) vagy: 2) stb.

b) Első fordításból kiindulva.

1) stb. vagy: 2) stb.

összevont állás. szétszórt állás.

c) Második fordításból kiindulva.

1) vagy: 2) stb.

összevont állás. szétszórt állás.

b) Harmadik fordításból kiindulva.

1) vagy: 2) stb.

összevont állás. szétszórt állás.

Elemezzük a fentebbi példákat s a tanuló azonnal át fogja érteni a hasonló heteshangzati egybekötések alapelveit.

Ha az a. 1) és 2) alatti példákat tekintjük, látjuk, hogy az egyenes állásból való kiindulás, az alaphang megkettőzését vonja maga után, mert különben több hangzat nem lenne teljesközű, amint ez látható a 2.) alatt, hol a kiindulás négyzólamutag történvén, minden második hetes nélküli az ötödközt. Máskülömben, lehet az ilyen egybekötési kört négyzólamulag teljesközűleg is kezdeni, mely esetben azonban, a második hetest mindig ötszólamulag kell alkalmazni, hogy az teljesközű legyen, pl:

164. Példa:

stb.

A fordított állásokból való kiindulás mindig teljesközűleg tünteti fel a hangzatokat, amint ez a b) és c) alatti példákból látható.

A figyelmes tanuló észrevehette, hogy a 163-ik példa alatt feltüntetett négyféle alaku egybekötésnél mindig más sorrendje jön létre a hangzatok állásának, mi által aztán az alhangi menet is változásnak van alávetve. — Az egyenes állást egy 0-val jelezvén, a 163-ik példa a) 1) és 2) alatti tételében az alhangi sorrend ez:

0 0—0—0 stb.

a b) 1) és 2) alatt ez:

1—3—1—3—1—3 stb.

a c.) alatt ez:

2—0—2—0—2—0 stb.

a) d) alatt pedig ez:

3—1—3—1—3—1 stb.

Hogy e sorrendeken az mit sem változtat, ha a

hangzatok összevont vagy szétszórt állásban vannak: azt mondanunk sem kell.

Az uralgó hetes hangzatoknak hasonló egybekötése kisebb—nagyobb terjelemben, számtalanszor előfordul mindennemű zeneműben s gyakran szép harmoniai hatásokat lehet vele eszközölni, valamint túlságosan és túlgyakran használva, hamar elvesztik ingerüket és stereotyp színezetet nyernek.

Megjegyzendő, hogy az uralgó heteshangzatok egybekötése, nem csak a fentebbi négyféle köralakú sorrendben, hanem kevert alakban is történhetik; azomban, a felállított alapszalabály, t. i. hogy a harmad — legyen az bármely szólamban — mindig a következő heteshangzat heted-zöngéjére lépjen: soha változást nem szenvedhet. Ime egy példa, hol az uralgó hetesek kevert állásokban s változó alhangmenetekkel vannak egybekötve, u. m.:

165. Példa:

E példából látható, hogy minő sokféle alhangi menettel lehet az ily egybekötéseket eszközölni, dacára, hogy az alapszöngéi lépések mindig a szabályos aöltöd menetekben alapulnak. — A tanuló igyekezzék hasonló egybekötési kombinációkat önmagától is minél többet gy a korlatilag kidolgozni.

A 2-ik és 3-ik osztályu hetes hangzatokat egy válfajulag köralakban egybekötni: az már több nehézséggel jár, hosszabb tételekben ritkán is fordul elő s leginkább csak keverve különböző fordításokban szokás őket alkalmazni. Ha az uralgó hangzatokkal váltakozva történik eme válfaju hetesek egybekötése: akkor igen érdekes és könnyen kezelhető harmoniai meneteket s hatásokat lehet velük

eszközölni. Az ilyenemű egybekötéseknél csak arra kell ügyelni, hogy minden két hangzatnak legyen legalább is egy közös zöngéje, mely azokat összekösse s hogy a szólamok lehetőleg diatonikus meneteket tegyenek. Ha e szabály szem előtt tartatik: akkor nem is szükséges mindig az alapszöngék meneteinek aöltöd lépések szerint alakulni. Ily módon azután a legváltozatosabb egybekötéseket lehet létrehozni az uralgó s a 2-ik és 3-ik osztályu heteshangzatokkal keverten, egyenes vagy fordított állásokkal, s egyenes vagy ellenkező mozgásokkal. Ime erre vonatkozólag alább egy példa, mely ezt gyakorlatilag megvilágítja. Az uralgó hetes 1. a második osztályu hetes 2. s a harmadik osztályu hetes hangzat 3 al van abban megjelölve. Hogy a hangzatok minő állásokban fordulnak elő? Azt észlelje ki a tanuló maga, mit is könnyen eredményezhet, ha a szabály szerint minden hangzatot harmadsorrendbe helyez s aztán az alhangok szerint határozza meg az illető állásokat.

166: Példa:

1-ső, 2-ik s 3-ik osztályu heteshangzatok egybekötése különféle állásokban.

2. 3. 3 1. 1. 3. 1: 3. 1. 2. 1. 1. 1. 1.

alapszöngék.

Az alapszöngék menetéből kitetszik, hogy azok mindig szabályos lépéseket tesznek s így az egybekötések is szabályosak.

Hatodik fejezet.

A 13 hangzati táblázat némely hangzatának egybekötési szabályairól.

A tizenhárom hangzati táblázatokban, az eddig tárgyalt hangzatokon kívül, még kettő van olyan, melyeket mint egyfáljauakat bizonyos alapon és szabályok szerint össze lehet kötni egymással nemcsak, hanem azokkal kör alakú meneteket is lehet eszközölni. Ezek hangzat: a bővített hármás- és a nagy kilences hangzat. Erre nézve kevés, vagy jóformán semmi utmutatás sem foglaltatik az eddigi elméleti tanönyvekben s e tárgyat majdnem egészen mellőzték eddig a zenetudósok, vagy egészen más oly irányban tárgyalták, mely a mi rendszerünktől lényegesen különbözik. Mi, e munkánk folytán, figyelembe vettük az újabb zeneirány gyakorlati példáiból levonható harmoniai szabályokat is, s azokra támaszkodva, oly harmoniai kombinációkkal is megismertetjük a tanulót, melyekre nézve — tudunkkal — más elméleti művekben kevés vagy épen semmi utmutatást sem találhat.

Lássuk előbb a bővített hármás hangzatot.

A tanuló már tudja, hogy e hangzat minő szabályok szerint oldja fel magát s azt is tudja, hogy egy ilyen válfajú hangzat, az alötödre épített kemény hármás vagy uralgó hetes zöngtömegébe oldja magát szabály szerint s végre: hogy bővített ötödköze igen érzékeny zöngét képez, melynek minden körülmény közt egy fél hangot kell lépnie fölfelé, hogy kellő feloldást nyerjen. Régente, egészen az újabb korig, szorosan tiltva volt e hangzatot szabadon fölléptetni. Ma már nemcsak széltében használta-tik szabadon minden állásban, hanem az ily hangzatoknak egész sorozata is előfordul. A hatás melyet az ilyen harmoniai kombinatio okoz, ép oly meglepő, mint merész. De csak tisztában kell lennünk egybekötési szabályaival s a legszebb hatásokat érhetjük el vele.

E hangzatok kör alakú egybekötése, az alötödközü lépések alapján történik, mely alul nincsen is aztán kivétel. Az egybekötés történhetik egyenes, vagy bármely állásból kiindulva. Hogy a különböző állásokból való kiindulás, különböző sorrendet von maga után, — mint a kemény és lágy hármás vagy az uralgó hetesek egybekötésénél — ez magától értedődik. Az egybekötendő hangzatok zöngéi pedig mindig csak egy félhangot lépnek föl vagy lefelé. A fölfelé lépéssel való egybekötés, sokkal természetesebb és kevésbé kemény hangzású mint a lefelé való; bárha e hangzatok egybekötése ez irányban is használatban van az újabb irányu zeneköltők műveiben. A hangzatok lehetnek összevont vagy szétszórt állásban. A főszabály csak az, hogy az alapzöngék alötödlépéseket tegyenek ha fölfelé, s felötödiéseket, ha lefelé köttetnek össze. A gyakorlati példák mind ezt tisztán feltüntetik. Ime alább egy pár, melyekből a tanuló az ilyenemű egybekötések minden variánsait észlelheti u. m.

167. Példa:

Bővített hármás hangzatok egybekötése.

a) Egyenes állásból kiindulva.

alapzöngék.

b) Első fordításból kiindulva.

stb.

c) Második fordításból kiindulva.
szétszórt állások.

stb.

A fentebbi példában az a) alatti egybekötés, köralakú vagy is: végig menve mind a 12 diatonikus hangnemen, végre visszatérés történik a kiinduló C. hangnemhez, mely a kört bezárja. A b) és c) alatti tételek is hasonló alakúak. Ha a tanuló azokat a megszakított hangzattól tovább folytatja: végre visszajő a kiindulásponthoz.

Az ily egybekötéseket bármely hangnemtől lehet kezdeni s végezni ott, a hol épen akarjuk, csak arra kell ügyelni, hogy a végző hangzat, egyszersmind feloldó zöngtömege is legyen az előbbinek. Ha a fentebbi a) b) és c) alatti példákat visszafelé, vagy is lefelé összekötve képzeljük, vagy hangoztatjuk: amaz egybekötést nyerjük, melyet fentebb lefelé való egybekötésnek nevezünk. A különböző kiindulások itt is különböző sorrendet eredményeznek u. m.

Az a) alatt az állások így alakulnak:

0—2—1

0—2—1 stb.

A b) alatt így:

1—0—2

1—0—2 stb.

s a c) alatt így:

2—0—1

2—0—1 stb.

E hangzatok egybekötése különben, ama alapzöngéi menetek szerint is történhetik, melyek átaljában minden hangzati egybekötést szabályossá tesznek, vagy is: az alapzöngék léphetnek egy harmad, negyed, ötöd vagy hatod közt lefelé vagy fölfelé. Ime egy példa erre nézve, hol e válfaju hármasok különféle (de mindig szabályos) alapzöngéi lépések alapján vannak egybekötve, u. m.

168. Példa:

Bővített hármas hangzatok különféle alapzöngéi lépésekkel egybekötve.

stb.

Eme egybekötési meneteknél mindenkor ügyelni kell arra, hogy az illető hangzatok mindenkor helyesírási-lag (ortographice) is szabatosan legyenek jelölve, mit is könnyen lehet eszközölni, ha az alapzöngéket szorosán szem előtt tartjuk.

Ezek után, lássuk most a tábtázatok nagy kilencs hangzatainak is egybekötését. Az eddigi elméleti tankönyvek erről is keveset vagy épen semmi tájékoztatást sem nyújtanak.

Az egybekötés köralakban itt is az alapzöngéknek alötöd közötti lépéseik alapján történik, mi azomban szintén nem zárja ki azt, hogy azok váltakozó (de mindig szabatos) lépéseket is ne tegyenek. Minthogy azomban e hangzatok feltüntetésénél főszabály, hogy a kilenced (None) mindig a legfelsőbb szólamban álljon: tehát

enemű egybekötéseknél is szorosan meg kell e szabályt tartani. A kiindulás itt is történhetik egyenes, (négy, három vagy ötszólamu) vagy fordított állásokból. Az egyenes és fordított állások váltakozhatnak egymással, amint épen igé nyeltetik. Az alább következő példából a tanuló világosan meg fogja érteni ez egybekötések szellemét és gyakorlati használhatóságát. Az ily harmoniai egybekötésekkel sa játságos színezetű hatásokat lehet előidézni ugy a zongorán mint vonós négyesek vagy zenekarban, s a harmoniának ez által föltűnő gazdagsága még nem volt eddig a zeneköltők által eléggé felhasználva.

169. Példa.

Nagy kilences hangzatok egybekötése.

a) Egyenes állásból kiindulva.

stb.

b) 1-ső ford. kiind. stb.

c) 2-ik ford. kiind. stb.

d) 3-ik fordít. kiindulva

stb.

A fentebbi példa a) b) c) és d) tételeiben a nagy kilences hangzatok köralku egybekötése észlelhető négy és három szólamulag, a mi azomban nem zárja ki, hogy az ily egybekötések többszólamulag is ne használ tassanak. A négy és három szólamu tétel, itt csak a szó lamok szabatosabb vezetése végett lett alkalmazva. Különös figyelmet érdemel a b) alatti tétel, mely az első fordításból indul ki. Majdnem oly hatása van mintha tiszta ötöd közök következnének egymásután. Ez azomban a közbeeső hangzat által kiegyenlítettik s azonkívül is, mind e menetek ugy tekinthetők mint „harmoniai egy másutánok“, (Harmonische Fortschreitungen) melyekről e mű 2-ik kötetében lesz szó s melyek alkalmazásakor még a legtiltottabb menetek is megenged hetők

A mi legsajátosabb ez egybekötéseknél, az az : hogy a kilenced hangközök sehol sem olatnak fel, hanem mintegy felfüggesztetnek feloldásaikban addig, még végre megállapodás történik, s egy feloldó hangzattal a kilenced is megnyugtató feloldást nyer, valamint hogy a fentebbi példa tételeit bárhol is meg lehet szakítani s felold va bevégezni.

A kis kilences hangzatokat már kevésbé lehet oly alakban egybekötöni, hogy a kilencedköz mindig a legfel sőbb szólamban legyen, hanem csak váltakozva s a szó lamoknak mindig csak félhangos lépéseivel föl — vagy lefelé.

Rendszerünk alapján tudjuk, hogy a kis kilences-hangzat alapzöngé nélkül nem más, mint az ugynevezett szűkített heteshangzat, (Verminderter Septimen-Accord) mely a harmoniában a legfontosabb szerepek egyikét játsza.

E válfaju hangközöket, alapzöngéi alötöd — lépések alapján mindenkor egybe lehet kötni, de mint már megjegyeztük, csak úgy, hogy az első fordítás mindig a 3-ik fordítással váltakozzék. Ime egy példa, mely ezt gyakorlatilag tisztán feltünteti u. m.

170 P é l d a :

Hogy az ily menetek, illetőleg egybekötések, nemcsak összevont, hanem szétszórt állásban is eszközölhetők: az magától értetik, de az utóbbi esetben is a fentebb föllállított szabályok szorosán megtartandók.

E hangzatok másféle használati módjáról még bővebben szólandunk majd a többszínű hangzatok (Enharmonische Accorde) fejezetében.

A táblázatok többi hangzataival, eddig felmutatott kőralaku egybekötéseket eszközölni nem lehet természetes alapon, hanem igen is többféle válfaju de egy eredetű hangzatok kisebb-nagyobb csoportjaival. Így pl: lehet a négyféle hetes hangzatokkal; a kemény és lágy hármas s a kis kilences hangzatokkal stb. egész körmeneteket vagy érdekesnél érdekesebb egybekötési sorozatokat eszközölni.

Mindezekről azomban az illető fejezetekben — hová inkább tartoznak mint ide — bővebben.

Hetedik fejezet.

A széthangzó hangzatok (Dissonirende Accorde) előkészítési szabályairól.

A zeneelmélet kétféle hangzatokat különböztet meg, u. m.: egybehangzó (Consonirende) s széthangzó (Dissonirende) hangzatokat. Az előbbieknek az az előjoguk van, hogy minden állásukban szabadon fölléphetnek; kivévn az oly állást, — amint már tudjuk — hol tiszta negyedköz fejlődik ki, mely esetben e hangköz egyik vagy másik zöngéjét elő kell készíteni.

A széthangzók ellenben nem birnak e szabadsággal, hanem széthangzást okozó zöngéjüket mindig elő kell készíteni a megelőző hangzatban, vagy is: ennek egy oly hangzatnak kell lennie, mely egybehangzó s melyben az előkészítendő zöngé már előfordul.

A kérdés tehát mindenek előtt az, hogy a táblázat 13 hangzatai közül melyek az egybehangzó, szabadon föllépő, s melyek a széthangzó, előkészítést igénylő hangzatok? Erre a felelet röviden ez: a 2-ik 3-ik és 4-ik osztályu heteshangzatokat kivéve, a táblázat többi hangzatai mind oly természetűek, hogy szabadon s minden használt állásaikban fölléphetnek. A régibb elméleti rendszer sokkal szigorubb volt erészben mint az újabb, sőt az ugynevezett ó-klasszikus korszak nem is ismert több egybehangzót, mint a kemény és lágy hármast. Akkor még az uralgó hetes hangzatot is előkellett készíteni. — Az e század elején alkalmazásba jött elméleti rendszer, a Bach Sebestyén merész reformjaira támaszkodott olasz, francia és német iskola folytán, felette kiszélesbitette a régi határokat s egészen

az újabb korig, csak is a fentnevezett három heteshangzatra szorította az előkészítési szabályokat. A legújabb zeneirány azomban már ez alul is egészen emancipálta magát s a mai divó gyakorlati harmoniai rendszer nyomán, bátran állithatjuk, hogy az eddig használatban volt előkészítési szabályok, jóformán már mind fölöslegessé váltak, miután a legújabb kor mesterei legtekintélyesebb s legelismertebb műveiben számtalan esetben találkozunk oly tételekkel, hol a táblázat legkirivóbb széthangzatai is, minők: a bővített hármashangzat, a bővített negyed-hatodhangzat, (12-ik a táblázatban) s a 4-ik osztályu vagy a kemény heteshangzat is, szétében használatnak minden előkészítés nélkül s mindennemű állásaikban.

Mind ebből azomban, korántsem következik az, hogy a szabályokat egészen ignoráljuk és elvessük, mert csak azok szellemének tökéletes átértése és öntudatos kezelése hatalmazhatja fel a legnagyobb géniuszokat is arra, hogy azok békői alul magukat felszabadítsák, minek mindig meg van — s meg is kell lennie — a maga aesthetikai vagy kifejezési oka. A ki a harmoniai rendszer titkaiba egészen be akarja magát avatni, annak szükséges a szabályokat mind tudni, hogy aztán — találó hasonlattal élve — megtanulva tempó szerint úszni, végre anélkül se merüljön el a vízben.

Hogy mi a szabály, mely szerint a fentnevezett három válfajú hetes hangzatokat elő kell készíteni? — Azt már fentebb kijelöltük. Vegyük most a dolgot gyakorlatban, s vegyük például a **G**. táblázatból először a 2-ik osztályu: (**g-bé-d-f**) hetes hangzatot. Ebben az előkészítendő zöngé az **f**. mint amely a széthangzást okozza s a feloldást kívánja. E zöngét itt csak oly hangzatokkal készíthetjük elő, melyek szabadon fölléphetnek s melyekben az **f**. zöngé előfordul. Ilyenek mindenek felett a kemény **bé**, lágy **d**. és kemény **f**. hármashangzatok, továbbá a **g**-re épített uralgó hetes: a **g-h-d-f**. vagy is: a z

alaphangkihagyásával megmaradt hármashangzöngéire épített hármashangzatok és az illető táblázat uralgó hetese. Tehát itt, a **g**, mint alaphangkihagyásával megmaradt kemény **bé** hármashangzat felsorolt zöngéire épített hármashangzatok és az uralgó hetes. Ha pedig pl.: az **á**. táblázatból vesszük a 2-ik osztályu hetest, u. m.: az **á-c-é-g**-ét, elhagyván az **á** alaphangzöngét, az előkészítő hármashangzatok: kemény **c**, lágy **é**, kemény **g** s az **á**-ra mint alaphangzöngére épített heteshangzat, u. m.: **á-c-i-s-z-é-g**. Látható, hogy e hangzatnál az előkészítési hármashangzatok sorrendje két kemény és egy lágy hármashangzatra foglal magában s mert a kemény hármashangzatok túlsúlyban vannak: azért e hangzat feloldási használata is leginkább kemény hangnemben forgó tételekben fordul elő. Hogy e hangzat előkészítése és feloldása rendesen menjen véghez, ahöz legalább is négy hangzat szükséges u. m.: 1-ör: a z előkészítő hangzat, 2-ör: maga az előkészített hetes, 3-ör: a z azt követő rendes feloldó zöngétömeg (tehát a **G**-ben az alötödre épített kemény hármashangzat, vagy uralgó hetes, u. m.: **c-é-g** vagy: **c-é-g-bé**) s végre 4-er: a z árhangzat.

Ha a feloldás a kemény hármashangzatba történik: akkor három hangzat is elégséges a használatra, mert megállapodás állhat be. De ha a feloldás az uralgó hetesbe történik: akkor négy hangzatra van szükség, mert az uralgó hetest is föl kell oldani. Az előkészítendő zöngé állhat akármelyik szólamban, valamint az előkészítési kiindulás is, az illető hangzat bármelyik állásából történhetik. Ugyesintén a szólamok lehetnek összevont vagy szétszórt állásban, tetszés szerint, amint ezt az illető zeneszerző inteniója megkívánja.

Ezek rövidbe foglalva ama főszabályok, melyekre ügyelni kell nemcsak e 2-ik osztályu, hanem a 3-ik osztályu hetes, mint széthangzó hangzatnál is. Ha tehát a

tanuló ezeket itt átérti: a másikonál is könnyen fogja magát tájékozhatni.

Ime alább gyakorlati példák erre vonatkozólag, maradván a G. táblázat g—b—d—f hangzatánál. Az előkészítő zöngé mindenütt összevonással (—) és + -el van megjelölve.

171. Példa:

2-ik oszt. hetes hangzat különböző előkészítése és feloldása.

a) kem. B. hármassal előkészítve.

b) lágy D. hárm. elők.

vagy:

elők. hangz. 2-ik oszt. h. felold. zárhangz.

c) kem. F. hárm. előkész.

d)

vagy:

az uralgó hetessel elők.

A fentebbi példa a) b) c) d) tételeiben, a tanuló észlelheti e hangzat különböző előkészítését az illető hangzatokkal. A kiindulás azonban — mint már megjegyeztük — történhetik összevont állásból is. Csak arra kell ügyelni, hogy a szólamok vezetése mindig a fölött áll.

sokhoz alkalmazkodjanak s hogy a szükségelt hangzatok zöngéire mindig a legközelebb eső lépésekkel igyekezzünk eljutni. E hangzat ilymódu szabályos használatánál még az is főszabály, hogy az illető 2-ik oszt. hetes hangzat hetedközü zöngéje, mindig megteg, e szabályos lépést a feloldásnál; valamint hogy a fentebbi tételekben is mindenkor egy félhangot lép az lefelé szabályosan.

Ime még egy másik példa is egy más táblázat 2-ik oszt. hetes hangzatával, hol az előkészítések és feloldások ugyan e szabályokat követik, csak hogy még változatosabb állásokban négy és öt szólamulag is feltüntetve. A használt hangzat, a már fentebb combinatioba hozott á—c—é—g hetes, az á. táblázatból. Az előkészítő zöngé itt is összevonás és X-el van jelölve.

172. Példa:

a) K. C. hárm. előkész.

vagy:

b) lágy É. hárm. előkész.

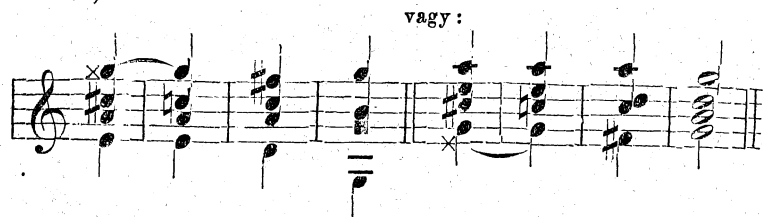
vagy:

c) K. G. hárm. elők.

vagy:

öt szólam.

d)

az uralgó het. elők.

A fentebbi a) b) c) és d) alatti tételek mindegyike, kétféle alakban mutatja az előkészítéseket és feloldásokat, melyekből a tanuló világosan megértheti az eljárási szabályokat. Nagy hasznára leend, ha több ily példát alakít önmagától is, különféle táblázatok hasonfajú hangzataival.

A 3-ik osztályu hetes hangzat felőkészítési s feloldási szabályait ezek után már rövidbe foglalhatjuk, miután igen csekély módosítással, ezek is a ténbb elsoroltak szerint alakulnak. Az előkészítő hangzatokat itt is az, alapzöngé elhagyásával megmaradt lágy hármashangzat zöngéire épített hármashangzatok képezik, ama külömbseggel, hogy itt a lágy hármashangzatnak túlsúlyban s azért e hangzatszabályos használata, a 2-ik osztályu hetessel ellenkezőleg, a moll tétel folyamában fordul elő leggyakrabban.

Maradjunk a G. táblázat g—bé—desz—f 3-ik osztályu hetes hangzatánál. Ha az alapzöngét elgondoljuk: marad a lágy bé hármashangzat s így az előkészítő hangzatokat az annak zöngéire épített hármashangzatok képezendik, az előbbtől oly eltéréssel, hogy míg a 2-ik osztályu hetesnél két kemény hármashangzat közé egy lágy esett: addig a 3-ik osztályu hetesnél két lágy hármashangzat közé egy kemény esik. Vagy is: a fentebbi g—bé—desz—f

3-ik osztályu hetes előkészítő hármashangzati: a lágy bé, kemény desz és lágy f. hármashangzat. Ehhez járul még — mint az előbbinél szintén — az alapzöngére épített g—h—d—f uralgó hetes. — Vegyünk egy másik 3-ik oszt. hetest. Pl.: az É. táblázatból az é—g—bé—d—ét. Minő hangzatokkal lehet s kell ezt előkészíteni? Ha az alapzöngét elgondoljuk: marad a g—bé—d lágy hármashangzat. Építsünk a két szélső zöngére lágy s a középsőre kemény hármashangzat s nyerjük a lágy g, kemény bé és lágy d hármashangzatokat mint előkészítőket, melyekhez aztán még az alapzöngére vagy is: az é-re épített é—gisz—h—d uralgó hetes hangzata járul hozzá. Ez eljárás szerint pl.: a fisz—á—c—é 3-ik oszt. hetes előkészítő hangzatai pedig lesznek: a lágy á, a kemény c. s a lágy é. hármashangzatok s a fisz—aisz—cisz—é uralgó hetes hangzat. Ez mind oly világos, hogy bővebb magyarázatot alig igényel. A többire nézve, mind ama szabályok, melyeket a 2-ik oszt. hetesnél fölállítottunk, itt is érvényesek.

Szolgáljon erre nézve egy kimerítő példa, mely a tanulót e hangzat használatára nézve is kellően fogja tájékozni. A tételek, mindennemű állást s kiindulást mutatnak. Változatosság kedvéért alapul vesszük az É. táblázatból az é—g—bé—d 3-ik oszt. hetes hangzatot. Az alábbi mintapélda szerint alakítson aztán a tanuló önmagától ily gyakorlatokat, minden használt hangnem táblázatából kiindulva. Az előkészítő zöngék itt is összevonással (—) és ×-el vannak megjelölve.

173. Példa:

3-ik osztályu heteshangzat külömböző előkészítése s feloldása.

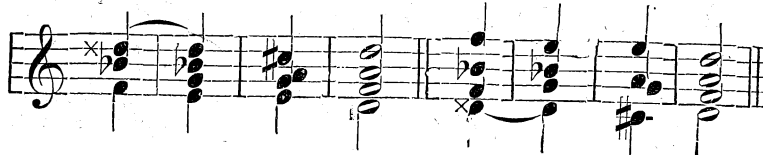
a) lágy G. hárm. elők.

vagy:

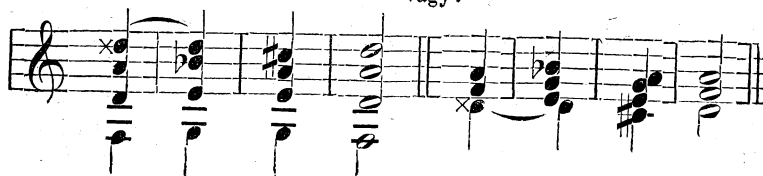
b) kem. B. h. árm. elők.

vagy:

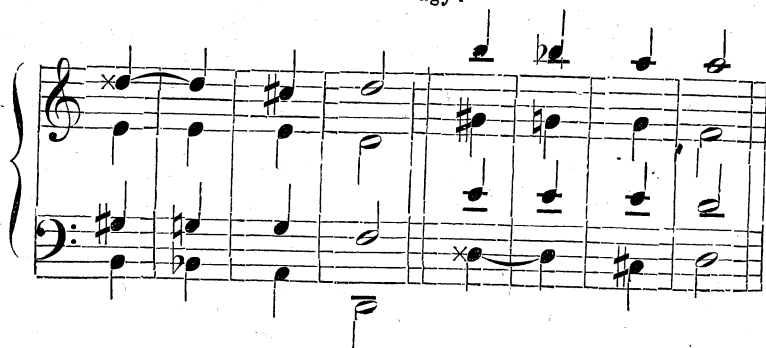
c) lágy D. hárm. elők.

vagy:

d) az uralgó het. elők.

vagy:

A fentebbi a) b) c) d) tételek alatt oly változatos alakban van e hangzat előkészítése és feloldása feltüntetve, hogy azok nyomán a tanuló bármely hasonló hangzattal is alakíthat hasonló gyakorlati példákat, csak az alapszabályokat s eljárásokat tartsa szem előtt.

Hátra van még a 4-ik osztályu, vagy is, a kemény hetes hangzat előkészítési s feloldási, szóval: annak teljes használati szabályaival megis-

mertetni a tanulót. — Ennek használata egyikét képezi a legérdekesebb harmoniai meneteknek. Kezelése eltér az előbbi kettőtől s azért beható figyelmébe ajánljuk ezt a tanulónak.

A hangzatok általános feloldási szabályait tárgyalt fejezetből tudjuk, hogy a nagy hetes hangzat egyedül képez kivételt az alötöd lépés szerinti feloldást illetőleg. Alapzöngéje, az öt követő hangzattal tehát nem tisztó, vagy is: nagy, hanem szűkített ötödöt képez; továbbá ez esetben az illető szűkített ötödöt képező zöngére nem kemény hármas vagy uralgó hetes, hanem 3-ik osztályu hetes hangzat építtetik, mely után aztán a rendes ötödlépések megtartatnak, s lágy hármassal történik a bevezetés, vagy tökéletes feloldás. Hogy tehát a kemény hetes tökéletes feloldást nyerjen, legalább is öt különféle hangzatra van szükség, u. m.: 1-ör: az előkészítő, 2-or: az előkészített nagy hetes, 3-or: a szűkített alötödre épített 3-ik osztályu hetes, 4-er: az ezt feloldó uralgó hetes s 5-ör: a bezáró lágy hármas hangzatra. Vagy is: gyakorlati példával megvilágítva pl.: a g—h—d—fis z nagyhetes a cisz szűkített alötöd zöngére épített cisz—é—g—h 3-ik osztályu hetes hangzatba oldja magát; ez pedig a rendes alapzöngéi menet szerint, a fis z nagy ötöd zöngére épített fis z—aisz—cisz—é uralgó hetesbe, mely aztán ismét rendes menet szerint, a h nagy alötödre épített lágy hármas hangzattal a n leli megállapodását. Vagy más példát véve fel: az f—á—c—é nagy hetes a szűkített alötödöt képező h zöngére épített h—d—f—á 3-ik osztályu hetesbe oldja magát, ez, viszont rendszeren a nagy alötödre épített é—gisz—h—d uralgó hetesbe s ez végre az á alötödre épült lágy á hármas hangzatban leli megnyugvását. Ennek nyomán, a tanuló minden táblázat nagy hetesének

feloldási, illetőleg használati eljárását tisztán megértheti.

Hogy minő hangzatok képezhetik a nagy hetes előkészítését: erre nézve ugyan amaz alapra kell lépnünk, melyet már az előbbi kettőnél felmutattunk, vagy is: oly hangzatok, melyekben az előkészítendő nagy heted zöngé előfordul.

A sorrend itt azonban különböző az előbbieknél, mert a nagy hetest mind ama hármashangzatokkal elő lehet készíteni, melyek külön zöngéire építhetők, vagy is pl.: a **g—h—d—f** is z nagy hetest elő lehet készíteni a kemény **g**, lágy **h**, kemény **d** és kemény **f** is z hármassal, tehát három kemény és csak egy lágy hangzattal. Az első, vagy is: az alapzöngéire épített kemény hármashangzatban, nem foglaltatik ugyan az előkészítendő heted, hanem azért beválik előkészítőnek úgy, hogy e hangzatnak legalább is két zöngéje már fölléptetve legyen előtte. A kiindulás történhetik — mint az előbbi kettőnél — bármelyik állásból s a szólamok lehetnek összevont vagy szétszórt helyzetben. E hangzatok feloldása illetőleg teljes használata, a legsajátságosabb harmoniai színezeteket tünteti fel s csupán az által, hogy különböző állásokból történik a kiindulás, egész apró dallammenetek keletkeznek a legmeglepőbb harmoniai kísérettel, amint ez az alábbi gyakorlati példákban tisztán észlelhető.

A kemény hetedet képző zöngék itt is összevonással és ×-el vannak megjelölve. A például fölvevett hangzat a **C**. táblázatból a **c—é—g—h** kemény hetes. Előkészítő hangzatai tehát a lágy **é**, és a **c, g, h**, kemény hármashangzatok. A **g**-re és a nagy heted zöngéire épített hármashangzat helyett lehet az ugyan e zöngékre épített uralgó hetes is az előkészítő, tehát itt pl.: a **g—h—d—f** és a **h—d** is z—**f** is z—**á**, melyekben az előkészítendő **h** zöngé szintén befoglaltatik. Lássuk tehát most gyakorlatban e hangzat teljes használatának módozatait.

174. Példa.

Kemény hetes hangzat előkészítése és teljes használata minden irányban.

a) lágy **É**-vel előkész. vagy ;

egyen. állás. ötsz.

négyszól.

b) 1. ső ford. kiindulva.

c) 2-ik ford. kiind.

d) Kem. **G**-vel elők.

e) Kem. **h**-vel elők

f) kem. **C**-vel elők.

stb.

Az eddig mondottak után a tanuló tisztán átérthette e hangzat előkészítési és használati szabályait, melyekre nézve a fentebbi példa a) b) c) d) e) f) tételei kellően utmutatást adnak.

Minden állásból kiindulva s minden előkészítő hangzattal fel van ez ott tüntetve. A tanuló ily gyakorlatokat önmagától is eszközölhet minden kemény hetessel, sőt ezt különösen ajánljuk is, mert e hangzat kezelésével teljesen tisztába jönni és mindig szabatosnak lenni: sok gyakorlatot igényel. Azonban csak át kell érteni az eljárás szellemét s a tájékozás mindig biztos leend a kezelésben.

Helyén valónak tartjuk itt egy különös szabálykivétellel is megismertetni a tanulót, melynek alkalmazásával nagy hatású és sajátos harmoniai meneteket lehet eszközölni. Ezek az úgynevezett **h e t e s h a n g z a t i m e n e t e k** (S e p t i m e n - G ä n g e.)

Mondottuk, hogy a nagy hetes használatát csak szükitett alötöd zöngére épített 3-ik oszt. hetesre lehet építeni. Ez azonban kivételt szenvedhet akkor, ha egy bizonyos hangrovat természetes zöngéit megtartva s annak uralgó heteséből kiindulva, — mely aztán az első előkészítést szolgáltatja — alötöd alapzöngéi menetekkel kötjük össze a különféle válfaju heteseket köralakban, míg ismét visszatérve a kiindulásponthoz, az egész körmenetnek az illető hangrovat határozó (Tonica) hármasával véget vetünk. Az eljárás érzében a következő. Vegyük a kemény **C** hangrovatot. A **G**. zöngére épített uralgó hetes a kezdő. Az alapzöngé a **G**-ről először-alötöd menet szerint lép a **C**-re; azután az **F—H—É—Á—D** s végre ismét a **G**-re, mely után a bevezetés történik. Mind eme zöngékre, harmadszerű építkezés nyomán hetes hangzatok építtetnek s miután mindenik az utána következő heted zöngéjét már előkészíti: az egybekötés egész szabatossággal történhetik. A **C**-re tehát fölépítjük a **c—é—g—h** nagy hetest, melynek **h** zöngéjét a **g—h**

d—f uralgó hetes már előkészíti; az **F**-re ismét az **f—a c—é** kemény hetes építhető, melynek **é** hetedközét viszont az előbbi már föléptette; a **h**-ra már 3-ik osztályu s az **é**-re, **á**-ra **d**-re is már 2-ik osztályu hetesek építhetők a természetes zöngék alakulásai szerint. De mindenik az utána következőnek az előkészítését foglalja magában.

Az ily meneteket minden állásból lehet kezdeni összevont vagy szétszórt helyzetekben, s föl lehet venni alapul nem csak kemény, hanem lágy hangrovatot is, de ez esetben a kiinduló hangzat lágy hármas s az utolsó előtti hetes mindig az uralgó hetes, mely aztán lágy hármasba oldja magát s zárja be a körmenetet. A különbség csak az, hogy az ily körmenetben a hetesek válfajai másként alakulnak egymásután mint az előbbieken, de lényegileg mindig csak ugyan azok fordulnak elő. A gyakorlati példák ezt bővebben és tisztán feltüntetik az alábbi tételekben, u. m.

175. P é l d a :

Minden válfaju hetes hangzatok egybekötése.

C. hangrovatban, alötödös zöngemennettel.

a) Egyen. áll. kiind.

ötszólamulag

G. hangrovatban.

b) Egyen. áll kiind.

négyszólamulag.

c) 1-ső ford. kiind.

C. hangrovatban.

d) 2-ik ford. kiind.

G. hangrovatban.

e) 3-ik ford. kiind.

A fentebbi 175-ik példához szolgáljon egy pár megjegyzés világosabb tájékozásul. Az a.) alatt azért van a tétel ötszólamulag alkalmazva, hogy minden hangzat teljesközüleg tűnjék fel, mert egyenes állásokkal a négy-szólamu kiindulás — amint ez a b) alatti tételben látható — egynemely hetest nem mindig teljesközüleg állit elé, amit is a szólamok fokozatos vezetése okoz, melyek nem ugrálhatnak, hanem csak a legközelebbi zöngékre léphetnek. A fordított állásokból való kiindulás ezt már nem okozza, amint ez a c) d) és e) tételekben látható is. Ha ily tételek háromszólamulag használtatnak, akkor természetesen egy hetes sem tüntethető fel teljesközüleg, de ez esetben csak arra kell ügyelni, hogy az illető hetedköz mellett, a már ismert és szükségelt hangközök soha se mellőztessenek. Hogy minden fordításból való kiindulás, más-más egymásutánját adja a hangzatok állásainak: ezt a tanuló könnyen átláthatja önmagától is meghatározhatja a sorrendeket.

Megjegyzendő még, hogy ily menetek csak a C hangrovatban alakulnak tiszta alötöd menetek alapján, — amint ez az a) alatti tételből látható. Mihelyt más hangrovat vétetik alapul: az ötöd menetek is váltakoznak a g y és s z ü k i t e t t ötödü alapzöngéi menetekkel, amint épen az illető hangrovatban az ötödlépés tiszta vagy szükített ötödközre esik, amint ezt a b) alatti tételben is, az alhangban a c-ről f i s z-re való lépés mutatja. Ha tehát például a D. hangrovatot vesszük alapul: akkor annak természetes zöngéi szerint az alötöd lépések így alakulnak: **A.** (mint a kezdő uralgó hetes alapzöngéje) utána **D.** nagyhetes, **G.** nagyhetes, **C i s z** 3-ik oszt. hetes, **f i s z** 2-ik oszt. hetes, **H.** 2-ik oszt. hetes, **É.** 2-ik oszt. hetes és ismét az **A.** mint a végzetet megelőző uralgó hetes. Ez oly világos, hogy bővebb magyarázatot nem is igényel, s ennek alapján a tanuló minden hangrovatban képes ily meneteket kombinálni.

Íme a D. hangrovatban az ily egymásután, illetőleg

egybekötés, gyakorlatilag is felmutatva az alábbi példában, u. m.

176. Példa.

D. hangrovatban.

Végül: ide iktatunk még egy gyakorlati példát arra nézve hogy az ily hetes-menetek miként alakulnak lágy hangrovatban is. — Az alább következő példa nyomán aztán a tanuló könnyen alakíthat ilyeket más lágy hangrovatot is véve fel alapul s a 176-ik példa szerint minden fordításból kiindulva. A különbség az egymásutánban nem lesz nagy, miután minden lágy hangrovat nagyobb részt a saját kemény mint párhuzamos (Parallel) hangrovata zöngéit foglalja magában, s ez egybekötésnél a 6 ik lépcső soha sem emeltetik fel s a 7-ik is csak a zárhármaszt megelőző uralgó hetesben, mely szabály, s hogy az ily körszerű egybekötés lágy hármásban végződjék, mindig szigorúan meg is tartandó.

177. Példa:

Hetes hangzatok egybekötése lágy A hangrovatban.

alapzöngék.

Első fordításból kiindulva.

b)

E példa a) és b) tételei az ily egybekötést mutatják egyenes és egy fordított állásban. A b) alattiban az alapzöngék szintén az a) alatti lépéseket teszik, csak hogy ott nem mint alhangok jönnek elő, hanem mint oly zöngék, melyek a szükségelt hangzatokra legközvetlenebbül vezetnek.

Ezek voltak ama tudnivalók, melyeket az előkészítést igénylő hangzatok kezelésére nézve szükségesnek tartottunk elmondani a tanulónak. Ha e szabályok szerint már könnyen tud dolgozni: akkor szabadságot vehet magának — mint már megjegyeztük — azokon kívül is oly harmoniai combinatiókat tenni, melyek e szabályokkal nem mindenkor egyeznek meg. A mai zeneirály sok ily szabadságot enged magának, melyek ellen nem is lehet aztán kifogás, föltéve, hogy indokolva vannak és nem sértik a jóízlést és egészséges hallérzékét. Sőt elmondhatjuk, hogy az e fejezetben felmutatott előkészítési eljárások már nagyon gyakran mellőztetnek az újabb zeneköltők által s van rá eset, hogy még a nagy heteseket is szabadon felléptetik s rendetlenül oldják fel, de aminek nem csak a szeszély vagy önkény szolgálhat alapul, hanem sok oly finom kivétele és megkülönböztetése a harmoniai szabályoknak, melyekről e munka 2-ik kötetében lesz bővebben szó. Addig csak tartsa magát a tanuló az előadott szabályokhoz.

E mű későbbi fejezeteiben, melyek a kitérések (Modulatio) és a hangzatok többszínűsége (Enharmonie) elméletét s szabályait tárgyalandják, érezben többet fog majd megér-

teni a tanuló, mert azok terén már szélesebb látkör fog nyilni előtte mely sok oly dologra nézve felnyitja a szemét, melyet eddig még talán homály fedett előtte.

De ezt megelőzőleg előbb meg kell a tanulót ismertetni a zárlatok (Cadencen) és a zárlati hangzatok elméletével s jelentőségével a harmoniában, illetőleg a zeneszerzésben.

Nyolcadik Fejezet.

a) A zárlatokról (Cadencen) s a zárlati hangzatokról.

Valamint a szóköltészetben vagy prózában, egyes szavak összefüzése által nyer kifejezést valamely gondolat s aztán több egymásután következő gondolat képezi az egyes körmondatokat, melyek egymástól vessző (,) pontos vessző, (;) kettőspont, (:) s végre az értelmet bezárni szokott egyes pont (.) által választatnak el: úgy van ez a zenében is. Hogy valamely zenészeti gondolatot kifejezzünk, ehhez három főelem igényeltetik, u. m: dallammenet, (Melodie-Gang) rhytmus, (mely az időméreti beosztással egyesül) s végre, harmonia, (mely az alapot, kíséretet, háttért képezi.) Valamely dallammenet mindig bizonyos harmoniai menetet is rejt magában, melyel azt kísérni lehet ép úgy, mint minden harmoniai egymásutának minden szólama különvéve valamely dallammenetre vezethető vissza. Mind két elem, a harmadik — a rhytmus s beosztás — nélkül is érvényesítheti magát, de ha ezzel egyesülnek, csak akkor nyer valamely zenészeti gondolat határozott alakot.

A szóköltészet vagy próza fentel sorolt gondolat — elválasztó jegyeit a zenében bizonyos hangzatok képviselik, melyek aztán a zenészeti kisebb nagyobb frázisokat, körmondatokat is egymástól elválasztják, megkülönböztetik s végre határozott értelem felé vezetik.

Legfőbb szerepet játsza e tekintetben minden hangnemben az uralgó zöngére épített kemény hármas és

uralgó hetes; továbbá minden hangnemben a határozó zöngére épített kemény vagy lágy hármas hangzat, (Tonica-Dreyklang) Ezenkívül, minden táblázatban vannak bizonyos hangzatok, melyek azért, mert a fentebbieket megelőzhetik, sőt az azok felé való törekvést fokozni képesek, zárlati hangzatoknak neveztetnek.

Az uralgó zöngére épített kemény hármas adja a félzárlatot; (Halb-Cadenz) a határozó zöngére épített hármas hangzat pedig (mely egyaránt lehet kemény vagy lágy) az egész zárlatot (Ganze-Cadenz). A félzárlatot adó hangzat mindig csak egyforma lehet s mindig egyenes állásban lép fel. Ez oly mellözhetlen szabály, hogy ettől eltérés soha sem történhetik s ha történik: a félzárlat is megsemmisül. A félzárlatos kemény hármas azonban sokféle hangzat előzheti meg.

Az egész zárlatot adó kemény vagy lágy hármas hangzatot mindig az uralgó zöngére épített kemény hármas vagy az ugyan arra épített uralgó hetes előzi meg. Ez is oly mellözhetlen föltétel, mely nélkül egy egész zárlat sem érvényesül. Mindebből tehát az következik, hogy úgy a fél mint az egész zárlatokat képező hangzatok, mindig ugyanazok maradnak minden hangnemben, míg a zárlatot adó, vagy az egész zárlatot megelőző kemény hármas igen sokféle más hangzat előzheti meg. Ha tehát pl: kemény vagy lágy **C**. hangnemben félzárlatot akarunk alkalmazni: erre mindig a **g—h—d** kemény hármas szolgál, egyenes állásban. Ha pedig ugyan e hangnemben egész zárlatot akarunk: e célt csak is a **c—é—g**, vagy **c—esz—g**, hármassal érhetjük el szintén egyenes állásban, megelőztetve az egyenes állásu kemény **g—h—d** hármas vagy a **g—h—d—f** uralgó hetestől. — Ennek nyomán a tanuló könnyen tájékozhatja magát minden hangnemben a hasonló hangzatokra nézve.

Meg kell még jegyeznünk, hogy az egész zárlatoknál, az uralgó hármas vagy hetes hangzatot — nagyobb

hatás s hattározotabb zárlati színezet tekintetéből — a **Tonica** hármas második megfordítása szokta leggyakrabban megelőzni, mi azonban nem épen szükséges elmellőzhetlenül.

Melyek tehát a táblázat ama hangzatai, melyek a félzárlatnál a kemény hármas, vagy az egész zárlatnál ugyanezt, az uralgó hetest, vagy a tonika 2-ik fordítását megelőzhetik?

E hangzatok a következők:

1-ör: maga a **Tonika** táblázat kemény vagy lágy hármasa tehát **C**. — ben a **c—é—g** vagy **c—esz—g** hármas: minden állásban.

2-or: Ama táblázat szükített hármasa, melynek alapzöngéjéhez a félzárlatot adó hármas alapzöngéje, egy nagy alötödöt képez. Tehát **C**-ben, a **g—h—d** félzárlathoz a **D**. táblázat **d—f—ász** szükített hármasa; minden állásban.

3-or: Az ugyan ily táblázat uralgó, s 2-ik és 3-ik osztályu hetesei egyenes állásban vagy ama megfordításaikban hol alzöngéik az illető zárlati hármas alapzöngéjéhez al- vagy fel (kis-nagy) másodközöket képeznek. Tehát **C** ben, a **g—h—d** félzárlathoz, ugyancsak a **D**. táblázat **d—fisz—á—c**; — **d—f—á—c** s **d—f—ász—c**, heteshangzatai egyenes s első s második fordításban; a harmadik fordítás azért nem használható, mert a heted levén az alhang, mint érzékeny zöngé csak egy félhangot léphet lefelé s nem ugorhat a **g**-re.

4-er: Az ugyan ily táblázat nagy és kis kilences hangzatai, egyenes állásban vagy ama fordításaikban, hol az alhang zöngék szintén kis vagy nagy al- és felmásodot képeznek a zárlati hangzat alapzöngéjéhez. Tehát **C**-ben **g—h—d** félzárlathoz, ugyancsak e táblázat **d—fisz—á—c—é** nagy és **d—fisz—á—c—esz** kis kilences hangzatai egyenes s első s második fordításban. A többi fordítás, ugyancsak a fentebbi oknál fogva nem használható.

5-ör: az ugyan ily táblázat bővített hatod

és bővített negyed hatod hangzatai, egyenes állásban s csak is 3-ik fordításaikban, mert az alhang csak is ez esetben tehet egy másodközü lépést a zárlati hangzat alapzöngéjére. Tehát **C**-ben, a **g—h—d**, félzárlathoz ugyancsak a **D** táblázat **ász—c—esz—fisz**, bővített hatod, és **ász—c—d—fisz**, bővített negyed-hatod hangzata, egyes állásban és 3-ik fordításban, hol is a **fisz** zöngé áll az alhangban.

Ime tehát ezek ama hangzatok, melyekkel leghatóságosabban lehet félzárlatokat eszközölni, s egész zárlatoknál az uralgó hármas és hetes hangzatot vagy a tonika 2-ik fordításu zöngtömeget megelőzni. Ennek nyomán könnyen beláthatja a tanuló, hogy egy más hangnemben viszont minő táblázati hangzatok alkalmazhatók. Így, ha nem **C**-ben, hanem pl: **A**-ban vagyunk, s e hangnemben akarunk félzárlatot alkalmazni annak uralgó kemény hármasára, vagy is: az **é—gisz—h**-ra: akkor az **A** tonika kemény és lágy hármasán kívül, a **H**. táblázathoz kell fordulni, s abból venni mind ama válfaju hangzatokat, melyeket fentebb a 2) 3) 4) és 5) pont alatt kijelöltünk, mert a **H**. táblázat alapzöngéjéhez képez alötödöt az **é—gisz—h**, zárlati hármas alapzöngéje. Ez oly világos, hogy bővebb magyarázatot nem is igényel. A gyakorlati példák mindezt még bővebben is meg fogják majd világítani.

Itt még csak azt jegyezzük meg, hogy a felsorolt hangzatok használata mi változást sem szenved az által, ha az alaphangnem, melyben ily zárlatokat akarunk alkalmazni, kémemény vagy lágy. Utóbbi esetben csak arra kell ügyelni a tonalitási jellem megőrzése végett, hogy amennyire lehet, a 2-ik osztályu hetes és a nagy kilences hangzattal mellőztesék a zárlati hangzatra való lépés, mely hangzatok inkább otthonosak a kemény hangnemekben.

A mondottak megvilágítására szolgáljanak az alábbi gyakorlati példák, melyekből a tanuló fokként észlel-

heti a zárlatok alkalmazásának mindennemű módozatait s változatosságait.

178-ik P é l d a.

Félzárlati minták kemény és lágy C hangnemben.

a) az 1) pont szerint, a tonika táblázat kemény és lágy hármásának minden állásából.

1   2   3   4   5   6

b) a 2) pont szerinti táblázatszűkített hármásának minden állásából.

7   8   9

c) a 3) pont szerinti táblázat uralgó, 2-ik és 3-ik osztályu hetes hangzatainak kijelölt állásaiból.

10   11   12   13   14   15

16   17   18

d) A 4) pont szerinti táblázat nagy és kis kilences hangzatainak kijelölt állásaiból.

19   20   21   22   23   24

e) A 5-ik pont szerinti táblázat bővített hatod és bővített negyed-hatod hangzatainak kijelölt állásaiból.

25   26   27   28   29   30

vagy

A fentebbi a) b) c) d) s e) alatti tételek, 30 különféle mintát foglalnak magukban, melyek a fent sorolt 1—5 pontok szerint kemény és lágy C-ben félzárlatot eredményeznek. A tanuló láthatja ezekből 1-ör: hogy maga a félzárlati hangzat, (itt a g—h—d— kemény hármás) mindig egyenes állásban fordul elő és soha nem változik. 2-or: hogy az őt megelőző hangzatok különbözők lehetnek ugyan, de mindig a kijelölt táblázat zárlati hangzatainak valamelyikéhez kell tartozniok s 3-or hogy a szólamok lehetnek összevont, vagy szétszórt állásban egyaránt.

Ha a tanuló a fenti 178-ik példa tétéleit minden más használt hangnemben is kidolgozza: felette nagy gyakorlottságot nyerend minden hangnemben a félzárlatok alkalmazására nézve.

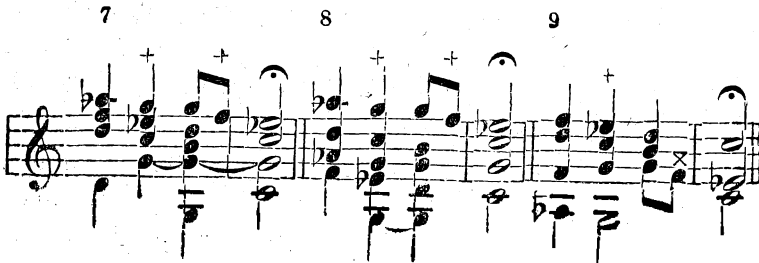
Az egész zárlati minták ezek után már könnyen megérthetők és alkalmazhatók, miután a különbség csak abban rejlik, hogy a félzárlatot képező kemény hármast után (mely rendszeren uralgó hetessé változik) a fölvetett hangnem — mint tonika — kemény vagy lágy hármasa következik, mely is aztán bezárja, bevégezi a zenészeti gondolatot, frázist, vagy periódust.

Mondottuk, hogy az egész zárlatnál rendszeren a kemény hármast, vagy uralgó hetest előbb a tonika második megfordítása előzi meg, tehát a fentebbi példákban a *g—c—e*, mint a *C*. tonika 2-ik fordítása. — A mely hangzatok tehát a fentebbi 30 különböző tételben a félzárlati *g—h—d* kemény hármast megelőzik, azok után a *C*, tonika *g—c—e* 2-ik megfordítását mindenkor lehet következtetni úgy, hogy utána a *g—h—d*, vagy *g—h—d—f* s végre a *c—é—g* vagy *é—esz—g* tonika hármast, mint egész zárlati hangzat következzenek. A fentebbi 30 tételt tehát felesleges mind ekkép átalakítani; a tanuló ezt önmaga is eszközölheti, s csak arra kell ügyelnie, hogy a tonika 2-ik fordításának zöngéire mindig az illető hangzat állása szerint történjenek a lépések a legközelebb eső — szükségelt — zöngékre.

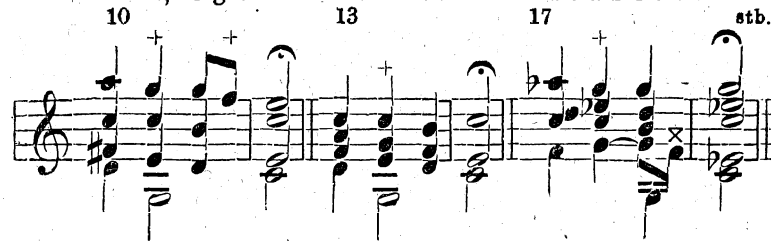
Tájékozásul azomban ide igdatunk néhány ekkép módosított példát a fentebbi 178-ik példa tétéleiből.

179-ik Példa.

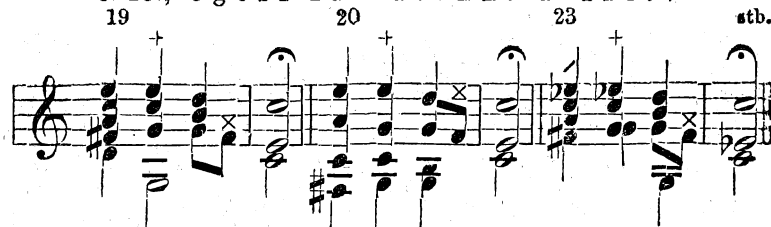
a) A 178-ik példa b) alatti tétélei egész zárlatokká alakítva.

b) A 178-ik példa c) alatti tétéleiből a 10. 13. 17.; egész zárlatokká alakítva.

c) A 178-ik példa d) alatti tétéleiből a 19. 20. 23., egész zárlatokká alakítva.

A beékelt 2-ik megfordításai a tonika hármast, valamint az uralgó heteddé változtatott félzárlati *g—h—d* kemény hármast, mindenütt $\dagger$ -el vannak megjelölve. A tanuló, a 178-ik példa többi tételét is átalakíthatja hasonlóképpen egész zárlatokká. — Valamint a 178-ik példa tétéleiben a félzárlati *g—h—d* hármast, — úgy a 179-ik példa tétéleiben az egész zárlatot képező *c—é—g*, vagy *c—esz—g* tonika hármast is $\curvearrowright$ jeggyel vannak megjelölve.

Mind a két példa tétéleire nézve, még a következőket kell megjegyeznünk.

1-or. Ha az illető táblázat szűkített hármasa, 3-ik osztályu hetese, és kis kilences hangzatával akarunk fél vagy egész zárlatot alkalmazni; ezeket főleg lágy hangnemből kell használni.

2-or. Kemény hangnemből e célra leginkább a tonika kemény hármast; az uralgó hetest; a 2-ik osztályu hetest; s a nagy kilences hangzat állszolgálatunkra.

3-or. A bővített hatodsa bővített negyed-hatod hangzattal ugy kemény mint lágy hangnemben egyaránt lehet fél vagy egész zárlatokat eszközölni.

B) A megszakított zárlatokról.

A zeneköltészetben gyakran előfordul az az eset, hogy az egész zárlatok megszakítatnak s a helyett, hogy a bezáró tonika hármast következnek a szokásos uralgó hármast vagy hetest — mint megelőző — hangzat után : valamely oly hangzat vagy fordítás következik, mely a harmoniai füzést tovább igényli s ez által a bevégezéshez már közel álló zenészeti gondolat vagy dallami menet, mintegy meghosszabbítást igényel.

Az egész zárlatoknak ilyenmü mellözése: megszakított zárlatnak (Unterbrochene Cadenz) neveztetik. — Az ily megszakítások által nagyon érdekes harmoniai továbbfüzéseket lehet eredményezni s a zeneköltőnek sokszor a legtalálóbba alkalmat szolgáltatják arra nézve, hogy eszméjének, intenciójának szélesebb kifejezést adjon.

Megszakított, vagy is csal zárlatokat csak ott s akkor lehet alkalmazni, midőn egész zárlattal valamely zenészeti gondolatot, periodust be akarunk fejezni.

A megszakítás két féle alakban történhetik, aszerint, amint vagy az egész zárlatot képező tonika hangzat helyett más valamely hangzatot alkalmazunk; vagy pedig a tonika hangzatot megelőző uralgó hármast vagy hetest hangzatot változtatjuk el. Mind két esetben megszakítatik a végzet s a harmoniának továbbfüzése igényeltetik mind addig, míg ismét egész zárlat következik be. — Minők ama módozatok, melyek szerint e kétféle megszakítás végbe mehet?

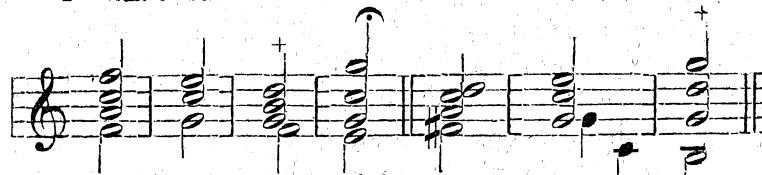
1-ör. A tonikát megelőző uralgó hármast vagy hetest hangzatot megszakíthatjuk az által, ha nem egyenes, hanem valamely fordított állásban alkalmazzuk, pl:

180. Példa.

Megszakított zárlati minták az uralgó hármast és hetest fordításaival.

1 Kem. C.-ben

2 Kem. C.-ben

3 Lágy Á.-ben

4 Kemény Á.-ban

5 Kemény D.-ben

stb.

A fentebbi példa, öt féle megszakítást mutatja kemény és lágy hangnemben az egész vagy fél záradéknak, melyek nyomán aztán a tanuló többeket alakíthat más hangnemek és másféle állásokban is. A †-el jelzett hangzatok, az uralgó hármast vagy hetest megfordításait mutatják. A ∩ jeggyel jelzettek pedig azt, hogy utánuk még tovább kell füzni a harmoniai egymásutánt, míg végre tökéletes fél vagy egész záradék következik be.

2-ör. Az egész zárlatot megszakíthatjuk az által, ha vagy a szokott 4/6-os hangzat után következő egyenes állásu uralgó hetest, vagy azt meghagyva, a zárlatot képező tonika hármast, más hangzattá változtatjuk. Mind a két esetben természetes, hogy a harmoniai egymásutánt szintén tovább kell füzni. Akár az uralgó he-

test, akár pedig a tonika zárhangzatot változtatjuk más hangzattá, főszabály marad, hogy az idegen zöngtömeg közel rokonságban álljon mindkettővel, vagy is, hogy annak alapzöngéje, az uralgó hetes vagy tonika alapzöngéjéhez a már ismert hangközi (fel- vagy alharmad, negyed, ötöd, hatod) arányban álljon, vagy pedig fel- és almásod lépésekre vonatkozólag, a felső szólamok az alhanggal mindig ellenkező mozgást tegyenek.

Erre vonatkozólag, az alábbi példa tételei, kimerítő gyakorlati mintakul szolgálnak. Rövidség okáért mindig csak a szokásos $\frac{4}{6}$ -od hangzatot alkalmazzuk az elváltotatandó uralgó hetes, s csak is az uralgó hetest az elváltotatandó tonika hármassal előtt, u m.:

181. Példa.

Megszakított egész zárlati minták, az uralgó hetesnek elváltotatása, vagy is más harmoniába való vezetése által.

A fenti 181-ik példa alatti tételek mind kemény és lágy C-ben vannak tartva s így az elváltotatásul vagy is idegen zöngtömegeg helyettesítendő uralgó hetesül a G-re épített g—h—d—f szolgál. A megelőző $\frac{4}{6}$ -od hangzat mindenkor $\hat{c}$ jeggyel, s az elváltotatás alá eső uralgó hetes pedig egy †-el van megjelölve. Ha a tanuló figyelemmel vizsgálja a fentebbi 12 tételt: észlelheti, hogy azokban az alapzöngék mindig szabályos viszonyban állnak egymással s így egybekötésük is harmoniai tekintetben mindig szabatos. Elemezzük kissé e tételeket.

Hogy mind a 12 tételben a $\frac{4}{6}$ -od hangzat mindig egyenlő marad, (mint ugyanegy hangnemre, vagy is: itt C-re vonatkozó) azt mondanunk is fölösleges. E közös hangzat alapzöngéje tehát a C. — Az 1) alatti elváltotatandó hangzat, az É-re épített kis kilences hangzat, illetőleg az alaphang elhagyásával létrejött szűkített heted hangzat; tehát É— a C-hez alhatod s így szabályos hangközt képez. A 2) 8) és 9) alatt is É az alapzöngé, a hangzat maga az É-re épített uralgó hetes s a kemény és lágy hármassal első fordítása. A 3) és 7) alatt az alapzöngé D, miután első esetben a D. táblázatból vett bővített hatod s második esetben az ugyan abból vett bővített negyedahatod hangzat szolgál alapul. Mivel pedig a felső szólamok az alhanggal ellenkező lépést tesznek, tehát az egybekötés szabályos, dacára, hogy az alapzöngéi viszony felmásodközü. A 4) alatt Á az alapzöngé; az 5) alatt F. a 6) alatt C.; a 10) alatt szintén F. (az e zöngére épített nagy hetes) a 11) alatt H) tehát itt a lépés szabálytalan, de azért az egybekötés szabályos lesz az által, hogy a felső szólamok az alhanggal ellenkező mozgást tesznek; s végre a 12) alatt D. (az erre épített kiskilences hangzat 3-ik fordítása) hol a felső szólamok szintén ellenkező mozgást tesznek az alhanggal s így, dacára a másodközü viszonynak, a harmoniai egybekötés még is szabályos.

S most lássunk gyakorlati példákat arra nézve, mi-

dőn az egész zárlat megszakítása az által történik, hogy a bezáró tonika hármas vagy hetes vezetetik más harmoniába, u. m.:

182. Példa:

Megszakított egész zárlati minták, a bezáró tonika hármas elválttatása által

a) Kemény C. ben.

b) Lány Á. ban.

A fentebbi példa a) alatti 12 tétele mind kemény és lány C-ben van tartva, melyek mintájára a tanuló könnyen alakíthat hasonlókat minden más használt hangnemben is. A fentebb elsorolt szabály, t. i. hogy az illető két hangzat alapzöngéi egymáshoz szabályszerű hangközi lépéseket tegyenek, vagy hogy másodközü alapzöngéi viszony előállítával, a fenszólamok ellenkező lépést tegyenek az alhanggal: itt is érvényesül, valamint, hogy ezt a tanuló a fenti 182-ik példa a) és b) tételeiből is kiészlelheti. Azért nem is elemezzük azokat az előbbihez hasonlóan, hanem a tanuló beható megfigyelése és meghatározására bizzuk. A fentebbi példa-tételek azonban koránsem merítik ki mind ama megszakíthatási lehetőségeket, melyeket egy zeneköltő alkalmazhat. Az ily módzatok majdnem kimeríthetlenség, s a nagy mesterek műveiben számtalan változatosságát találjuk ezeknek, melyeket nem lehet eléggé megfigyelni s melyekben művészi gyakorlottságot csak is hosszú és beható tanulmány által sajátíthatunk el.

Emellett elmondhatni, hogy a legfontosabb részét képezi ez az egész harmoniai rendszernek a gyakorlati zeneköltészetre alkalmazva, mert mind ama fokozatos reformok, melyek korunkig a zeneköltészet különböző ágaiban kifejlődtek és érvényre emelkedtek, főleg a harmoniai zárlatok s nyugpontok különböző módosulásaira vezethetők vissza. Minél könnyebben s gyakrabban kiészlelhetők egy dallamban, vagy általában egy hosszabb keretű zeneműben a fél, egész, vagy csalzáradékok hatása, mi is a zenészeti gondolatokat s azok kidolgozási részleteit egymástól majdnem gépiesen s minduntalan

egyenlő arányban elvásztják: annál egyszerűbb, felfoghatóbb s mesterkéltlenebb lesz az. Innen van aztán, hogy minden nemzet népdalai vagy tánc-zenéi oly könnyen érthetők s élvezhetők még a laikusok előtt is, mert ezekben természetszerűen s következetesen folynak s alakulnak az apróbb dallami gondolatokat elvásztó s egybekötő harmoniai zárlatok, nyugpontok.

S ha zenészetileg röviden akarjuk meghatározni, hogy voltaképen miben fekszik a súlypontja ama óriási különbségnek is, mely az ugynevezett új irányt a régibb irmodortól elvásztja: azt mondhatjuk, hogy legnagyobb részt nem másban, mint hogy a régi irány főleg a dallam egyszerű architektúrájára támaszkodván, természetesen minduntalan alkalmazta a harmoniai zárlatokat, míg az újabb irány, mely nagy szenvedélyeket, képzeleti s költői képeket ecsetel, s a szöveg-költészet formai játéka helyett a nyelvi szavalati igényekből kifolyó kifejezési igazságra fekteti a súlyt, minden ok nélkül nem használja minduntalan a harmoniai nyugpontokat, hanem azokat folytonos megszakított zárlatokkal mellőzi s így a különböző szólamok folyásának is mintegy megkivántató, folyton tovahullámzását idézi elő, mindaddig, míg maga a szöveg, vagy a gondolat nem igényli a megnyugvást, befejezést.

Mind erről azomban behatóbban fogunk szólni e munka 2-ik s 3-ik részében, hol a dallam-alkotás, annak különféle módon való kinyújtása, a szöveghez való alkalmazása s általában ezzel kapcsolatban, a különféle műformák elméletéről s gyakorlati elsajátításáról lesz szó.

Ezuttal s e fejezet befejezéseül, még csak egy fellelő fontos harmoniai elméleti részre akarunk kiterjeszkedni, mely általában a zárlatok elméletével mintegy organikus egybefüggésben áll s melyről az eddigi elméleti tankönyvek vajmi keveset, mondhatni semmit sem tartalmaznak, pedig a harmoniai építkezés hatásának egyik leglényegesebb súlypontját képezi. — Lássuk tehát.

C) A zárlati hangzatok jellegéről s azok fokozó képességéről a harmoniában.

Eme 8-ik fejezet elején elsoroltuk mind ama hangzatokat, melyek minden táblázatban arra szolgálnak, hogy velük vagy egyenesen fél — vagy egész zárlatokat képezhessünk, vagy pedig, hogy általuk — az egész zárlatnál — az uralgó hetest megelőző $\frac{4}{6}$ -od hangzatra juthassunk.

Itt, csak ez utóbbi esetre akarunk szorítkozni.

Ha valamely zenészeti gondolatnak, dallamfűzésnek s általában a harmoniai háttérnek nagyobb lendületet felfokozó erőt, szenvedélyességet akarunk kölcsönözni s ez által a hallgatóra mélyebb benyomást gyakorolni, nem elégséges csak egy, vagy legfeljebb két zárlati hangzattal eljutni a szokásos $\frac{4}{6}$ -od hangzathoz, hogy aztán utána az uralgó hetes s végre a bezáró tonika hármas hangzat következék. Hanem ily esetben, annál nagyobb a hatás, mentől többet, s ha kell, a táblázat valamennyi zárlati hangzatát felhasználjuk mint harmoniai háttért az illető dallam vagy zenészeti gondolat támogatására, fokozására. Ily esetekben ha a zeneköltő nincs tisztában azzal, hogy a fokozásra kiválasztott zárlati hangzatoknál minő sorrendet kell tartania, hogy az erősebben fokozó, meg ne előzze a gyengébben fokozókat: könnyen eltévesztheti a hatást, melyet épen céloz. Valamint, hogy nem egy esetet lehet kimutatni még a nevesebb zeneirők műveiben is, hol erre figyelmet nem fordítottak.

Minő sorrendben következhetnek tehát a már kijelölt zárlati hangzatok az ily fokozásoknál?

Minden táblázatban ily sorrendet állapíthatunk meg:

1. A kemény vagy lágy hármas hangzat.
2. A szűkített hármas hangzat.
3. A 3-ik osztályu hetes hangzat.
4. A 2-ik osztályu hetes hangzat.
5. A kis kilences, vagy is, alapzöngé nélkül a szűkített heted hangzat.

- 6. A bővített hatod hangzat.
- 7. A bővített negyed-hatod hangzat.
- 8. Az uralgó hetes hangzat.

A nagy kilences hangzat a fokozásnál kevésbé jöhet tekintetbe, — dacára, hogy szintén cadenciális hangzat — ama megszorított jellegénél fogva, miszerint a kilenced közt képező zöngéjének mindig a legfelső szólamban kell állnia, mi által nagyon korlátozva van a dallamfolyás s mert kizárólagosan csak kemény hangnemben használható.

Hogy a fentebbi nyolc zárlati hangzattal fokozásokat lehet eszközölni úgy egyenes, mint fordított állásokban, az magától értetik. Arra azonban ügyelni kell, hogy az illető $\frac{4}{6}$ -od hangzattal megelőző zárlati hangzat mindig oly állás vagy fordításban lépjen fel, mely aztán a $\frac{4}{6}$ -od hangzat alhangjára egy kis vagy nagy al- vagy fel másod lépéssel vezet.

Már e mű folyamában megjegyeztük, de itt új fent emlékeztetőbe hozzuk a tanulónak, hogy minden táblázat fent elsorolt zárlati hangzataival a ma hangnemben lehet zárlatot csinálni, melynek alapzöngéje azokéval egy nagy, al másod-közt képez. Tehát pl: a G. táblázat zárlati hangzataival az F-be; a D. hangzataival a C-be s így tovább. Minek aztán természetes következése, hogy az illető hangnem bezáró uralgó hetesét, elébb annak tonikája 2-ik fordítása, vagy is $\frac{4}{6}$ -od hangzata előzi meg, mert a fokozásra irányuló végzárlatot csak így tehetjük erőteljessé és hatásossá.

Lássuk tehát ez elméleti tételt gyakorlatban is. Elégségesnek véljük csak egy fölvevett táblázatból vett zárlati hangzatokkal eszközölni ezt, mert azok mintája után a tanuló könnyen alakíthat aztán önmagától is másokat, más hangnemekben.

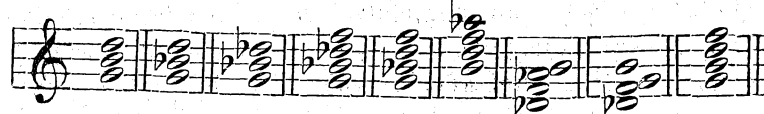
Vegyük tehát pl. a G. táblázatot, melynek ily jellegű hangzatai az F. hangnembe csinálnak végzárlatot. A fokozásra használni szándékolt hangzatok száma lehet

több vagy kevesebb aszerint, amint épen a zeneirő intenciója igényli s oly állásokban, fordításokban, amint ép akarja. Oly esetet is mutatunk majdan fel, hol aztán mind a nyolc fokozó hangzat igénybe vehető, az általunk felállított sorrendben.

A G. táblázatban tehát ily sorrendben állnak a zárlatot fokozható hangzatok, u. m.:

183. Példa.

- 1) Kem, vagy lágú hár. 2) szük. h. 3) osz. h. 4) 2. osz. h. 5) kis kil. 6) bőv. hat
7) bőv. negyedh. 8) uralgó h.

Eme nyolc fokozó hangzattól tehát azokat s annyit használhatunk, amelyekre s amennyire ép szükségünk van csak arra ügyeljünk, hogy ha aztán egész zárlatot csinálunk, ne az utóbb következőkkel kezdjük s az elsőbbséggel végezzük, mert ez mindig a harmoniai fokozás rovására történik.

Íme néhány ily zárlati példa gyakorlatban több s kevesebb számú fokozó hangzattal:

184-ik Példa.

A fentebbi négy példából észlelheti a tanuló az ily fokozások különböző alkalmazását s egyszersmind tapasztalhatja, hogy a 183-ik példában felállított sorrend mindig szorosan be van tartva. A $\frac{4}{6}$ -od hangzat mindenütt egy †-el van megjelölve, valamint a bezáró tonika hangzat egy $\smile$ jeggyel. A $\frac{4}{6}$ -od és a tonika hangzat, tetszés szerint lehet kemény vagy lágy. Kivételt egyedül a 4) alatti tétel képez, hol a $\frac{4}{6}$ -od hangzatot a nagy kilences előzi meg, mely esetben mindig kemény hangnemben végződik a zárlat.

Ime most még egy példa, hol az ily zárlati fokozás mind a nyolc hangzat egymásutánjával van feltüntetve, u. m.:

185-ik Példa.

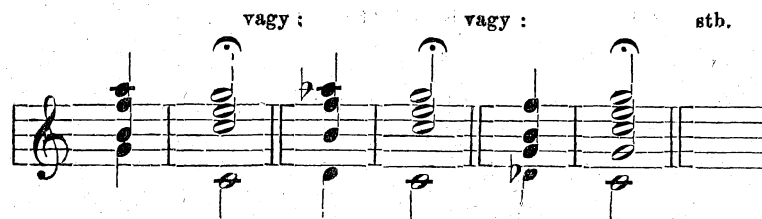
Mind e minták után, ajánljuk a tanuló figyelmébe, hogy minden használt hangnemben dolgozzék ki több ily példát mi felette nagy hasznára leend s mi által a harmoniai kombinatiókban igen nagy könnyűségre fog szert tenni.

Amit még ezuttal e fejezetre vonatkozólag elmondanunk kell, az már igen kevésre szorítkozik. Ugyan is, tudnia kell a tanulónak, hogy vannak erősebb és gyengébb fél- és egész zárlatok, aszerint, amint a fél és egész zárlatot képező uralgó, vagy tonika hármasnak

alap, — harmad, vagy ötöd zöngéjén történik a zárlat, illetőleg végződik a dallam.

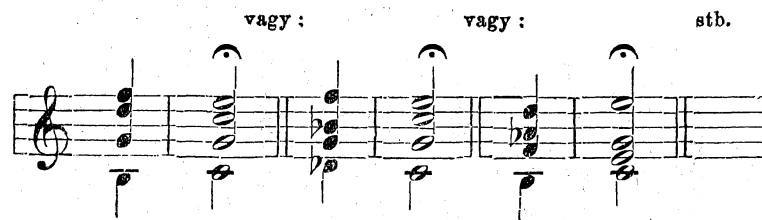
A félzárlatnál, legerősebb hatása a félzárlat, ha a legfelsőbb szólam az uralgó hármás ötöd zöngéjére vezetetik. Pl.

186-ik Példa.

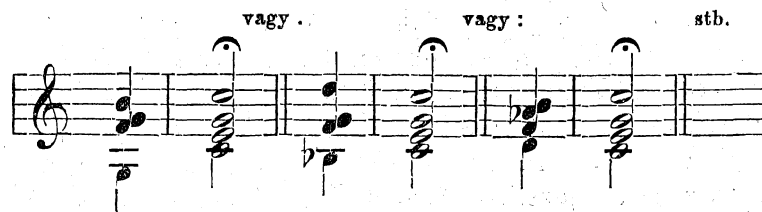
Gyengébb lesz a félzárlat, ha annak harmadzöngéjére történik a vezetés, pl.

187-ik Példa

S még gyengébb, ha az alaphang vétetik nyugpontul, pl.

188-ik Példa.

Az egész zárlatnál majdnem megfordítva áll az arány. Itt legerősebb a zárlati hatás, ha a legfelső szólam zöngéje a tonika alaphangjára esik; pl.

189-ik Példa.

Utána, az ötöd-zöngére való vezetés következik, pl.

190-ik Példa.

S leggyengébb lesz, ha a harmadzöngén történik a megállapodás, pl:

191-ik Példa.

A fél és egész zárlatoknak az itt felmutatott alakzatokban való használata, mindig ama intentióktól függ, melyek a zeneköltőt azok alkalmazásánál vezetik, de mindenik batással alkalmazható, csak indokolható legyen.

A tanuló vegyen magának fáradságot s a fenti példamintákat dolgozza ki minden használt hangnemben is, nemcsak az általunk felmutatott alakzatokban, hanem más állások és sorrendben is.

A harmoniai zárlatok elmélete és gyakorlati alkalmazása, az e fejezetben előadottak által még épen nincs kimerítve. Azonban, a mit a harmoniát fokozatosan tanulmányozni akaróknak előlegesen tudniok kell felőle addig is míg legfinomabb részleteivel későbbben fognak megismerkedni: az itt benfoglaltatik.

A fél és egész zárlatokon kívül, még vannak ugynevezett negyed, s félnegyed harmoniai kadenciák is, melyek elmélete s bővebb elemzése azonban a zeneköltészet tudományának ama részéhez tartozik, mely általában a harmoniai subtilitásokat s ezekkel kapcsolatban a dallamalkotás művészetét s az ebből folyó műformák tanát tárgyalja, melyekről e mű többi köteteiben lesz szó.

Mielőtt azonban ezt tennők: meg kell még ismeretnünk a tanulót a harmoniának mestersegés segédesszökeivel is, melyek a hangnemi kitérések (Modulatio) és a többszínű harmoniák (Enharmonik) elméletével s ezek mindennemű módozataival állnak szoros kapcsolatban.

Mind ez, az „elméleti s gyakorlati összhangzattan“ 2 ik kötetét fogja képezni.

Vége az első kötetnek.

Értelemzavaró sajtóhibák kiigazítása.

- A 2-ik oldalon: A 3-ik példa 4-ik méretében az „esz” zöngé fölött cisz helyett: „esz” olvasandó.
- A 3-ik „ Az 5-ik példában a két első hangjegy nem d—c, hanem: c—d.
- A 6-ik „ Az első sorban a „két” szó után egy ʋ-nek kell állni.
- A 6-ik „ Az ötödik sorban az „ékkal” szó előtt: ʋ-nek kell állni.
- A 7-ik „ Az első sorban a bekezdő „sem” szó után egy ʋ-nek kell állni.
- A 7-ik „ A 8-ik példa után a 2-ik sorban az „egy” szó után ʋ-nek kell állni.
- A 10-ik „ A 11-ik példa után az 5-ik sorban „vonalközig” helyett: „vonalig” olvasandó.
- A 12-ik „ A 2-ik sorban „lásson” helyett: „lássá” olvasandó.
- A 16-ik „ A 27-ik példa után az első sorban „gyakorlata” helyett: „gyakorlati” olvasandó.
- A 17-ik „ A 33-ik sorban a „21-ik példában” helyett: „21—27 példákban” olvasandó.
- A 19-ik „ Az 5-ik sorban „német” helyett: „francia” olvasandó.
- A 19-ik „ A 6-ik sorban „szintén” helyett: „nagy” olvasandó.
- A 19-ik „ A 11-ik sorban „21-ik példában” helyett: „21—27 példákban” olvasandó.
- A 19-ik „ A 25-ik sorban „24-ik példában” helyett: „21—27. példákban” olvasandó.
- A 22-ik „ A 30-ik példa 4-ik méretében a c hangjegy alatt h helyett c olvasandó.
- A 23-ik „ A 22-ik sorban „21-ik példában” helyett: „21—27 példákban” olvasandó.
- A 26-ik „ Az 5-ik sorban „Domiranten” helyett: „Domnanten” olvasandó.

- A 32-ik oldalon: A 16-ik sorban „hagyattak” helyett: „hagyatott” olvasandó.
- A 32-ik „ A 36-ik sorban „pedig” helyett: „oddig” olvasandó.
- A 51-ik „ A 26-ik zársor után a következő cím előtt: c) A türzshangzatok feloldási szabályairól” ennek kell állni: „Harmadik fejezet.”
- A 52-ik „ Az utolsó előtti sorban „fél” helyett: „fel” olvasandó.
- A 70. és 71. „ A 71-ik példa 2-ik 4-ik és 8-ik méreteiben a d zöngé nem c-re, hanem é-re vezetendő.
- A 97-ik „ 26-ik sorában a „gedeckt” szó helyett „verdeckt” olvasandó.
- A 108-ik „ A 118-ik példa első méretében a h zöngé helyett c-nek kell állni.
- A 109-ik „ 15-ik sorában „nyerességüket” helyett: „nyerseségüket” olvasandó.
- A 112-ik „ 126-ik példája előtti sorban „ugásokat” helyett: „ugrásokat” olvasandó.
- A 139-ik „ Utolsó három sora elsejében „ténynemtől” helyett: „hangnemtől” olvasandó.
- A 160-ik „ 163-ik példa 2) alatti tételében a 2-ik hangzat é, a 3-ik hangzat h, a 4-ik hangzat d, az 5-ik hangzat á zöngéje előtt egy ʋ-nek kell állni.
- A 160-ik „ 163-ik példa b) alatti tétele első méretében a 3-ik hangzat legfelsőbb szólamában még b zöngének kell állni.
- A 164-ik „ A cím, mint felesleges kihagyandó.
- A 165-ik „ 167-ik példa utolsó sorában a 4-ik é zöngé esz-nek olvasandó.
- A 181-ik „ 174-ik példa b) alatti tételének 4-ik méretében az alhangban fiz-nek kell állni.
- A 183-ik „ A 3-ik sorban „föliptette” helyett „fölliéptette” olvasandó.
- A 191-ik „ A 7-ik sorban az „egyes” szó helyett „egyes” olvasandó.
- A 191-ik „ A 21-ik sorban „alödöt” szó helyett „alötödöt” olvasandó.

